<u>শিক্ষাবিজ্ঞান</u>

সংস্কৃত শিক্ষা তৃতীয় ভাগ

শ্রীবিনয়ক্মার সরকার এম্, এ, ।

অধ্যাপক—রাষ্ট্রিজ্ঞান, বেদল ফাশফাল কলেজ, কলিকাতা।

CALCUTTA

Chuckervertty Chatterjee & Co. 63, Harrison Road.

7074

কলিকাতা,

ইভিয়ো প্রেস, ২৪নং মিডিল রোড, ইটালী। শ্রীকৃস্মকুমার ভট্টাচাধ্য কর্তৃক মৃদ্রিত।

OPINION

OF

BABU SRISH CHANDRA RELU, B, A

Of the Provincial Civil Service, (U. P.), Author of the Ashtadhyai of Panini, (M. A. Text-Book London University) and Translator (and annotator) of Rhadis Dikshita's Siddhanta Kaumudi, the Upanishaus.

Vedanta Sutra and the Mitakshara in the Sacred Books of the Hindus Series.

Sacred Books of the Hindus Series.

The scheme of Sanskrit works in Professor Benoy Kumar Sarkar's pedagogic series is based on the conception that any language, whether inflectional or analytical, living or dead, can be learnt exactly in the method in which the mother-tongue is acquired. No preliminary training in the generalisations and definitions of grammar is therefore required, and the student may be at once introduced to the *sentence* as the unit of thought and expression.

By a skilful and systematic application of this method, Professor Sarkar has been able to build up, through lessons and exercises in translation, conversation, questions and answers, and correction of errors, a text book in Sanskrit which serves the double purpose of a guide to composition and a series of primers on Sanskrit literature. From this series of books the reader can master not only the necessary rules of Sanskrit Grammar, but also will be familiar with some of the most important passages of standard classics, e.g.

Raghu-vansam, Kumar-sambhavam, Ramayanam and Manu-Sanhita, adaptations or originals of which the author has incorporated in his book as specimens of narrative, historical, poetical and other styles.

In applying to the study of Sanskrit principles and methods that have been utilised in modern languages in Europe, Professor Sarkar has demonstrated, through practical illustrations, lesson by lesson, that the most highly inflectional languages may, with considerable economy of time and labour and other pedagogic advantages, be reduced to the same method of teaching and treatment, as those languages which are not bound hard and fast by Grammar. To all students of Sanskrit language and literature, Professor Sarkar's series cannot but be eminently useful and instructive; and scholars interested in the art of teaching and the history of Sanskrit learning cannot but note the considerable improvement on the existing readers and primers that are in most cases mere imitations or occasional modifications of the really original works of Pandit Ishwar Chandra Vidvasagara C.I E.-whose genius succeeded in simplifying and adapting Panini for the use of students in Bengal.

The method of the pioneer of Sanskrit learning can no longer be probably used under the altered conditions of the times; and it is desirable that the new method should have a fair trial in our secondary schools in the interest of educational reform.

FORE WORD [By Dr. Brajendra Nath Seal M. Plant

Professor Benoy Kumar Sarkar's scheme of educational works is based on sound and advanced ideas of Educational Science, and, as such, is well calculated to impart a valuable stimulus to the diffusion of culture in the country. Professor Sarkar's notes on Mediæval and Modern History on **Economics.** and on **Politics**, show wide knowledge of the subject matter, and are evidently the outcome of a mind trained in habits of clear. patient, and accurate thinking. His brochure on the Study of Language may serve as a useful summary of present-day ideas on the subject, and he has given practical illustrations of some of these in his Lessons on English and on Sanskrit. which, so far as they go, specially the latter, are an improvement on existing Guides and Handbooks. Professor Sarkar's programme is certainly

an ambitious one, but he is fully qualified to carry it out; and there can be no doubt that it will be found to be a healthy and stimulating force in the Indian educational world of to-day, especially with the correction and expansion it must receive in the light of practice and experience.

CALCUTTA,

The 25th May, 1911.

BRAJENDRA NATH SEAL,

Principal, Victoria College
Cooch Behar.

নিবেদন

নানা কারণে আধুনিক কালে শিক্ষণীয় বিষয়ের সংখ্যা বৃদ্ধি পাই-তেছে। পূর্বের সভাজগতের এমন এক অবস্থা ছিল যখন কেবল ধর্ম এবং ভাষা ও সাহিত্য শিক্ষাই শিক্ষার্থীর একমাত্র সাধনা ছিল। ক্রমশঃ মানবসমাজ যে অবস্থায় আসিয়া উপস্থিত ইইয়াছে ভাহাতে কেবলমাত্র ধর্ম, ভাষা ও সাহিত্য শিক্ষা করিলেই জীবনের সর্ববিধ অভাব মোচন হয় না। এখন বাহ্ম জগতের নিয়মগুলি আবিদ্ধার করিয়া বৈজ্ঞানিকেরা যে সম্পয় নৃতন বিভার প্রতিষ্ঠা করিছেনে সেই বিজ্ঞানসমূহের সত্য-গুলি আয়ন্ত করিছেন। পারিলে মানবের যথেষ্ঠ অক্সতা থাকিয়া যায়। কাজেই বিস্থান আধুনিক শিক্ষাপদ্ধতির মধ্যে ভাষা ও সাহিত্যের প্রতিদ্ধী ইইয়া পড়িয়াছে। এতদ্যতীত, বর্তমান জগতের জীবন সংগ্রামোপ্রায়ী বিবিধ অক্ষের অধিকারী ইইবার জন্ম আধুনিক শিল্পপ্রতি এবং ব্যবসায়পদ্ধতিও শিক্ষা করা অবশ্য কর্ত্তব্য। ফলতঃ, বর্তমান মৃগে বিজ্ঞান ও ব্যবসায় শিক্ষার্থীর পক্ষে সাহিত্যের সঙ্গে সমানভাবে প্রয়োজনীয় হইয়াছে।

্রশুক্ষণীয় বিষয়ের সংখ্যা বাড়িরাছে বটে; কিছু এই সম্দর শিক্ষা করিবার উপযোগী সময় শিক্ষার্থীর পক্ষে সমানই রহিয়াছে। পূর্বেব বে সমরের মধ্যে ভাষা ও সাহিত্য প্রভৃতি শিক্ষা করিয়া শিক্ষার্থী সংসারের জীবনসংগ্রামোপবোগী বিবিধ উপাদান সংগ্রহ করিতে সমর্থ হইত, এখনও তাহাকে সেই পরিমাণ সময়ের মধ্যেই আধুনিক কালের অক্তর্মণ উপক্রণসমূহ সংগ্রহ করিতে হয়। কাজেই অধ্যয়ন ও

অধ্যাপনার বিশিষ্ট উপায় উদ্ভাবন আধুনিক কালের চিন্তান্ধণতের প্রধান কার্য্য হইয়া পড়িয়াছে। বে প্রণাশীতে অল্প সময়ে বহু বিষয় আয়ত্ত করিতে পারা যায় সেরপ প্রণালী অবলম্বন না করিলে আজকাল জীবনের উন্নতি আশা করা র্থা। আরে, বান্তবিক, সময় লাঘ্য করিয়া মানুবের শক্তিগুলি বছবিধ কার্য্যে প্রেয়োগ করিবার স্থবিধা স্প্তির জন্মই প্রাচীন ও মধ্য যুগের অধ্যয়নপ্রণালী ও চিন্তাপদ্ধতি পরিহার করিয়া নৃতন নৃতন শিক্ষাপ্রণালী আবিদ্ধারের প্রয়োজন উপস্থিত এবং প্রবৃত্তি জাগরিত হইয়াছে।

স্তরাং অধ্যয়নের যে প্রণালী অবলম্বন করিয়া সংস্কৃত সাহিত্যের কোনও এক বিভাগ আয়ত্ত করিভেই চিরজীবন কাটিয়া যাইত, অথবা সাতবৎসরবাপী পরিপ্রমের পর পরীক্ষায় উত্তীর্গ হইয়া রঘুবংশের সাতসর্গ মাত্র কোনরূপে মুগস্থ করিবার শক্তি জন্মিত সেই প্রণালী এখন আর কোন মতেই কালোপযোগী হইতে পারে না। এমন এক শিক্ষাপ্রণালী অবলম্বন করিতে হইবে যাহার ঘারা বিভিন্ন শিক্ষণীয় বিষয়গুলিকে আয়ত্ত করিবার প্রয়াসের মধ্যে পরস্পরসহায়ক সম্বন্ধ প্রতিষ্ঠিত হয়, যাহার ঘারা ভাষা ও সাহিত্য শিক্ষা করিবার সঙ্গে সঙ্গে বিজ্ঞান ও ইতিহাসাদি শিক্ষা, এবং বিজ্ঞান ও ইতিহাসাদি শিক্ষা করিবার সঙ্গে সঙ্গে সঙ্গে সঙ্গে ভাষা ও সাহিত্য অধিকার লাভ হয়।

এই শিক্ষাপ্রণালীর সংক্ষিপ্ত বিবরণ শিক্ষালিজ্ঞানের ভূমিকাস্ত্র প্রদত্ত হইয়াছে এবং মংপ্রণীত সাধ্রনা নীমক বিবিধ প্রবন্ধ বিষয়ক গ্রন্থে স্বতম্ভ ভাবে প্রকাশিত হইতেছে। তাহারই বিশদ আলোচনা শিক্ষাপ্রপ্রালীর অন্তর্গত নৃতন এক গ্রন্থে শীঘ্রই প্রকাশিত হইবে।

সেই প্রণালী ভাষাসমূহে প্রয়োগ করিতে হইলে যে যে নিয়ম স্বস্থ-সরণ করিতে হইবে সেই নিয়মগুলি আলোচনা করিয়া ভাষাশিক্ষা নামক একথানি স্বতন্ত্র গ্রন্থ প্রকাশিত করা হইয়াছে। সংস্কৃতি-শিক্ষা এবং ইৎ ব্লাজী শিক্ষা নাম দিয়া ভিন্ন ভিন্ন ভাগে বিভক্ত যে কয়েকথানি পুত্তক প্রকাশিত হইল তাহাদের আলোচ্য বিষয়ের যুক্তিগুলি ভাস্বাশিক্ষাক্র সন্নিবেশিত হইয়াছে। সেই গ্রন্থথানি এই পুত্তকগুলির সাধারণ ভূমিকাশ্বরপ লিখিত।

এই পুন্তকগুলিতে যে প্রণালী অবলম্বিত হইয়াছে তাহা প্রকৃত শিক্ষাক্ষেত্রে প্রয়োগ করিয়া ফললাভ করা গিয়াছে। আশা করা যায়, অক্সান্ত বিষয় শিক্ষা করিবার সঙ্গে সঙ্গেই যে পরিমাণ সংস্কৃত সাহিত্য বি. এ, পরীক্ষার জন্ম পাঠ করিতে হইয়া থাকে, এই প্রণালী অবলম্বিত হইলে, সেই পরিমাণ আয়ত্ত করিতে সর্বাসমেত পাঁচ বংসরের অধিক লাগে না; ব্যাকরণের স্বত্ত মুখন্ত না করিয়াও ভাষায় অধিকার জ্বন্মে, এবং বাক্য রচনা প্রণালী অভ্যাস করিতে করিতেই উন্নত কাব্য ও গদ্য সাহিত্যে প্রবেশ লাভ হয়। ভরসা করি, বিদ্মগুলী একবার ইহার যাথার্থ্য প্রমাণ করিয়া দেখিবেন।

পণ্ডিত প্রীযুক্তবোগেন্দ্রনাথ তর্কসাংখ্যতীর্থ মহাশয় সংস্কৃত পুস্তকগুলি আন্যোপান্ত পাঠ করিয়া স্থানে স্থানে মার্চ্ছিত করিয়া দিয়াছেন। এজ গ্র তাহার নিকট চিরক্বতক্ত রহিলাম। যাহার! এই পুস্তকগুলি ব্যবহার করিতে করিতে অসাবধানতা বা অক্ততাপ্রস্ত অথবা আলোচনাপ্রণালী-গত ভ্রমাদি লক্ষ্য করিবেন তাঁহারা অন্থ্যহপূর্মক আমাকে জানাইয়া সাহায্য করিবেল উপক্ষত ও বাধিত হইব।

বৈশাথ, ১৩১৮ সাল, কলিকাতা।

🔊 বিনয়কুমার সরকার।

পঞ্চম অসুশীলন

ক্রিয়ার বিবিধ বিশেষক

প্রথম পরিচ্ছে	দ—সরল শব্দ			
প্রথম অধ্য	ায়—কাল ও স্থান বাচ	₹ …	•••	>
দ্বিভীয় অধ	্যায়—প্রকার বাচক	•••	• • •	æ
	চ। পরি	শিষ্ট		
	একপদী ক্রিয়া বিশে	ণষকের বি	শেষ ব্যব	হার
	প্রথম পাঠঅথ	•••	•••	ь
	দ্বিতীয় " — নম্ম	•••	•••	ઢ
	তৃতীয় " —অপি	•••	•••	٥٥
•	চতুর্থ " —খলু	•••		>>
	পঞ্চম " —ইতি	•••	•••	>5
	ষষ্ঠ " —ভাবং	•••	• • •	٥٤
-3	সপ্তম " —হি	•••	• • •	20
ভূতীয় অধ্	্যায়—অসমাপিকা ক্রিয়া			
	প্রথম পাঠ—তুং	•••	•••	\$8
	দ্বিতীয় " — নমূন্	•••	•••	2.0
	তৃতীয় " —ত্বা	•••	•••	۶۹
	চতুর্থ ,, —যপ	•••	•••	२०

দ্বিতীয় পরিচ্ছেদ—সমাসযুক্ত শব্দ-অব্যয়ীভাব		२७
তৃতীয় পরিচ্ছেদ—বিভক্তিযুক্ত শব্দ		
প্রথম অধ্যায়—তৃতীয়া বিভক্তি		● **25° ,
প্রথম পাত—স্বরাপ্ত পুংগলন্ধ	•••	२७
দিতীয় ., —ব্যঞ্জনান্ত পুংলিঞ্চ		२३
তৃতীয় " —সর্বনাম পুংলিঙ্গ	•••	૭ર
চতুর্থ ,, —স্ত্রীলিঙ্গ	•••	৩৩
(ক) স্বরান্ত বিশেষ্য		
(থ) ব্যঞ্জনান্ত বিশেষ্য		
(গ) সৰ্ব্বনাম		
পঞ্र ,, - - क्रीव निष ···	•••	৩৭
(ক) স্বরাস্ত বিশেষ্য		
(থ) ব্যঞ্জনান্ত বিশেষ্য		
(গ) সর্বনাম		
ছ। পরিশিষ্ট		•
বাচ্য পরিবর্ত্তন		@ 3
প্রথম অধ্যায়—ক্ত ও ক্তবৎ		
প্রথম পাঠ—পুংলিঙ্গ কর্ম		৩৯
দ্বিতীয় ,, —স্ত্ৰীলিঙ্গ কৰ্ম	•••	82
তৃতীয় " —ক্লীবলিঙ্গ কৰ্ম		80
চতুৰ্থ " —ভাৰবাচ্য	•••	84

বিভার অব্যার—বত্তমান কাল	
প্রথম পাঠ—কর্মবাচ্য	84
দ্বিতীয় "—ভাববাচ্য ···	86
তৃতীয় অধ্যায়—লোট্ বিভক্তি .	
প্রথম পাঠ—কর্মবাচ্য	(°
দ্বিতীয় ,, —ভাববাচ্য ···	œ২
চতুর্থ অধ্যায়—ল ট্ বিভক্তি	
প্রথম পাঠ—কশ্ববাচ্য	¢ 8
দ্বিতীয় ,, —ভাববাচ্য	((
পঞ্চম অধ্যায়—তব্য, অনীয়, য	
প্রথম পাঠ—পুংলিঞ্চ কর্ম্ম	৫ ৬
দ্বিতীয় ,, — খ্রীলিঙ্গ কশ্ম	« 9
তৃতীয় " — ক্লীবলাগি কৰা	«b
দিতায় স্থায়—সাহিত্য প্রিচয়	63
তৃতীয় অধ্যায়—পঞ্চমী বিভক্তি	
প্রথম পাঠ—স্বরাস্ত পুংলিঙ্গ	৬৮
দ্বিতীয় ,, —ব্যঞ্জনান্ত পুংলিঞ্চ	93
তৃতীয় ,, — সর্বনাম পুংলিঙ্গ	98
চতুৰ্থ ,, —স্তীলিঙ্গ	9@
পঞ্ম "—क्रीविषध …	96-
৳─সাহিত্য পরিচয়	৮২

চতুর্থ অধ্যায়—চতুর্থী বিভক্তি		
প্রথম পাঠস্বরাস্ত পুংলিন্স	•••	৮ 9
দিতীয় ,, —অন্যান্য পুংলিক		৮৯
তৃতীয় " (১) স্ত্ৰীলিঙ্গ 🗼 …	•••	27
(২) ক্লীবলিন্ধ	•••	25
চতুর্থ " —চতুর্থী বিভক্তি ব্যবহারের ।	नृष्टो छ	৯৩
পঞ্চম অধ্যায়—সপ্তমা বিভক্তি		
প্রথম পাঠ—স্বরাস্ত পুংলিক	•••	<u></u>
দিতী য় ,, — অন্যান্য পুংলিক	• • •	ನಿ 9
ভূতীয় ., —(১) স্বীলিঞ্চ	•••	ನಾ
(২) ক্লীবলিঞ্চ	•••	
চতুর্থ ., — সপ্তমী বিভক্তি ব্যবহারের	नृष्टांख	202
পঞ্চম ,, —সাহিত্য প	রিচর	র>৽৫

ষষ্ঠ অসুশীলন

কারক সমূহের বিবিধ বিশেষক

প্রথম পরিচেছদ—সরল শব্দ

व्ययम गाम्नद्रष्ट्रभ—न	नियं निय			
প্রথম	মধ্যায়—কুদ	ন্তে বিশেষণ	•••	>>>
দিতীয়	অধ্যায়—ত	দ্ধিত বিশেষণ		১১৯
দ্বিতীয় পরিচ্ছেদ—	সমাস যু <i>ক্ত</i>	अ क	• • •	> ২৫
তৃতীয় পরিচ্ছেদ—	বিভক্তিযুক্ত	দ শব্দ—যন্তী	বিভক্তি	
প্রথম পাঠ	স্বরাস্ত পৃংলিং	¥		) ~~>~~ P
দ্বিতীয় ,, —	षनााना পूरवि	13 · · ·		>>>
তৃতীয় ,, —	ন্ত্ৰীলিঙ্গ			50 0
চতুৰ্থ " — ই	দীবলি ঙ্গ	•••	•••	202
		য়বহারের দৃষ্টাস্ত		১৩২
	জ। প	রশিষ্ঠ		
প্রথ	ম অধ্যায়–	–পুংলিঙ্গশব্দ	•••	30c
(2)	পতি	••	•••	
(२)	স্থি	•••	•••	
(0)	গো	•••	•••	
(8)	ভিষজ্	•••	• • •	
	যুবন্	•••	•••	
	পথিন্	•••	•••	
(٩)	পুমস্	•••	• • •	

দ্বিতী	ায় অধ্যায়—	<u> श्रीनिक्रभक</u>	>9b
(5)	ঙ্গী	•••	•••
(২)	<u> </u>	•••	***
(0)	অপ্		•••
(8)	পুর্	•••	•••
(¢)	দিব্	•••	•••
(&)	मि ण्	•••	•••
(٩)	আশীস্	•••	•••
তৃতী	য় অধ্যায়—	ক্লীবলিঙ্গশন্দ	··· >8 ২
(>)	অফি	• • •	• • •
(२)	কৰ্ত্ত	•••	•••
(৩)	নামন্		•••
(8)	অহন্	•••	•••
(4)	পায়িন্	• • •	•••
চতুথ	অধ্যায়—	শংখ্যাবাচক ^ফ	ণব্দ 🕻 🖰 🖰
(১)	দ্বি	•••	
(২)	ত্রি	•••	
(৩)	চতুর্	•••	•••
(8)	পঞ্চন্	•••	•••
(a)	যষ্	•••	•••
(৬)			

সংস্কৃত শিক্ষা—তৃতীয় ভাগ

প্ঞম অনুশীলন

ক্রিয়ার বিবিধ বিশেষক

প্রথম পরিচ্ছেদ

সরল পদ

প্রথম অধ্যায়

কাল ও স্থানবাচক

১। ऋषयः <u>বিষয়ে জীবন্দ্</u>ঋষিগণ চিরকাল জীবিত থাকুন।

बाলক: <u>গছৰন্</u> मैघं पद्यति—বালক বারম্বার মেব

দেখিতেছে।

बालिका <u>श्रमोद्यां</u> क्रन्दिति—বালিকা পুনঃপুনঃ ক্রন্দন করিতেছে।

साधुः कदाचित् স্মাगच्छिति—সাধু কদাচিৎ আসেন।

नक्षः স্মীषधयः ज्वलन्ति—রাত্রিতে ওষধিসমূহ প্রজ্বলিত

হয়।

মনি: কান্তানি <u>মথা:</u> হন্থনি ন্ধ—অগ্নি তৎক্ষণই কান্তসমূহ দগ্ধ করিল। <u>मपदि</u> तरवश्चलन्ति स्म—তৎক্ষণাৎ তরুসমূহ কম্পিত হইতেছিল।

গ্নিয়ব: <u>प्रातः</u> ভ**त्तिष्ठन्ति**—শিশুগণ প্রাতঃকালে উত্থিত হয়।

साधवः <u>सायं</u> वेदान् पठन्ति—সাধুর। সন্ধ্যাকালে বেদ পাঠ

করেন।

স্থা রক্ষবাবিত্ত: गमिष्यन्ति— সদা ব্রহ্মচারীরা গমন করিবেন।

पूर्व्वेद्य: स: पर्व्वतं गतः—পূর্ববিদিন তিনি পর্ববত গমন করিলেন।

স্থান্থ না স্বন্ধ সন্থানি—আর একদিন তোমাকে আমি
প্রশ্ন করিব।

করা বা স্বাग নিছামি—কবে তুমি আসিবে।

নবা বালকা: ক্লীভিছানি—সেই সময়ে বালকেরা থেলা

করিবে।

যুগদন্ বৃদ্ধি: स्मृतिश्व एधेर्न—বৃদ্ধি ও স্মৃতি এক সঙ্গে বৃদ্ধি
প্রাপ্ত হয়।

স্থানা त्वं ग्रन्तं गच्छ—এখন তুমি গৃহগমন কর।

साम्प्रतं हृदयं व्यथति—সম্প্রতি হৃদয় ব্যথা প্রাপ্ত হইতেছে।

सुनयः सदा द्यावन्तोभवन्ति—মুনিগণ সর্বদা দ্য়ালু

হয়েন।

पुत्रशोकः सक्तत् दु:ख्वार:--পুত্রশোক একবার চুঃথকর।

यावत् अमी न स्त्रियते तावत् तं सेवस्व—যে পর্যান্ত সে না মরে সেই প্যান্ত তাহাকে সেবা কর।

प्रत् नय एधन्ते सम-- शृर्वववर्ष नतीप्रगृह विक्रिण हहेग्राहिल।

पुरा जनको राजा भवति सम-- शृर्ववकारल জনক রাজা

हिलान।

২। <mark>স্থান মুন্নথা নিবম্ব নিন্ন</mark>—এখানে মুনিগণ বাস করেন।

<u>নন্ন ক गच्छ ন্নি—</u>সেখানে কাহারা যাইতেছে। **দুষ্মাণ্ডি ক্রুন ফ্রনন্নি—**পুষ্পাসমূহ কোগায় শ্রেতবর্ণ প্রাপ্ত

सर्ज्ञेत विद्यांसः पूजिताः---সকল স্থানে বিদ্যানের। পূজিত।
धनवन्तः दह मोदन्ते---ধনবানেরা এই জগতে হথা থাকেন।
धार्मिकाः परत गर्माणि लभन्ते --ধার্দ্মিকের। পরজগতে মঙ্গল
লাভ করেন।

प्रातः सूत्रिः प्राक् चोतर्ते—প্রাতঃকালে সৃষ্য পূর্বদিকে দিপ্ত হয়।

ব্যু: **दिञ्ज्यविजयो सन् उदक् प्रतिष्ठ**त—রযু দক্ষিণবিজয়ী হইয়া উত্তরদিকে যাত্রা করিতেছেন।

सायं सूर्यः प्रत्यक् गच्छिति निकाकाति नृशं शिक्ति गमन

करत ।

त्रमुं पुरः पश्चिम देवदानं —সম্মুথে ঐ দেবদারু দেখিতেছ।

समन्ततः प्रान्तः ज्वलति—চারিদিকে অগ্নি জলিতেছে।
प्रारात् तरवस्तिष्ठन्ति—সমুথে বৃক্ষসমূহ রহিয়াছে।

। निर्म्नालिथिङ संक्रकुलि त्रावशांत कतिया এक এकंकी वाकात्रक्रनाः
 कत—चिरायः चिरात्, ग्रम्बत् अभीच्यां सुद्धः कदाचित् नतां,
 पुरतः मद्यः, सपदिः मक्तत् सायं प्रातः अद्यः अन्येद्यः परिद्यः,
 युगपत् मदाः सांप्रतं अधुनाः प्राक्, उदक् प्रत्यक् ।

দ্বিতীয় অধ্যায়

প্রকারবাচক

>। স্থগ: শাহিনি ত্রন্থননি — মুগ হঠাৎ লক্ষপ্রদান করে।

सानवा: स्ताक् न स्तियन्ते — মানবগণ হঠাৎ মরে না।

दुग्धं শ্বদ্ধায় स्यन्दर्त — চুগ্ধ হঠাৎ নির্গত হইতেছে।

सर्पा: तिर: सर्पन्ति — সর্পসমূহ বক্রভাবে গমন করে।

श्वसा साचि तिष्ठति — ঐ ব্যক্তিটী বক্রভাবে রহিয়ছে।

यथा श्रयं बन्धः तथा त्वं श्वपि — যেমন ইনি বন্ধু তেমন তুমিও।

ग्रहस्था: मर्व्वथा श्रमीशिष दक्किनि — গৃহস্থের। সনবপ্রকার

মঙ্গল কামনা করে।

<u>इत्यं</u> दिनानि गच्छन्ति—এইভাবে দিনসমূহ যাইতেছে। <u>शोवं</u> श्रागच्छ—শীত্র এস। सत्त्वरं स्त्रियस्त्र—সত্তর মরিয়া যাও।

<u>লিদ্র কার্ম্ব স্থান্টে আল</u>তোমরা চুইজন শীগ্র কার্য্য আরম্ভ

কর।

सहसा प्रहं चेतनां लभे सा—হঠাৎ আমি চৈত্ত লাভ করিলাম।

ग्रिशः देषत् इसति—শিশু ঈষৎ হাসা করিতেছে।

सनाक् उषां जलं पिब—ঈষৎ উঞ্জল পান কর।

क्यं प्रण्यः वर्द्धते — কেন প্রণয় বর্দ্ধিত হয়।
ते तुष्णीं स्थिताः — তাহারা মৌনভাবে ছিল।
सिंहः प्रसन्ध गर्ज्जित स्म— সিংহ হঠাৎ গর্জ্জন করিল।
नूनं मानवीऽयं मरणं श्रापन्नः — নিশ্চয় এই মানুষ্টী মর্নীপ

स एवं भाषते—एम এইরূপ বলে।

श्रसा मिथ्या वदितः - ঐ ব্যক্তি মিথ্যা বলে।

वुिह्मन्तः गुनैः कार्यः सिधन्ति—वुिक्षभारमञ्ज शीरत कार्यः

मसी करतम।

'सुत्याः विह्नियसन्ति- ভৃত্যেরা বাহিরে বাস করে।

শ্বয় स तोष्ट्रं गच्छिति অনন্তর সে তার্থগমন করিতেছে।

महापुरुषः प्रादुर्भविति सा- মহাপুরুষ প্রাত্ত্ত্ত হইলেন

चन्द्रमाः मैधविसुक्तः श्वाविर्भवित - চন্দ্র মেঘবিমুক্ত হইয়।

আবিভূতি হইতেছে।

स एव धर्मः — সেইটীই ধর্ম।

श्वतिथिः ग्रवृष्पि पूच्यः — অতিথি শক্র ইংলেও পূজা।

श्वतः श्रद्धं वदामि - এই জন্ম আমি বলিতেছি।

यतः कापुक्षा निन्दुका भवन्ति — যেহেতু কাপুরুষেরা

নিন্দুক হয়।

तृतः স্বন্ধ दृढं पिवासि—-সেইজন্য আমি ইহা পান করিতেছি। ক্রম্থ স্বয়্ব দ্রুয়া মাম্বনি—কেন ইনি বুগা বলিতেছেন। <u>इति</u> विज्ञापित: मन् स गच्छिति—এইরূপ বিজ্ঞাপিত হইরা সে গমন করিল।

सः पुनरागतः — (म शूनताय व्यक्तित।

२ । निम्नलिथिक भक्छिल गुवशांत कतिया এक এकि गोका तहनां कत—माटितिः स्नाक् अज्ञायः तिरः साचिः यथाः तथाः, सर्ज्ञेथाः, इत्यं कथं, त्वरितं चिप्रं सहसाः ईषत् मनाक् तुर्णों प्रसन्ताः, नूनं एवं, एव, मिथ्याः यनैः, विहः, अथः प्रादुः, आविः अपि, अतः यतः, कुतः ततः, स्थाः, आरात् इति, पुनः।

চ। পরিশিষ্ট

একপদী ক্রিয়াবিশেষণের বিবিধ ব্যবহার

প্রথম পাঠ--অথ

১। মঙ্গল সূচক

স্বথানী সন্ধা जिन्नासा—এখন ব্রহ্ম সম্বন্ধে প্রশ

স্বাহ্ব ক্রি ব্যব্ধ স্থাব্দরি—ক্রি এখন গ্রন্থ করিতেছেন।

শ্বথ হ্ব্যার্ক্সনাবিবাহ: ममुपस्थित:— এখন হরপার্ববতী বিবাহ সমুপস্থিত।

২। অনন্তর

শ্বথ আধ্বনে শঙ্ভল কণা বিকিরণ করিল।
কণা বিকিরণ করিল।

শ্বেষ্ঠ **বাম: सीतां उद्य**हते—অনন্তর রাম সীতাকে বিবাহ করিতেছেন।

ষ্ম गोपः धेनू: मुञ्चिति सा— অনস্তর গোপ থেনুসমূহ মৃক্ত করিল।

৩। আরম্ভ

স্বাছ ন বহামি—তবে আমি তাহাকে বলি।
সাম ক্রীয়ে ব্রিনীয:—এই দ্বিতীয় ব্যক্তি কে ?

8 | প্রশ

শ্ব को मां सेविष्यत—কে আমাকে সেবা করিবে ? শ্ব ম ক্লৱে गत:—সে কোথায় গেল ?

৫ ১ এবং

रामोऽथलच्याणः वनं गच्छतः—त्रोग এবং लक्ष्मण वनगमन क्रिएण्डिन।

गुणवान् श्रय रूपवान् लोकः दुलंभः— छगवान् এवः क्रथवान् लाक छ्लं ।

৬। **সন্মতি** সূচক

প্র। कार्य्य सेधितवान् ?—কার্যা শেষ করিয়াছ ?

উ। अधि किं--शै।

প্র। देवा: पुजिता: ?—দেবগণ কি পূজিত ?

উ। ग्रय किं---शै।

দ্বিতীয় পাঠ-নু

১। প্রশ্ন--

ननु ग्रिशुसन्द्रं दृष्टबान् ?—िंग ७ कि ठन्त्र (प्रथियार्क् ? ननु सत्यो भारं बहति ?—ङ्ग कि ভात वश्न करत ?

২। অবধারণ---

स ननु धनानि ছतबान्—সেই নিশ্চয় ধন অপহরণ করিয়াছে। ननु वृष्टि भीविष्यति—নিশ্চয়ই বৃষ্টি হইবে। ते ननु স্লাঘনীযা:—তাহারা নিশ্চয়ই শ্লাঘনীয়।

৩। অনুনয়---

ननु मां प्रतिमोदस्व-- অনুগ্রহ করিয়া আমার প্রতি সঁস্তুষ্ট হউন।

ननु महुह्रं प्रबिদ্—অনুগ্রহ করিয়া আমার গৃহে প্রবেশ কর। ননু নান্ নিজম্ব—অনুগ্রহ করিয়া তাহাদিগকে ক্ষমা কর।

তৃতীয় পাঠ– অপি

১। প্রশ্ন-

ग्रिप बालक ग्रागत: ?—वालक कि ञानियार ?

স্বিদি सुनि: तान् पृच्छिति ?— মুনি কি তাহাদিগকে প্রশ্ন করিতেছেন ?

ম্বিদি गुरु: त्वां प्रति प्रसन्न: ?—গুরু কি তোমার প্রতি প্রসন্ন ?

২। এমন কি ---

निर्व्वासिता ग्रिप ग्रहं रचणीया—নির্ববাসিতা হইলেও আমি রক্ষণীয়।

যু**ধিস্তিবীऽपि मिथ्या भाषितबान्**—এমন কি যুধিষ্ঠিরও মিথ্যা বলিয়াছিলেন। ৩। এবং—সমুচ্চয়—

স্বন্ধ স্থাতি मुनिसमी पंगतबान्—এবং আমিও মুনির নিকট গমন করিলাম।

-बालका ऋषि क्दितवन्त: -- বালকগণও রোদন করিয়াছিল।

চতুর্থ পাঠ—খলু

১। জিজ্ঞাসা---

कः खलु श्रामच्छिति ?— (क अभिराग्डाह ? कथं खलु एतनुकार्यं — এই कार्या (कन ?

২। অমুনয়---

न खलु तं सेवस्त— তাহাকে সেবা করিও না।

मां खलु एच्छ — অনুগ্রহ করিয়া আমাকে জিজ্ঞাসা কর।

यूयं खलु दमान् हचान् कन्तत—তোমরা অনুগ্রহ করিয়া এই

রক্ষণ্ডলি কর্তুন কর।

৩। নিশ্চয় --

स खलु महापुरुषः—िर्जिन निम्ठय़ स्थाप्युक्त ।
 रावणी खलु देवग्रवः—त्रावन निम्ठय़ एनवन्त ।

প্রথম পাঠ—ইতি

১। হেতু-

चित्रं শ্বদ্ধিश्वामि इति শ্বদ্ধं तुलिकां इच्छामि—চিত্রাঙ্কন
করিব বলিয়া তুলিকা ইচ্ছা করি।

पিনা इति म पुत्रं तर्ज्जिति—পিতা বলিয়া তিনি পুত্রকে
ভৎপনা করিতেছেন।

২। প্রকার---

স্বাস্থ্য पोड़ा न भवतु द्रति स एकाकी गत:—আশ্রমের কইট না হউক এজন্ম তিনি একাকী গমন করিলেন। दति प्रथम: मर्गः ममाप्त: —এই প্রকারে প্রথম সর্গ সমাপ্ত হইল।

इति दिनानि गच्छन्ति—এই প্রকারে দিন সকল যাইতেছে।

৩। ইহা—উক্ত বিষয়—

স্থনীয়ে बदामि " कत्ते व्यः मञ्चयो नित्यं " इति এই জন্মই আমি "নিত্যসঞ্চয় কত্তবা" ইত্যাদি বলিতেছি। इति विज्ञापितो ऋषिः तुर्गीं स्थितः—এইরূপ বিজ্ঞাপিত হুইয়া ঋষি মৌনী হুইলেন।

ষষ্ঠ পাঠ—তাবৎ

১। প্রথমে—

ताबत् इदं ईच्ख — প্রথমে এইটী দেখ।
स तावत् तोर्थं गच्छति—দে প্রথম তীর্থ গমন করিল।

২। ইতিমধ্যে---

यहं तावत् वृत्तं पश्चामि— সামি ইতিমধ্যে বৃক্ষ দেখি।

৩। সেই পর্য্যন্ত—

यावदर्भी जीवति ताबत् श्रमुं मेवस्व—যে প্র্যান্ত ইনি জীবিত আছেন সেই প্র্যান্ত ইহাঁকে সেবা কর

সপ্তম পাঠ- -হি

১। হেতু -

म महापुरुष एव. हि तत्कार्थ्याणि परोपकारसाधकानि—
তিনি নিশ্চয়ই মহাপুরুষ—যেহেতু তাঁহার কার্যসমূহ
পরোপকার সাধক।

২। নিশ্চয়—

निह सहकारं त्यजन् भ्रमरः ह्यज्ञान्तरं काङ्क्षति—নিশ্চয়ই সহকারকে ত্যাগ করিয়া ভ্রমর বৃক্ষান্তর ইচ্ছা করে না।

৩। কেবলমাত্র—

मूढ़ा हि पण्डितान् रिषम्ति— মূঢ়েরাই কেবল পণ্ডিতদিগকে
হিংসা করে।

তৃতীয় অধ্যায়

অসমাপিকা ক্রিয়া

প্রথম পাঠ---তুং

माधु: देवं चित्रं दच्छति—সাধু দেব অর্চনা করিতে ইচ্ছা করেন।

स्वर्ग एष्टुं कः ममर्थः ?--- अर्थ हेळ्डा कतिराज्य कि नमर्थः ?--- अर्थ हेळ्डा कतिराज्य कि नमर्थः कि नम्बद्धित कि निवासक्ति ?--- ताज्य कि निवासक्ति कि निवासक्ति हेळ्डा करत ना ?

ক্রমনা মুনি ক্রছু ইন্থনি—কৃষক ভূমি কর্মণ করিতে চেইটা করিতেছে।

वालकः क्रन्टितुं श्रारिमध्यत—বালকটী কাঁদিতে আরম্ভ করিবে।

मिन्नी गर्ज्जितुं ग्रारथ:—সিংহ গর্জ্জন করিতে আরম্ভ করিল।
स्त्याः भारं वोद्धं ग्रसमधी:—ভৃত্যেরা ভার বহন করিতে
অসমর্থ।

बोराः पर्ञ्वतं क्रिमितुं चेष्टन्ते स्म—वीरतता পর্বত অতিক্রম করিতে চেষ্টা করিয়াছিলেন।

बानरा: ममुद्रं तरोतुं यतबन्तः - বানরেরা সমুদ্র পার হইতে যত্ত্ব করিয়াছিল।

पिक्टिताः गास्त्राणि गाहितुं पटबः—পণ্ডিতেরা শাস্ত্রসমূহ আলোচনা করিতে পটু।

मां तातु म चेष्टते—गागारक রক্ষা করিবার জন্ম সে চেষ্টা করিতেছে।

राजधानों स्थापिततुं राजा यतते—রাজধানী স্থাপন করিবার জন্ম রাজা যত্ন করিতেছেন।

ग्टर्ह गन्तुं बालको धावतः—গৃহ গমন করিবার জন্ম বালক-দ্বয় ধাবিত হইতেছে।

रावणं हन्तुं रामः लङ्गामागतः—রাবণকে হনন করিবার জন্য রাম লঙ্কায় আসিয়াছেন।

मिम च त्राहर्त्त शिष्यः बनं गच्छिति—সমিধ্ আহরণ করিবার জন্য শিষ্য বন গমন করিতেছেন।

बीरान् स्नवितुं कवयः ग्रन्थान् लिखन्ति—বীরদিগকে প্রশংসা
করিবার জন্ম কবিগণ গ্রন্থ লিথেন।

व्रह्मचारिणः दोचां लब्धुं गुरुं सेवन्ते—ব্রহ্মচারীরা দীক্ষা লাভ করিবার জন্ম গুরুগণকে সেবা করেন।

पिडिताः नष्टं शोचितुं न दक्किन्ति—পণ্ডিতেরা নফ্ট শোচনা করিতে ইচ্ছা করেন না।

२। निम्निलिश्व भक्छिल त्रावशत कित्रा এक এकि वाका तहना कत—नित्तेतं, भ्रमितुं, सेनितुं, पतितुं, खादितुं, बोदुं, स्वष्टुं, स्रोतुं, ज्ञातुं, जेतुं, यष्टुं, स्थातुं, पातुं, यहीतुं, रोदितुं, भोतुं शिवतुं, हत्तुं, प्रष्टुं, स्थातुं, सेतुं, आस्रियतुं, शिचितुं, वर्षितुं, प्रवेष्टुं, याचितुं, मोतुं, रिचतुं, दोखुं, द्रष्टुं, जीवितुं, पूज्यितुं, यहोतुं, स्रोतुं।

দ্বিতীয় পাঠ---ণমূন্

ৰালকী স্থান স্থান ক্সান ক্সিনি —বালকটা হাসিয়া হাসিয়া আসিতেছে।

पथिकाः पचिक् जनानि স্থাব স্থাব স্থাব স্বতিক — পথিকগণ পঞ্চি কৃজনসমূহ প্রবণ করিয়া করিয়া ভ্রমণ করিতেছে।

ষ্ম हं तं **ছ**त्तान्तं स्मारं स्मारं मोदे—আমি সেই বৃত্তান্ত স্মারণ করিয়া করিয়া আনন্দিত হইতেছি।

भेवाः पर्व्वतं स्पर्धा सम्भ्रा गच्छन्ति—মেঘসমূহ পর্ববতকে স্পর্শ করিয়া করিয়া বাইতেছে ।

मानवा: साधून् सेवं सेवं उन्नता भवन्ति—गोनवित्रा সাধুদিগকে

সেবা করিয়া করিয়া উন্নত হয়।

णिश्वः ज्वरं ज्वरं ग्लायितः—শিশু রুগ্ন হইয়া হইয়া ক্ষীণ হইতেছে।

निर्धनः कठं कठं स्त्रियते.—निर्धन कछे कित्रश्च कित्रश्च मत्त्र ।

सोकाः शास्त्राणि मनं मनं पण्डिता भवन्ति—लाकिता भाञ्च

मभूर अञ्चाम कित्रश्च कित्रश्च कित्रश्च कित्रश्च कित्रश्च कित्रश्च कित्रश्च कित्रश्च कित्रश्च कित्रश्च

चेष्टं चेष्टं ग्रन्थबसाधिनः शक्तिं लभन्ते—চেষ্টা করিয়া করিয়া অধ্যবসায়ীরা শক্তি লাভ করে। স্বর্ব यसं यसं रोगो स्वास्थं लपाने— সত্র ভক্ষণ করিয়া করিয়া রোগী স্বাস্থ্য লাভ করিবে।

শ্বভ্যা**पकं मानं मानं शिष्या उदारा भवन्ति**— শ্বধ্যাপককে
সম্মান করিয়া করিয়া শিষ্যেরা উদার হয়।

भृत्यं गईं गईं कत्ती कठोरः भवति—-ভৃত্যকে নিন্দা করিয়া করিয়া কর্ত্তা কঠোর হন।

दुर्व्वलान् तिजं तिजं श्रक्ताः महान्तोभवन्ति— पूर्वविनिशतक क्षमा कतिया कतिया भएक्वता महान हय ।

पर्वताः चयं चयं समतना जाताः—পর্বতসমূহ ক্ষয় হইয়া হইয়া সমতল হইয়াছে।

नदीं ईचं ईचं नयनानि स्वप्तानि—नमी प्रिथिया प्रिथिया नयन ज्रि।

মিয়ঃ स्मयं स्मयं मातरं नन्दितवान्—শিশু হাসিয়া হাসিয়া মাতাকে আনন্দিত করিয়াছে।

२। निम्ननिथिত শব्দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটী বাক্য রচনা কর—जबं, सरं, मिषं, ग्रिचं, खजं, ग्रङ्गं, बेपं, व्यथं, बल्भं, ध्यायं, प्रसं, वेष्टं, कथं।

তৃতীয় পাঠ—স্বা

३। स ऋणं काला घृतं पिविति— শে ঋণ করিয়া য়ৢত পান করে।
 য়इं য়য় स्थिला कार्थं सेधामि— আমি এখানে থাকিয়া
 কার্য্য করিতেছি।

स्नाता स স্বাगच्छिति—স্নান করিয়া সে আসিতেছে।
धनं दत्त्वा तं न मिषन्ति—ধন দান করিয়া তাহারা গর্বর
করে না।

साधुं **दृष्टा শ্বন্ধ पुलितत:**—সাধুকে দেখিয়া আমি পুলিকিত।

ম্বুন্ জিলা सेनापितः शोभत— শক্রদিগকে জয় করিয়া সেনাপতি শোভিত হইতেছেন।

ग्टहं गत्वा श्रत्नं खादिष्यामि—शृष्ट शमन कतिया अन छक्कश

गुक् सेबित्वा अहं बरं प्राप्त:—গুরুকে সেবা করিয়া আমি বর প্রাপ্ত হইয়াছি।

धेनु' मुक्का राजा प्रयातः—ধেনু মোচন করিয়া রাজা চলিলেন।
पुस्तकं पठित्वा ग्रिश: कोड़ित—পুস্তক পাঠ করিয়া শিশু
থেলা করিতেছে।

तं इदं पृष्ट्या श्रीव आगच्छ—তাহাকে ইহা জিজ্ঞাসা করিয়া শীঘ্র এস।

• হন্ধা অনি: सन्तुष्ट:—গৃহসমূহ দগ্ধ করিয়া অগ্নি সন্ধাই।

ৰাবণা **স্থান বাম: प्रत्याबर्त्त**न—র বণকে হনন করিয়া রাম ফিরিতেছেন।

নের ত্রতিবো শ্বন্ধ হর্ত গ্রিছিনবান্—সেথানে বাস করিয়া আমি ইহা শিথিয়াছি। মাজন্ কৃতি লো सा इटं लब्धक ती—সর্বদা কাঁদিয়া সে ইহা লাভ করিয়াছে।

धनं लब्बा कोऽिप न तिष्ठति—धन लां कित्रंश (कश्हें थारिक ना ।

ससुद्रं मन्यित्वा देवाः पोड़िताः —সমুদ্র মন্থন করিয়৷ দেবগণ

ग्टहं बिष्ट्वा चित्राणि पश्यत—গৃহ প্রবেশ করিয় চিত্রসমূহ দেখ।

भारं उड्डा छत्यः स्नान्तः—ভার বহন করিয়া ভূতা ক্লান্ত।
बःचं उदित्वा श्रीश्रं प्रत्याबक्तंग्व—কথা বলিয়া শীত্র কিরিয়া
এস।

महान्तं श्रवित्वा दरिद्रा उन्नता अवन्ति—মহান্কে আশ্রয় করিয়া দরিদ্রের উন্নত হয়।

२। निम्निलिथिठ मफ छिल व्यवशांत कतिया এक এक छै। वाका अहना कत — कूजित्वा, मिचित्वा, ज्वलित्वा, प्रित्वा, दिख्वा, एधित्वा, तिजित्वा, निचित्वा, मियित्वा, प्रिमित्वा, वेष्टित्वा, मानित्वा, ग्रंसित्वा, ग्रोमित्वा, ग्रिचित्वा; ग्रिक्तिवा, मृत्वा, स्वजित्वा, सृष्ट्रा, शोचित्वा।

চতুর্থ পাঠ--্যপ

১। ग्टहं प्रविश्य श्रहं मातरं प्रणमितवान्—গৃহ প্রবেশ করিয়।
 মাতাকে প্রণাম করিলাম।

भाषां मृंस्कृत्य परिष्टताः निखन्ति—ভাষা সংস্কৃত করিয়া পণ্ডিতেরা লেখেন।

पुष्पाणि श्राम्राय वालका मोदन्ते—পুষ্প আত্রাণ করিয়। বালকেরা আনন্দিত হয়।

तं प्रिष्पित्य श्रहं ईटं उक्तवान्—তাঁহাকে প্রণাম করিয়া আমি

ইহা বলিলাম।

মার্ বিজিম্ম যদ্ম বিনিনি—শত্রুকে জয় করিয়া রযু দীপ্ত হইতেছেন।

शास्त्राणि श्रधीत्य श्रपि लोका मूर्जा:—শাস্ত্র পাঠ করিয়াও লোকেরা মূর্থ।

शिशुं श्राहत्य पिता सन्तुष्टः -- শিশুকে আদর করিয়া পিতা সম্বর্ষ ।
हारं उनुसूच्य स बहिर्मच्छिति— দার উদ্মোচন করিয়া সে
বাহিরে গেল।

वृत्तं श्राक्तः वालकः फलानि स्वादिति— রৃক্ষ আরোহণ করিয়া বালক ফল থাইতেছে।

श्रितियिं समर्चेत्र लोको यशो लभते—अिथि स्मर्व कित्रा लाक् यभ लोज करत्र। धनं प्राप्य के दिरिहा भिवतुं एषिश्यन्ति—४न পाইয়। কে দরিদ্র হইতে ইচ্ছা করিবে ?

ग्टहं <u>श्रा</u>गम्य (त्य) श्रहं तां सृतां दृष्टवान्—গৃহে আসিয়া তাহাকে মৃত দেখিলাম।

रम्यं स्थानं प्रेच्य सब्बें एव मोदन्ते—রম্য স্থান দেখিয়া সকলেই আনন্দিত হয়।

पर्व्वतं <u>च</u>त्तीर्थ बयं उपत्यकां श्रागताः—পর্বত অতিক্রম করিয়া আমরা উপত্যকায় অসিলাম।

विपन्नान् परित्राय त्वं यग्नः प्राप्तः—বিপন্নদিগকে পরিত্রাণ করিয়া তুমি যশ লাভ করিয়াছ।

सूद्धानं श्राक्तच्य स तं श्रादिश्चित—মস্তক আক্ষণ করিয়া সে
তাহাকে আদেশ প্রদান করিতেছে।

मां <u>श्रादिश्य सः प्रस्थितः</u>—আমাকে আদেশ প্রদান করিয়া সে প্রস্থান করিল।

प्रातः <u>उत्थाय साधुः सवितारं श्वर्चति</u> প্রভাতে উঠিয়া সাধু সূর্যাকে পূজা করেন।

फलानि <u>श्</u>यानीय वानरा खादन्ति—क्लप्रमृश् शानसन कितसा वानरतता थास ।

नदीं <u>श्रवगाद्य श्रहं श्रीतलो जातः</u>—নদীতে স্নান করিয়া আমি
শীতল হইলাম।

तगडुस्तकभान् विकीर्य व्याधी जासं विस्तीर्णवान्—उड्डनकणा विकित्रण कित्रण राधि जासं विस्तीर्णवान्—उड्डनकणा विकित्रण कित्रण राधि जासं विस्तीर्णवान्—उड्डन ।
धिर्यो अवस्था महात्मानः प्रतीकारं उद्घावयित—देश्या अवनम्बन कित्रण महात्मानः प्रतीकारं उद्घावयित—देश्या अवस्था अवस्

स बहिनिस्त्य व्याधं पश्यति—त्म वाश्रित ञानिया व्याधिक (प्रथित्यह)

२। निम्ननिशिष्ठ स्पर्श्वन व्यावशत कतिया এक এकी वाका त्राच्या कर ग्राक्षण, ग्रान्तोच, विधाय, ग्रान्तिङ्गा, उपस्रत्य, ग्रामाच (शाह्या), उद्घृत्य, उत्पाद्य, ग्राक्रम्य, परिज्ञाय, ग्रवनोक्य, स्तथीक्रत्य, एकविक्तीभूय, मम्प्र्च, सन्भाव्य, किरूप्य, विमध्य, उत्स्व्य, नि:स्त्य, उत्याप्य, निधाय, प्रत्यास्त्य, परित्यच्य।

দ্বিতীয় পরিচ্ছেদ

সমাস্যুক্ত পদ-অব্যয়ীভাব

- ১। সমীপার্থ-
  - उपग्रहं जलाश्यो बर्त्तते—গৃহ সমীপে জলাশয় আছে। उपगङ्गं ब्राह्मणा मिथ्या न भाषन्ते—গঙ্গা সমীপে ব্ৰাহ্মণেরা মিথা। বলেন না।
- ২। অভাবার্থ---

স্বান্ধ নিব্দিম্ব
স্বাদ্ধ নিবিদ্ধ ইহা সম্পন্ন
করিয়াছি।

बालको निःगृब्दं स्थितः —वालकंगे निःशक दिल ।

৩। অভ্যয়---

पत्तिणः স্থানি দিঘা ত্তব্দনিলি—পক্ষীরা মেঘ অতিক্রম করিয়া
. উড়ে।

महापुरुषक्याणि श्रतिबाधं फलन्ति—মহাপুরুষদের কর্ম্ম সমূহ বাধা অতিক্রম করিয়া সফল হয়।

8 । श्रव्हां --

মিয়ে**র: স্মন্যক্রট धাবন্দি—শিশু**গণ শকটের পশ্চাৎ ধাবিত হয়।

মন্ত্র নুষ্ঠ ভাষ্ট্রেন:—পর্বাতের পশ্চাৎ সূর্য্য উপিত হইয়াছে। ৫। वीश्रा-

प्रतिदिनं बयं भ्वमाम:—প্রতিদিন আমরা ভ্রমণ করিয়া থাকি।
प्रतिदेशं श्रयं संबाद: प्रचारित:—সকল দেশে এই সংবাদ
প্রচারিত।

৬। অনতিক্রম—

यज्वानो यथाबिधि यज्ञं श्रनुतिष्ठन्ति—गाञ्जित्क রা বিধি
অতিক্রম না করিয়া যজ্ঞ অনুষ্ঠান করেন।
इन्दुरी यथाश्रक्ति पाश्रं क्रन्तिति—ইতুঁর শক্তি অনুসারে জাল
কাটিতেচে।

- १। प्रधिवनं हत्ताः वर्त्तन्ते—वत्त वृक्षभगृश् शाह्य।
  प्रधिग्रामं विण्जो वसन्ति—शात्म विगत्ति वाम करतः।
  प्रधिनिद्द सर्व्वे क्रोड़न्ति—निगत् भकता थिला करतः।
  प्रधिकिप विश्वासो न कत्तव्यः—वानतः विशास कर्ववा नरशः।
  प्रधिगुरू स भिक्तमान्—शुक्रत्व स ज्ञास्तिमान्—शुक्रत्व स ज्ञास्तिमान्—शुक्रत्व स ज्ञास्तिमान्—शिष्य श्रास्तिमान्—शिष्य भगातः श्रास्तिमान्—शिष्य भगातः श्रास्तिमान्—भिष्य भगातः श्रास्तिमान् ।
  सिन्नः प्रधिगुन्नं गर्जाति—निश्य श्रास्ति अस्ति श्रास्ति ।
  प्रधिवेनु वन्नवो गुणा वर्त्ते न्ते—स्मूर्ण अस्ति श्विण आर्षः।
- ৮। মর্য্যাদা (পরিত্যাগ)—

  राज्यं স্বামস্তুই प्रसितं—রাজ্য সমুদ্র প্যান্ত বিস্তৃত।

  स স্বাযান্ধ মা স্বন্যান:—সে গঙ্গা পর্যান্ত স্বামাকে অনুগমন

মানবি ব্লৱা: মोধন্ব—নদী পর্যান্ত বৃক্ষসমূহ শোভিত হইতেছে।

৯। অভিবিধি (অন্তর্গমন)—

স্বর্য স্বাবাব: সামন্ত प্রবন্তিন:—এই আচার মনু হইতে প্রচলিত।

रथा ग्रानाकं गच्छन्ति—রথসমূহ সর্গ পর্য্যন্ত গমন করে। ग्रासमुद्रं पृथिबी दिलीपं मानते—সসাগরা পৃথিবী দিলীপকে সম্মান করে।

সারান্য সন্থ दुञ्जल:—বাল্যকাল হইতে আমি তুর্ববল।

১০। আভিমুখ্য-

धेनबोऽभिगोगालं धावन्ति —ধেনু সমূহ গোশালাভিমুথে ধাবিত হইতেছে।

हृस्तिनोऽभिनदि जवन्ति—হস্তীসমূহ নদীর দিকে গমন করিতেছে।

फलानि স্বনিঘানাল पतन्ति—ফলসমূহ পাতালের অভিমুখে পতিত হয়।

১১। निम्नलिथिक শक्छिल त्रावशंत कित्रा। এक এकটी वांका त्राचना कत्र—उपनिद, निरत्नं, उपवनं, अनुगिरि, अतिपर्व्वतं, अतिगङ्गं, अनुस्त्रात्ट, प्रतिवत्सरं, यथाकालं, अध्यग्नि, अधिपर्व्वतं, आपर्वतं, आरघु, अभिवङ्गि, प्रत्यचं, समत्तं।

তৃতীয় পরিচ্ছেদ

বিভক্তিযুক্ত শব্দ

প্রথম অধ্যায়

তৃতীয়া বিভক্তি

প্রথম পাঠ—স্বরান্ত পুংলিঙ্গ

মहं बालकेन मह गच्छामि—আমি বালকের সভিত যাইতৈছি।

ৰিবাইন ক্লি प्रयोजनं—বিবাদে প্রয়োজন কি ?

शिश्रः स्वभावेन सरलः—শিশু সভাবে সরল।

साधु: ह्रस्तन मां स्पृश्नि—गाधु হস্ত দার। আমাকে স্পর্শ করিতেছে।

किपना सह मार्ज्जारः क्रोड़ित--वानरतत गरिक विजान (थनिक्टाइ।

च्हिषणा सह त्वं किं प्रस्यसि— ঋষির সহিত তুমি কি দেখিতেছ ?

बन्धुना सन्न बिबादो न कत्तेच्य:—বন্ধুর সহিত বিবাদ কর্ত্তব্য

যুক্**না মহ মাহিত:**—গুরু কর্ত্তক আমি আদিষ্ট। থিয়ালা বাট্ন দার্ঘিনা:—শিশু কর্ত্তক আমরা প্রার্থিত। दाता ग्रहं पृष्ट:—দাতা কর্তৃক আমি পৃষ্ট। भाता मह लक्ष्मणो बनं व्रजति—ভাতার সহিত লক্ষ্মণ বনে যাইতেছেন।

पिता सह कुत गच्छिसि— পিতার সহিত কোখার যাইতেছ ?

২। बालकाभ्यां ऋहं प्रष्ट:—বালকদর কর্তৃক আমি পৃষ্ট।

हस्ताभ्यां स मां स्प्रगति—হস্তদ্বরের দারা সে আমাকে

স্পর্শ করে।

सुनिभयां मह ऋहं ऋ। श्रमं गतः — মুনিছরের সহিত আত্রম গিয়াছিলাম।

स्विभगं रिचता दयं स्टक्—श्रायद्व कड्क ति ७ এই श्रक् । प्रावृभ्यां राजा पोड़ित:—শত্রুদয় কর্তৃক রাজা পীড়িত । तक्ष्यां लता श्राह्यता—তরুদয় কর্তৃক লতা আর্ত । स्वयः परश्रभ्यां ह्यान् लुम्पति—ভূত্য কুঠারদয়ের দায়। ব্যাসমূহ কর্তৃন করিতেছে ।

पिता बाह्य्यां पुत्नं स्त्रजतं—পিতা বাহুদ্বরের দারা পুত্রকে আলিঙ্গ্ন করিতেছেন।

दातृभ्यां मन्दिरं प्रतिष्ठितं—দাতৃদয় কর্তৃক মন্দির প্রতিষ্ঠিত। স্মীন্তৃभ्यां सह ब्रह्मा बिबर्टन - শ্রোতৃদ্বয়ের সহিত বক্তা বিবাদ করিতেছে।

भ्रात्म्भ्यां सह ग्रहं दुग्धं पिवामि—ভাতৃদয়ের সহিত আমি

হুগ্ধ পান করিতেছি।

दोम्धृभ्यां ६ नु मुक्ता---(मार्थः षर कर्ज्क (४ रू मूङ ।

৩। बालक: सह बालिका: क्रीड़न्ति—বালকদিগের সহিত বালিকারা থেলা করে।

बानराः इस्तैः खादन्ति—वानत्त्रता श्रुप्रमृत्श्त्र घाता थात्र।

बिबादै: अनं - বিবাদসমূহে প্রয়োজন নাই।

गजै: शिश्व: विताड़ित:—গজসমূহ কর্তৃক শিশু বিতাড়িত।

ক্রিমি: सङ्ग पर्ञ्चतं व्रजाम:—ক্বিদিগের সহিত পর্বত গমন
ক্রিতেছি।

ऋषिभिः देवा: अचिता:—ঋষিগণ কর্তৃক দেবগণ অচিত।

ब्राह्मणाः अग्निभिः यद्भं आचरन्ति—বাদ্যণেরা অগ্নিসমূহের

দ্বাবা যজ্ঞ আচবণ করেন।

बन्धुभि: मह म স্থাল্पति —ব্দুগণের সহিত সে আলাপ করিতেছে।

परश्रमि: क्षषकाः वचान् क्षन्तिन्ति - কুঠারসমূহের দারা কৃষ্কের। বৃক্ষগুলি কর্তুন করে।

মন্ত্রনি: निन्दिता: वयं—শক্রগণ কর্তৃক আমরা নিন্দিত।
স্মান্ত্রনি: बत्ता मानित:— শ্রোতৃগণ কর্তৃক বক্তা সন্মান্ত্রিত।
শ্রান্তনি: सङ্ग त्वं धनं हृतवान्—ভাতৃগণের সহিত তুমি ধন
অপহরণ করিয়াছ।

दात्रिमः कानि दत्तानि—मार्ग्ण कर्क् कि कि मछ श्रेशाहि ? । निम्निणिण गोकाश्चिल गुक्ता कित्रिश এक এकि वोका त्राम क्य-माधुम्यां, मुनिमिः, पञ्चितः, श्रीमना, मेधैः, व्रज्ञाभ्यां, पश्चितः, बायुना, श्रुक्यां, सिव्या, विधार्ष्टिमः, पिर्हिमः।

৫। সংস্কৃত কর—

বন্ধুগণ কর্ত্বক পূজিত হইয়া অতিথিরা সম্বন্ধী হইলেন।
আগ্নির সহিত খেলিতে খেলিতে বালকটা দগ্ধ হইয়া গেল।
প্রভুদিগের সহিত ভৃত্যেরা কথা বলিতে সাহসা নহে।
রাত্রি শুধাংশুর দারা মনোহর হইয়াছে।
ক্রেতার সহিত বণিকগণ কেন বিবাদ করিতেতে?
ঋষিদিগের সহিত বাদামুবাদের প্রয়োজন নাই।
হস্তারা কুঠারদয়ের দারা মস্তক বিচূর্ণিত করিয়াছে।
শিশুদ্বয় কর্তৃক চন্দ্র দৃষ্ট।
গ্রহীতৃদ্বয়ের সহিত প্রভু কথা বলিতেছেন।
সর্পাণ কর্তৃক দফ্ট হইয়া কাহারা বাঁচিয়া থাকিতে সমর্থ?
পাচকেরা অগ্নি দারা অন্ধ পাক করিয়াছিল (পক্কবং)।
বিধাতার সহিত কলহ কথনও সফল হইবে না।

দ্বিতীয় পাঠ

ব্যঞ্জনান্ত পুংলিঙ্গ

प्रयोमुचा सह बिद्युत् को इति—মেঘের সহিত বিছাৎ থেল।
 করিতেছে।

सम्बाजा यहं यादिष्ट:—সত্রাট্ কর্তৃক আমি আদিষ্ট। बिपश्चिता ग्रास्त्रं यघोतं—পণ্ডিত কর্তৃক শাত্র অধীত। নজ়িলনা দির ম্যানিন:—বিহাতের ব:রা মেঘ শোভিত।

मुद्दिमता मह म गच्छिति—বুদ্দিন্যনের সহিত সে গমন

করিতেছে।

२। बारिमुग्भ्यां पञ्चतः कुवितः—्रायष्ट्रंग कर्ड्क शर्वत् आष्ट्रां पिछ। परिताइभ्यां सह वासी न सुख्करः —शित्वाक्षकप्रत् अञ्चित्र वास प्रथकत नरह।

भू सङ्ग्रां एतत् स्थानं रमणोर्ध-- এইস্থান পর্ববভদয়ের দারা রমণীয়।

ज्ञानवद्गां ऋहं उपदिष्टः —জ्ञानवान्षय কর্ত্তক আমি উপদিষ্ট।

साधवः राजराजिभः सेविताः—সাধুগণ রাজরাজ্সমূহ কর্তৃক সেবিত।

पापअद्भिः सह बुह्मिन्तो न स्त्रमन्ति –পাপকৎগণের সহিত বুদ্দিমানের। বেড়ায় না।

ज्ञानविद्धः बयं प्रष्टाः—জ্ঞানবান্গণ কর্তৃক আমরা পৃষ্ট।

 8 । गायता
 गायद्वां
 गायद्वां
 गायद्वां
 गायद्वाः

 गच्छता
 गच्छद्वाः
 सहादः

 समासदा
 समासद्वाः
 समासद्वाः
 समासद्वाः

 राजा
 राजभ्यां
 राजभः

मृद्रा	<i>मू</i> र्डभ्यां	मूर्डिभि:
गरिन्त्रा	गरिमभ्यां	गरिमिः
ग्रश्मना	ग्रस्भवां	श्रम्मिः
यज्वना	यज्बभ्यां	यज्बभिः
दिजना ना	दिजन्म भ्यां	दिज न्स भि:
स्वामिना	स्वामिभ्यां	स्त्रामिभि:
पचिगा	पत्त्रिभ्यां	पचिभिः
विधसा	विधोभयां	विधोभिः
दिबावासा	दिबाकोभ्यां	दिबाकोिस:
बिदुषा	БАŤ	विद्वद्भिः
तस्युवा	तस्थिबद्भगं	तस्थिवद्भिः
गरीयसा	गरोयभ्यां	गरीयभिः
कणोयसा	कणोयभ्यां	कणोयिनः

৫। निम्ननिथिত শব्দগুनि यावशांत कतिया এक এकी वाका तिम्ना कत—सुद्धदा, बपुषाद्धिः, पुख्यक्षद्भगं, बिद्धद्भिः, मूद्भा, प्रेम्ना, कारिभिः, उदारचेतोभ्यां, महामनोभिः, ज्वायभ्यां, लघीयभिः, ग्रात्मना।

৬। সংস্কৃত কর—

প্রেমের সহিত যাহারা প্রস্তরসমূহও পূজা করে তাহারা স্বর্গ-`লাভ করে। দিজন্মদিগের দারা দেবতারা পূজিত হইয়াছেন।
বুদ্ধিমান্ তপস্বিদ্বয় কর্তৃক আদিষ্ট হইয়া আমরা এখানে
আসিয়াছি।
ভক্তিযুক্ত লোকেরা উদারচেতাদিগের সহিত ভ্রমণ করিতে
ইচ্ছা করে।
পাপকৃৎগণ পুণ্যকৃৎ রাজা কর্তৃক নিহত হইয়াছে।
বপুশ্বান্ লোকের সহিত ক্ষীণ ব্যক্তি চলে না।
এই নগরী মনোহর প্রাসাদসমূহ কর্তৃক শোভিত।
যাজিকদিগের সহিত কে কথা বলিতেছে?

তৃতীয় পাঠ

সর্ববনাম পুংলিঙ্গ

)। सर्व्वं ण	सर्व्वाभ्यां	सर्वै:
તેન	ताभ्यां	तै:
येन	याभ्यां	यै:
केन	काभयां	कें:
श्रनेन	त्राभगं	एभि:
ग्रमुना	श्रमूभग्रां	श्रमोभिः
मया	त्रावाभग्रां	श्रस्माभि:
त्वया	युवाभग्रां	युषाभिः

২। উপরি লিখিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটী বাক্য রচনা কর।

৩। সংস্কৃত কর—

সেই বিদ্যান লোকটীর সহিত আমি গিয়াছিলাম।
কোন্পাপকৃৎ ব্যাধ কর্ত্তৃক এই পক্ষীটী নিহত ?
আমার সঙ্গে কে যাইবে ?

চতুর্থ পাঠ

স্ত্রীলিঙ্গ

 ১। নিম্নলিখিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়। এক একটা বাক্য রচনা কর—

ক। স্বরান্ত বিশেয্য

একবচন	দ্বিবচন	বহুবচন
वन्यया	कन्याभ्यां	कन्याभि:
मत्या	मतिभ्यां	मतिभि:
ज भा ग	जिम्बर्भ्यां	जिम्मिभि:
श्रोषध्या	श्रीषधिभ्यां	श्रोषधिभि:
जनन्या	जननीभ्यां	जननीभिः
बिदुष्या	विदुषीभ्यां	बिदुषोिभ:
रेग्वां	रेणुभ्यां	रेणुभि:
धेन्वा	धेनुभ्यां	ધેનુમિ:

(৩৪)

चञ्चा चञ्चभ्यां चञ्चभिः बध्वा बध्भ्यां बध्भिः चम्बा चम्भ्यां चम्भिः मात्रा मात्रभ्यां मात्रभिः दुह्तिता दुह्तिश्यां दुह्तिस

খ। ব্যঞ্জনান্ত বিশেয্য

ऋग् स्यां ऋग्भिः ऋचा बाग्भ्यां बाग्सिः वाचा ऋापद्भिः श्रापद्गां श्रापदा परिषदा परिषद्भगं परिषद्भि: बीरुधा बीरुद्धग्रां बीक्द्रिः युद्धिः युधा युद्धगां मरिद्धग्रां सरिता सरिज्ञिः योषिता योषिद्ध्यां योषिज्ञिः

গ। সর্কানম

मुद्धीभ्यां मर्व्वाभि: मुद्धिया काभिः काभ्यां कया ताभिः ताभ्यां तया याभि: वाभ्यां यया श्राभि: ग्रनया ग्राभ्यां गुम्युभि: ग्रमूभ्यां त्रमुया

২। সংস্কৃত কর—

ভূমি কোন্ মনোহর বারুব্দ্বর কর্তৃক আকৃষ্ট হইরাছিলে?
অর্থকিরা বিদ্যায় কোন প্রয়েজন নাই, ইহা আমি বলি নাই।
দয়াবতা পত্নার সহিত রাজা রথে ভ্রমণ করিতেছেন।
বিত্রী কত্রীগণ কর্তৃক পরিচালিত হইলে রাজ্য বিস্তৃত হয়।
এই পবিত্র সক্সমূহের দারা তাহারা কি করিয়ছে?
যে সমিধ্ সমূহ ছাত্রগণ কর্তৃক সংগৃহীত হইয়ছে সেই সমুদয়
কি ব্যবহৃত হইবে না ?
লোহিত চঞ্চুদ্রর দারা পক্ষীটি ফল থাইতেছে।
নব বধূদিগের সহিত পরিচারিকারা কথা বলিতে ইচ্ছা করে।
জোষ্ঠ তুহিতৃগণ কর্তৃক আদিষ্ট ভৃত্যেরা কেন কার্য সম্পায়
করিবে না ?
গৃহস্থেরা স্থমধুর বাক্সমূহ দারা অতিথিগণকে পূজা করুন।
এই প্রদেশটী বিবিধ সরিৎ সমহ কর্ত্বক বহুধা বিভক্ত।

৩। অশুদ্ধ শুদ্ধ

तै: बाल्किंभिः सह कुत्र गक्किंसि—तैः बाल्किः ... ... अमूभिः विद्विधिः प्रस्तकानि रिचतानि—ग्रमूभिः विद्विधिः श्रस्तकाने सिरिद्धिः देशः विभक्तः—ग्रत्यजलाभिः मिरिद्धः ... अन्या बाल्किन किं कृतं—ग्रनेन बाल्किन किं कृतं। ज्ञानं वितरिद्धः परिषद्धिः स निमन्त्रितः—ज्ञानं वितरन्तीभिः परिषद्धिः।

बल<u>बता</u> चम्बा सेनापितः शतुं जितवान् बलबत्या चम्बा सेनापितः ...

मनोहरेग् श्रोषध्या हिमालय: श्रलङ्कृत:-मनोहरया श्रोषध्या

- 8। लिक्न পরিবর্ত্তন করিয়। শুদ্ধ করিয়। लिथ—
  पापक्तता मया किं छतं?
  गुणबत्या तया ऋहं उपदिष्ट:।
  ताभगं बालिकाभगं सह नार्थः नदी तरन्ति।
  बिदुषीभिः श्राभिः बयं ऋदिष्टाः।
- ए । वहन পরিবর্ত্তন করিয় শুদ্ধ করিয় লিখ— तया धेन्वा सह राजा प्रत्यहं बनं गच्छति । त्रम्या योषिता बालिके पृष्टे । उत्तालाभिः जिर्मिभिः समुद्रः त्रान्दोलितः । दुष्टितासह का माता न क्रीड़ित । য়खत् त्रापतन्तीभिः त्रापद्भिः को न तुदितः ।

(৩৭)

পঞ্চম পাঠ

ক্লীবলিঙ্গ

১। নিম্নলিথিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটা বাক্য রচনা

ক। স্বরান্ত বিশেয্য

একবচন	দ্বিচন	বহুবচন
पुष्पेग	पुष्पाभ्यां	पुष्यै:
बनेन	वनाभ्यां	बनै:
मधुना	मधु•्यां	मधुभि:
सानुना	मानुभ्यां	मानुभि:
		<u> </u>

খ। ব্যঞ্জনান্ত বিশেয্য

श्रोमता	श्रीमद्वां	श्रीमङ्गिः
गुग्गवता	गुग्गबङ्गां	गुणबद्भिः
कर्मगा	कर्मभ्यां	कर्म्मभिः
श्रमीग्।	शर्याभ्यां	श्रमीभि:
पयसा	पयोभ्यां	पयोभिः
मनसा	मनोभ्यां	मनोभिः
ह्रविषा	इविभेगां	च्चिभि :
रोचिषा	रोचिभेग्रां	रोचिभिः
धनुषा	धनुर्भग्रां	ધનુમિ:
ऋायुषा	या युर्भग्रां	या युभिः

(৩৮)

গ। সর্ববনাম

सञ्जीभ्यां	सब्बै:
ताभ्यां	तै:
याभ्यां	यै:
काभ्यां	र्कै:
त्राभ्यां	एभि:
ग्रम्भ्यां	ग्रमीभिः
	ताभ्यां याभ्यां काभ्यां श्वाभ्यां

সংস্কৃত কর---

বালকটী হুশ্বের সহিত অন্ন ভক্ষণ করিতেছে।
পুষ্টিকর মধুর সহিত হবি ভক্ষণ উপকারক।
সন্তুট্ট মনের সহিত যে কার্য্য করিতে সমর্থ সে সকলকাম হয়।
ঐ কর্ম্মের দারা আমি যশ লাভ করিয়াছি।
এই ধনুর দারা বীরেরা মস্তক ছিন্ন করিবেন।
পর্বতটী ছুইটী শ্রীমৎ বনের দারা আবৃত।
বৃহৎ গৃহ গুলির প্রয়োজন নাই।
স্থুল বপুর দারা মানব ক্লিফ্ট হয়।
পবিত্র জন্মের সহিত লোকে সচ্চরিত্র লাভ করে।

ছ। পরিশিষ্ট

বাচ্য পরিবর্ত্তন

প্রথম অধ্যায়

ক্ত ও ক্তবৎ প্রথম পাঠ

১। কর্তৃবাচ্য

श्रहं बालकं दृष्टवान्

(আমি বালককে দেখিয়াছি)

त्वं बानकौ पृष्टवान

(তুমি বালক চুইটীকে জিজ্ঞাস৷

করিয়াছিলে)

बालकः अध्वान् सृष्टवान्

(বালক অশ্বদিগকে স্পর্শ

করিয়াছিল)

२। श्राबां पितरं प्रणतवन्ती

(আমরা চুইজন পিতাকে

প্রণাম করিয়াছি)

কর্ম্মবাচ্য

मया बालकः दृष्टः

(আমার দারা বালকটী দৃষ্ট)

लया बालकी पृष्टी

(তোমার দারা বালক হুইটা

জিজ্ঞাসিত)

बालकेन ग्रम्बाः स्पृष्टाः

(বালকের দারা **অশ্বস**মূহ

স্পৃষ্ট)

श्राबाभगं पिता प्रणतः

(আমাদের তুই**জনে**র দারা

পিতা প্রণত)

বালিকা মিয় স্থেত্বনী
(বালিকা শিশুকে স্পর্শ করিয়াছে)

মানব: দুরান্ অজিনবন্দ:
(মাতারা পুত্রদিগকে আলিঙ্গন
করিয়াছেন)

दुहितरी स्त्रातृन् सेबितवत्यी (ছুহিতৃদ্র ভাতৃগণকে সেবা করিয়াছে)

ৰালিকা: কা**ন্ স্বস্থিনবন্য:** (বালিকাগণ কাহাদিগকে অৰ্চ্চনা করিয়াছে)

ৰঙ্ৰী **पশু দানিনৰ**ন্থী (বধ্দয় পশুকে সন্মান করি-য়াছে) ৰালিকথা মিয়া: स्पृष्ट:
(বালিক) কৰ্ত্তৃক শিশু
স্পৃফ্ট)

मात्रिम: पुत्रा: स्वजिता: (মাতৃগণ কর্তৃক পুত্রেরা আলিঙ্গিত)

दुह्तित्वभगां भ्यातरः सेविताः (ছুহিতৃদয় কর্ত্তক ভ্রাতৃগণ সেবিত)

বালিকানি: কি শ্বর্দ্বিনা: (বালিকাদিগের দারা কাহারা অর্চ্চিত)

ৰধুম্যা पशः মানিন: (বধূদয়ের দারা পশু সমানিত)

৩। সংস্ত কর—

তাহাদিগের দারা আমরা প্রশংসিত।
ধর্ম্মভীরু গৃহস্থগণ কর্তু ক তপস্থী সাধুগণ সম্মানিত।
গ্রহীতৃদ্বয় কর্তু ক দাতৃদ্বয় ঈক্ষিত।
সবিতা কর্তুক কিরণ সমূহ বিতরিত।
বীরগণ কর্তু ক পর্ববতদ্বয় অতিক্রান্ত।

বালক কর্তৃক তরুদ্বয় আরাড়।
পুত্রশোক কর্তৃক পিতৃগণ তুদিত হন।
অনুচরদ্বয় কর্তৃক লাজ সমূহ বিকীর্ণ।
কাহাদের দারা আনন্দ লব্ধ হইয়াছে?
মেঘ কর্তৃক অদ্রি সমূহ আচ্ছাদিত।

দ্বিতীয় পাঠ

১। কর্ত্রাচ্য কৰ্ম্মবাচা नर्ण नारी मानिता नरो नारी मानितवान (পুরুণ কর্তৃক স্ত্রী সম্মানিত) স্থীকে (পুরুষ সন্মান করিয়াছে) माधुः नार्य्यो पृष्टवान् माधुना नाय्यौँ पृष्टे (সাধু নারীদয়কে জিজ্ঞাসা (সাধু কতু ক নারীদয় পৃষ্ট) করিলেন) सर्ज्ञ: नार्थ: मानिता: मर्ज्जे नारी: मानितवन्तः (সকলে জ্রীদিগকে সম্মান (সকল কতু ক নারীগণ

করিলেন)

২। **के क्यां कियवन्तः** (কাহারা কথা বলিয়াছে) কী: কথা কথিনা (কাহাদিগের দারা কথা কথিত)

সম্মানিত)

ते बाचः उच्चारितवन्तः (তাহারা বাক্সমূহ উচ্চারণ করিয়াছে)

बालका नदी' ईचितवली (বালকদয় নদী দেখিয়াছে)

म्बामी भार्थां पृष्टवान (স্বামী ভার্যাকে জিজ্ঞাস করিয়াছে)

युगं सरितः अवगाहितवन्तः

৩। সংস্কৃত কর---

দোগ্ধ গণ কর্ত্তক ধেন্তু সমূহ পুজিত অগ্নি কর্ত্তক সমিপ সমূহ দগ্ধ বায়ু কর্ত্তক স্থমনস্ সমূহ বিকীর্ণ ত্রহিত কর্ত্তক জননী আরাধিতা কাহার দারা ধেম্বর মুক্ত বৃষ্টি কর্তৃক বীরধ্বয় সিক্ত ননান্দ্রয় কর্তৃক বধুগণ নিন্দিত কোন সেনাপতি কর্ত্তক এই চমু সমূহ পরাজিত ? চন্দ্র কর্ত্তক জ্যোৎস্না সংহৃত

ते: बाच: उच्चारिता: (তাহাদিগের দারা বাক্-সমূহ উচ্চারিত)

बानुकाभग्रां नदी ईचिता (বালকদয় কর্ত্তক

ঈ ক্ষিত)

स्वासिना भाष्ट्या प्रष्टा (স্বামী কৰ্ত্তক জিজ্ঞাসিতা)

यषाभि: मिनत: अव-गाहिता:

बुडिमान उपनिषदं मनितवान बुडिमता उपनिषत मनिता

৪। শুদাকর -

श्वनेन नार्या तां घेनुं श्वर्चिता।
कया श्रहं पृष्टवान्।
र्तन बधुः सेवितः
केन समधुरां वाचं भाषिता।
ताभगां वालिकां कथितवर्यो।
नयः तीर्णः।
चम्बा पर्ञ्वताः निर्वृचाः कृता।

তৃতীয় পাঠ

১। কর্ত্রাচা

কর্ম্বাচা

श्रहं पुस्तकं पठितवान्—मया पुस्तकं पठितं। श्रहं वने दृष्टवान्—मया वने दृष्टे। पन्निणः फलानि खाटितवन्तः—पन्निभः फलानि

खादितानि

श्राग्नः हविः दग्धवान्—श्राग्नना हविः दग्धं। वाँरः धनृषि काङ्कितवान्—वीरेण धनृषि काङ्कितानि। राजानः सरसी सृष्टबन्तः राजिभः सरसी सृष्टे। शिश्वः प्रयांसि पीतवान्—शिश्वना प्रयांसि पीतानि । ২। নিম্নলিথিত বাক্যগুলির বাচ্য পরিবর্ত্তন কর---

तत्र तेन स्ग एको व्यापादितः। स्गं श्रादाय गच्छता तेन घोराङ्गतिः शृकरो दृष्टः। ततस्तेन शूकर श्राहतः। शूकरेण व्याधो हतः।

दीर्घरवी नाम जम्बुकः परिश्वमन् श्राह्मारार्थी तान् सतान् सगव्याधसर्पग्रकरान् दृष्टवान् ।

त्रयं नि:स्वादु कोदण्डलग्नं स्नायुबन्धनं खादितवान्। तेन त्रपत्यानि खादितानि। तैः शोकातैं बिलपिक्कः जिन्नासा समारब्धा। पतितिभः तत्र शावकाः प्राप्ताः। जरहवेन शावकाः खादिताः इति विचिन्त्य सर्ज्वैः पचिभिमिलित्वा स रम्प्रो व्यापादितः।

मृगः प्रत्यहं श्रष्यानि खादितवान्। चेत्रपतिना हर्षोत्-फुज्जलीचनन तथाविधी मृग ग्रवलीकितः।

७। निम्निलिश्व नक्छिल वावशंत कित्रा এक এकि वाका त्रामा कत्र—रत्नवता, स्वादुना, दृष्टेन, क्विरया, क्रम्नोलिन्या, गुण्वतीभिः, गच्छन्तोभगं, क्दत्या, स्त्रोतस्ततोभिः, पवित्रया, मनोज्ञाभगं, स्विथमाणाभिः, उदारचेतोभिः, धनिभिः, दविष्ठैः, मध्यैः, विद्याविद्यः, प्रांशुभगं, उदारमितना, ऋजुना, द्यालुभिः।

চতুর্থ পাঠ

১। কর্ত্রবাচা

ভাববাচা

पचिषः कूजितवन्तः -- पचिभिः कूजितं । मूढ़: कर्ञ्चितवान्—मूढ़ेण कर्ज्ञितं। मिहा गर्जितवन्ता—मिहाभ्यां गर्जि तं। बालिका ज्वरितवती—बालिकया ज्वरितं। दैवं फलितवत्—दैवेन फलितं । मृग्यः चरितवत्यः—सगीभः चरितं। दैत्याः उषितवन्तः—दैत्यः उषितं। वजं स्फर्ज्जितवत्—वज्रेण स्पर्ज्जितं। श्राको जवितवन्ती—श्राकाभ्यां जवितं। धेनू त्रज्ञितवत्थौ—धेनुभ्यां त्रज्ञितं। कन्याः क्रीडितवत्यः — कन्याभिः क्रीडितं। ताः कठितवत्यः—ताभिः कठितं। टाभिकी मिषितवन्ती टाभिकाभ्यां मिषितं। पुष्पाणि सम्बितवन्ति—पुष्पैः सम्बितं। सम्पन् एधितवती-सम्पदा एधितं।

२। निम्निर्लाथि भक्छिल वावशांत कतिया এक এकि वाका ताला कत्र—मोदितं, रोचितं, शोभितं, फलितं कितं, क्दितं, दीचितं, शिचितं, प्रसितं, वर्चितं।

দ্বিতীয় অধ্যায়

বর্নমান কাল

প্রথম পাঠ

১। কতৃবাচ্য

কর্ম্মবাচ্য

नीता मर्यू देचते—मीतया सर्यू देच्यतं । बानकः ययं पठिति—बानकिन यस्य पठ्यतं । ग्रक्तः दुर्ञ्जेनं तिजति—ग्रक्ते न दुर्ञ्जेनः तिज्यते । यहं बानकं प्रस्थामि—मया बानकः दृर्स्यतं । त्वं बानिकां प्रच्छिमि—त्वया बानिका प्रच्छाते । यूयं यामं गच्छ्य —यूषाितः यामं गम्यतं । श्रावां शास्त्रं मनावः—श्रावाभ्यां शास्त्रं स्वायते । वयं घटं स्रजामः—श्रसािभः घटः स्रच्यते । स्वमय्यः वृत्तं त्यजन्ति—स्वमरीिभः वृत्तः त्यज्यते ।

२। मातरः पुत्रां खजन्ते-—मात्तिः पुत्री खज्येते। बधुः पश् अर्चन्ति—बध्वा पश् अर्चेति। बालकः अर्थां स्प्रशति—बालकेन अर्थां स्प्रश्येते। पुताः पितरी प्रणमन्ति—पुत्रैः पितरी प्रणस्येते। बालकी तक अरोस्तः—बालकाभ्यां तक यामृद्योते। कः पुष्पे विकिरति—क्रेन पुष्पे विकीर्येति । ऋइं यग्सी लभे—मया यग्सी लभ्ये ते ।

- शस्त्रें न(रो: मानन्ते—सब्तै: नार्थः मान्यन्ते।
  दाया धेनूः पूजन्ति—दोम्त्रा धेनवः पूज्यन्ते।
  ते कथाः भाषन्ते—तैः कथाः भाष्यन्ते।
  पिता पुत्रान् स्वजतं—पित्रा पुत्राः स्वज्यन्ते।
  श्रहं पुस्तकानि पठामि—मया पुस्तकानि पठ्यन्ते।
  कान्तिः वालिकाः लुभति—कान्ता वालिकाः लुभवन्ते।
- श । म मां स्प्रशति—र्तन ग्रहं स्प्रश्ये ।
   माता त्रावां उपदिग्रति—मात्रा त्रावां उपदिग्यावहे ।
   साधवः ग्रसान् पृच्छन्ति—साधुभिः वयं पृच्छामहे ।
- (। स त्वां स्प्रग्रित—र्तन त्वं स्प्रश्यसे ।
   माता युवां उपदिग्रित—प्रात्रा युवां उपदिग्र्येये ।
   साधवः युकान् एक्क्रन्ति—माधितः यूयं एक्क्राध्वे ।

৭। সংস্কৃত কর---

বালকদিগের দারা আমি দৃষ্ট হইতেছি।
সর্পের দারা আমর। তুইজন দৃষ্ট হইতেছি।
পুত্রগণ কর্ত্তক আমরা আলিঙ্গিত হইতেছি।
সকলের দারা তুমি শ্লাঘিত হইতেছ।
আমার দারা তোমরা তুইজন স্মৃত হইতেছ।
তাহাদের দারা তোমরা তাক্ত হইতেছ।

ৰিতীয় পাঠ

১। কর্তৃবাচ্য

ভাববাচ্য

पिचणः क्रजन्ति—पिचिभः क्र्ज्यतं।

मूढ़ः कर्व्यति—मूढ़ेण कर्व्यतं।

मिंही गर्ज्यतः—सिंहाभ्यां गर्ज्यतं।

दैवं फलित—दैवेन फल्यते।

मृग्यः चरन्ति—मृगीभः चर्यतः।

कन्याः क्रीड़न्ति—कन्याभः क्रीड़ातं।

ते कठन्ति—तैः कळाते।

सम्पत् एधते—सम्पदा एव्यते।

धेनुः श्रञ्जति—धेन्वा श्रञ्जाते।

दैत्याः बसन्ति—दैत्यैः उष्यतं।

২। निम्नलिथिक শক্छिल व्यवशत कतिया এक এकটी वाका त्राचना कत—चीयते. क्राम्यते, म्नायते, ज्वल्यले, तप्यते. नर्ह्यते. क्रायते, श्रायते, श्रायते, श्रायते, श्रायते, श्रायते, श्रायते, श्रायते, श्रोह्यते। भोद्यते। भाष्यते व्यवश्रिक वाकाछिलात वाजा श्रीतवर्डन कत—

मन्थरस्तं जलाग्यं उत्सृज्य प्रतलि। तेऽपि हिरख्यकादयः श्रिनष्टं ग्रङ्कमानाः तं अनुगच्छन्ति। ततः केनापि व्याधेन काननं पर्थटता स मन्थरः दृश्यते। श्रथ ते सगवायस-स्थिताः परं विषादं उपगताः तं श्रनुगच्छन्ति सा। ततो हिरणाको विलपति।

इति बहुविलय हिरणाकः वित्राङ्गलयुपतनका वदित।
ते स्वे च्छाहारविहारं कुर्व्वाणाः सन्तुष्टाः सुद्धं निवसन्ति।
विवाङ्गनामा स्गः तव त्रागत्व मिलितः। ततो मन्यरो
जलं प्रविगति। सूषिक्य विवरं गतः। काकोऽपि
उड्डीय ब्रह्मायं श्रारूढ़ः। ततो लघुपतनकेन भयहेतुने
कोऽपि श्रवलोकितः।

৪। শুদ্দ কর---

पुत्रगोकिन महं तु<u>र्वाते</u> । किन यूयं से<u>च्यन्ते</u> ।

युवाभ्यां म्रावां ति<u>च्येते</u> । युमाभिः दो<u>च्यन्ते</u> ।

बालकैः वयं स्<u>ष्ट्रायन्ते</u> । गुरुभिः वयं म्रादि<u>ग्यन्ते</u> ।

यातुभ्यां युवां मही्से । सुनिना महं भाष्यामही ।

पिण्डतैः शास्त्राणि गाह्यते । तैः म्रावां स्रज्येते ।

তৃতীয় অধ্যায়

লোট বিভক্তি

প্রথম পাঠ

১। কর্ত্রাচ্য

কৰ্ম্মবাচা

मीता सर्यू इंचतां— मीतया मरयू: इं<u>च्यतां ।</u>
बालकः ग्रन्थं पठतु—बालकेन ग्रन्थः प<u>ठ्यतां ।</u>
ग्रकः दुर्ञ्जलं तिजतां ग्रक्तेन दुर्व्वलः तिज<u>रतां ।</u>
श्रहं बालकं प्रस्थानि—सया बालकः दृश्यतां ।
त्वं बालिकां पृच्छ—त्वया बालिका पृच्छतां ।
श्रावां शास्त्रं सनाव—श्रावास्यां शास्त्रं स्नायतां ।

- शातरः पुर्ता खजन्तां—मात्रिभः पुर्ता ख<u>जेग्तां</u> ।
   वधः धेनू अर्चतु—बध्वा धेनू अर्चेग्तां ।
   बालकः अध्वी स्प्रगतु—बालकेन अर्घा स्प्रश्येतां ।
   पुताः पितरी प्रणमन्तु —पुत्तैः पितरी प्रणम्येतां ।
- पिता पुतान् खजतां— पिता पुताः ख<u>ज्यन्तां</u>।
   श्रहं पुस्तकानि पठानि—सया पुस्तकानि पठ्यन्तां।

- श म मां स्प्रगतु—तेन यहं स्पृथ्ये ।
   माता यावां उपदिगतु—मात्रा यावां उपदिग्यावहै ।
   साधवः यस्मान पृच्छन्त्—साधिमः वयं पृच्छामहै ।
- य । अहं तां स्प्रगानि मया त्वं स्पृथ्यस्व ।
   माता युवां उपदिशतु मात्रा युवां उपदिश्येषां ।
   माधवः युभान् एच्छन्तु माधिनः यूयं एच्छाध्वं ।

७। निम्निविश्व भक्छिल वावशत कित्रा এक এक की वाका तहना कत—तोय्येन्तां, त्यज्ञीयां, पळातां, न्यभ्यतां, न्यायेतां, सेव्ये, म्राचीयं, लुप्यन्तां, निष्यतां, स्प्रस्थामहे, ग्रुची, पीयन्तां, जीये, स्मायीवहे, कीर्थन्तां, उप्येतां, उद्यातां, उद्यन्तां, द्रख्येयां, दृश्यामहे, दह्यस्व, याच्येयां, मुचन्तां।

৭। সংস্কৃত কর—

আমাদিগের দারা তাহারা দৃষ্ট হউক।
তাহাদিগের দারা আমরা অবলোকিত হই।
তোমাদিগের দারা সেই ব্যক্তিদর সেবিত হউক।
এই বৃক্ষদর আমাদিগের দারা কর্ত্তিত হউক।
তাহার দারা আমরা চুইজন মার্জিত হই।
আমার দারা তোমরা আলিঙ্গিত হও।

দ্বিতীয় পাঠ

১। কর্ত্রাচা ভাববাচা

दिरद्राः कठन्तु—दिरद्रैः कळातां ।
पित्तर्णा जूजतां—पित्तस्यां जूजाता ।
दैवं फलतु—दैवेन फल्यतां ।
देनवः श्रञ्चन्तु—धेनुभिः श्रञ्चातां ।
दैत्याः वसन्तु—देतेः उष्यतां ।
मम्पत एधतां—मम्पदा एध्यतां ।

- २ । निम्नलिथिङ শक्ष छील वावङात कतिया এक এक छैं। वाका तहना क्य चीयतां, क्रम्यतां, कन्यतां, मिष्यतां, म्फ्ट्यतां, ईम्हातां, मोद्यतां, ग्लायतां।
- । निम्निविशिष्ठ वाकाछिनित वोहा शितिवहेन कर—
   ती वदतः । मलरं कार्यो उपदिस्। हिरखको बदित चित्राङ्गो जलमसीपं गला स्त दव तिष्ठतु ! काकथ चञ्चा तं विकिखतु ।
   कार्यो आरभ्यतां । जलागयान्तरं गच्छ । भवता अत स्थीयतां ।
- ४। कुन कर तः यहं मेव्यन्तां। गजेन प्रह्लाटः तुद्यन्तां।

वालिकाभिः पुष्पाणि विकोर्य्यतां।

मम्पद्भिः ए यन्तां।

ताभिः श्रहं त्यज्ञातां।

पुष्पाणि स्फुट्यतां।

गुग्वद्भिः साधवः पृच्छातां ।

व्रह्मचारिभिः ग्रिच्यन्तां।

तेन आवां अनुगम्यतां।

मर्बै: उपनिषट: पळातां।

চতুৰ্থ অধ্যায়

লৃট্ বিভক্তি

প্রথম পাঠ

১। কর্তৃবাচা

কৰ্ম্যবাচ্য

सा नदीं द्रच्यति—खया नदी द्रच्यतः। बालकः पुस्तकं पठिष्यति—बालकेन पुस्तकं पठिष्येतः।

- २। ग्रह्म्यः त्रितियो सेविष्यर्त—ग्रह्म्येन त्रितियो सेविष्यंते। प्रतः पितरा त्रिचिष्यति—पुत्रेण पितरी त्रिचिष्येते।
- । पिता पुत्रान् स्वङच्चतः—पिता पुताः मङच्चन्ते ।
   बधः घनः ग्रचिष्यति—वध्वा धेनवः ग्रचिष्यन्ते ।
- ४। स मां स्पृच्यित—तिन ऋहं स्पृच्ये। माता ऋवां उपदेच्यित—माता ऋवां उपदेच्यावहे। माधव: ऋसान् प्रच्यित—साधिभः वयः प्रच्यामहे।
- ( ) अहं लां ई चिथ्ये—मया लं ई चिथ्यमे ।
   साधवः युवां साविष्यन्ते—साधुभिः युवां साविष्येये ।
   कत्तीरः युपान् श्रादेच्यन्ति— इ.तृ भिः यूयं श्रादेच्यध्वे

७। निम्निलिथिङ শक्छिल व्यवश्वतं कित्रा এक এकि। वाका त्राह्मा कत—तरीष्यन्ते, ग्रिचिंष्यक्षे, द्रस्येये, पिठिष्यन्ते, लपान्ते, स्नायिष्येते, सेविष्ये, जेष्यावहे, स्नोष्यामहे, स्नारिष्यावहे, द्रस्यामहे, धस्यक्षे, याचिष्यक्षे।

দ্বিতীয় পাঠ

১। কর্ত্বাচ্য ভাববাচ্য

दैत्यः वत्स्यति—दैत्येन वत्स्यते। पचिणां क्रजिष्यतः—पचिभ्यां क्रजिष्यते। सम्पत् एधिष्यते—सम्पदा एधिष्यते।

২। নিম্নলিথিত বাক্যগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটা বাকা কর—নার্থেন, নহিষ্থন, ন্লাযিষ্থন, মীহিষ্থন।

৩। সংস্কৃত কর—

তাহাদিগের দারা আমরা দৃষ্ট হইব।
তোমার দারা কখন কার্ন্য আরস্ক হইবে?
কাহার দারা তোমরা তুইজন অর্চিত হইবে?
তাহার দারা আমি কেন প্রশংসিত হইব?
তাহাদের দারা আমি পরিত্যক্ত হইব না।
আমার দারা কি যশ লক্ষ হইবে।

পঞ্চম অধ্যায়

তব্য, অনীয়, য

প্রথম পাঠ-পুংলিঙ্গ

১। কর্মবাচ্য

ক শ্বাবাচ্য

िश्यना साधुः स्प्रच्यतं—शिश्चना माधुः स्पृथ्यः (स्प्रष्ठव्यः, स्पर्यनीयः।

मुनिना ग्रतिथिः सेविष्यत-मुनिना ग्रतिथिः सेव्यः

(सेवितब्यः, सेवनीयः)

भृत्यः हत्तः न्तोपार्त-भृत्यः हत्तः लुप्यः (लुप्तव्यः, लोपनीयः)

कारागाररचकेण चै।रः मोच्चर्त—कारा ··· मोच्चः (मोच-नीयः, मोक्तव्यः)

२। सत्यैः प्रभू मेवियते—सत्ये ··· मेर्चा, मेवितयी, सेवनीयी।

पुत्रेण पितरी अर्चि श्रेत-पुत्रेण · शर्चाी, अर्चितव्यी, अर्चनीयी।

୬। पिता पुताः खङच्यन्ते—पिता ··· खन्नाः, सङक्रयाः, खन्नायाः। खन्नानीयाः।

हष्ट्रा ह्याः उच्चित्र्याः, उच्चित्रयाः, उच्चत्रयाः, उच्चतेयाः,

वस्याः । मया ग्रन्थाः पठिष्यन्ते—मया · · पाठ्याः, पठितव्याः, पठनीयाः ।

দিতাঁয় পাঠ-স্ত্ৰীলিঙ্গ

-)। सीतया मरयूः ईजिष्यतं—मीतया सरयूः ईच्या, ईज्ञितव्या, ईच्चणीया। मात्रा कन्या खङच्यते—मात्रा कन्या खञ्ज्ञा, सङक्तव्या, सञ्जनीया।
- २। तेन नदी तरीश्रेते—तेन नदी तार्थी, तरातदो, तरणीये। गन्ना धेन् मोच्चेते—राच्चा धेन् मोच्चे, मोत्तव्ये, मोचनीये।
- १ हष्ट्रा घीरुधः सेच्यान्ते—ब्रष्ट्या वोरुधः सेच्याः, सेत्रव्याः, सेचनीयाः।
  - दुहिता जनन्यः मेविष्यन्ते दुहिता जनन्यः मेव्याः, मेबितव्याः मेवनोयाः ।

তৃতীয় পাঠ-ক্লীবলিঙ্গ

- भया वनं द्रच्यते—मया वनं दृश्यं, द्रष्ट्रवं, दर्शनीयं।
   र्तन दुग्धं पास्यर्त—र्तन दुग्धं पयं, पीतव्यं, पानीयं।
- २। बालकेन पुष्पे घ्रास्ये ते—बालकेन पुष्पे घ्राये, घ्रातब्ये।
  राज्ञा सरमो स्वच्येते—राज्ञा मरमी सृज्ये, स्वष्टब्ये,
  सृजनीये।
- ७। मया फलानि आदिश्यन्ते—मया फलानि खाद्यानिः खादनोयानि । खादनोयानि । अग्निना काष्ठानि धच्छन्ते—अग्निना काष्ठानि दाञ्चानि, दम्भेव्यानि, दस्नीयानि ।

চতুর্থ পাঠ

ভাববাচ্য

ভাববাচা

दैवेन फिल्यिते—द्रेवेन फलां। फलनीयं फिल्तियं। सत्पदा एधियते —सम्पदा एध्यं, एधनीयं, एधितयं। दैत्ये: वतस्यते —दैत्यै: वस्तव्यं, वसनीयं।

[ছ। পরিশিষ্ট সমাপ্ত]

দ্বিতীয় অধ্যায়

সাহিত্য পরিচয়

১। সত্যবান্ মৃচ্ছিত হইয় পড়িলেন। সহসা শ্যামবর্ণ, রক্তবসন উজ্জ্বল মুকুটশোভিত এক দিব্যপুরুষ কালদও হস্তে সেইখানে আবিভূতি হইলেন। স্বামীর মস্তক যত্নে মাটিতে রাথিয়া ধারভাবে উঠিয়া সাবিত্রী তাঁহাকে প্রণাম করিয়া কহিলেন—"দেব আপনি কে? কেন এখানে আসিয়াছেন?" দিব্যপুরুষ কহিলেন—" আমি য়ম— তোমার স্বামীর কালপূর্ণ হইয়াছে; তাই তাহাকে নিতে আসিয়াছি।"

सत्यवान् नुप्तमंत्रः पिततः। सहमा ग्यामो रक्तवसन उज्ज्वन्तमुकुटशोभितो दिष्यपुरुषः कालदण्डहस्तः तत्र ग्राविभविति। स्वामिम्द्र्डानं सयतं ग्रिधिमूमि संस्थाप्य धोगं उत्थाय सावित्रो तं प्रण्म्य वदित —देव, को भवान् —िकमर्थं ग्रागतः। दिव्यपुरुषो भाषति—यमोऽहं पूर्णकालं स्वामिनं र्तिनुं ग्रागतः।

২। সাবিত্রী কথা কহিলেন না। যমরাজ তথন সত্যবানের দেহ হইতে তাঁহার সূক্ষা প্রাণ বাহির করিয়া লইয়া স্বর্গের দিকে চলিলেন। সাবিত্রী নীরবে যমের পশ্চাতে পশ্চাতে চলিতে লাগিলেন।
সাবিত্রীকে সঙ্গে আসিতে দেখিয়া যম কহিলেন—"মা তুমি
কেন আমার সঙ্গে আসিতেছ? কিরিয়া যাও। বৃক্ষতলে
তোমার স্বামীর স্বতদেহ পড়িয়া আছে। তাহার যথাবিধি
সংকার কর।"

माविती तु गाँ श्विता । श्रय यमराजः मत्यवद्देहतः सूद्धाः प्रागणगरीरं विहिक्कृत्य श्रादाय च खगं प्रतिष्ठते । साविती नोरवं यमं श्रतगच्छति । ततः माविती श्रनगच्छन्ती हृष्ट्वा यमः क्षययि—मातः कथं श्रागच्छिम स्रया सहः विवतस्य । श्रचतनं श्रिधग्यानं स्तं स्वामिदेहं यथाविधि मत्क्रियतां ।

৩। সাবিত্রা কহিলেন—দেব, সামার সামা বেণানে যান সামি সেই থানেই যাইব। সামার সঙ্গুই স্থালোকের ধর্ম —সামার সঙ্গুই একমাত্র স্থু। ধর্মজ্ঞ হইয়া কেন আপনি আমাকে সামার সঙ্গু তাগ করিতে বলিতেছেন? তপস্থা, গুরুসেবা পতিভক্তি, ত্রত ও সাপনার অনুগ্রহ বলেই আমি আপনার দর্শন পাইয়াছি এবং সঙ্গে যাইবার অধিকারিণা হইয়াছি। কেন তবে আমাকে নিষেধ করেন? দেব আপনি জানেন, গৃহধর্মই স্রীলোকের প্রধান ধর্ম। গৃহধর্মের দেবতা স্বামাতে বঞ্চিত হইয়া কি প্রকারে সে ধর্ম পালন করিব? তাই আপনার সঙ্গেই যাইতেছি।

सावित्रो वदित— "देव यत्र में स्वामी गच्छित तत्र एवं अहमपि गमिष्यामि । स्वामिसङ्ग एवं स्त्रीधक्षः—म एवं एकं सुन्धं। धक्षैच्चो भवान् कयं मां तत्ताःगं उपदिणितः तपस्यागुकसेवाभ्यां पितभक्ता वर्तन च अय अवदनुकम्पया अहं भवन्तं प्राप्य अनुगामिनो भिवितः शक्ता। निवारणेनं अतः किं देव, भवता ग्रहधक्षे यत् प्रधानो नाराधक्षः चातमेव। स्वामिगहितया कयं स धक्षे पालनीयः। अतो भवन्तं अनुगताहं।

 राजगाई लो विश्वामित्रभाषितं खुला सुहूर्त्तं ६व निःमंत्रः मंज्ञावान इदं उदिनवान्। जनषो इगवर्षा मे रामो राजीवलीवनः। राजभै मह (ग्रश्न) यद्व योग्यतां न प्रशासि । इयं अन्।हिणीसेना—ग्रहं अन्या सहिता गला तैनि गावरैः योतस्ये। इपे ग्रराय विकान्ता सत्या मेऽच विगारदाः योग्या रचोगणैयोर्डं, न राप्तं नेत्ं अहसि । यावत् प्राणान् धरियामि ताव । अहं एव धरुषाणि, मन् निगाचरै: योतस्य । निर्विद्वा इतचेषा मा भविष्यति सुरचिता। अहं तत गमिषामि नच रामं नत् अहिम । बालीऽङ्कत-विद्यश्व न चास्त्रवलमंयुक्ती न च दुइविगारदः। न चामी रचमां योग्यः, कुटबुडा हि राचमाः । विप्रतक्ती हि राप्तेन सुइत्तमिप नोतुमई जीवितुं। सुनिगाईल, न रामं नेतुं श्रहेसि। यदिवा राववं ब्रह्मन् नेतुं इच्छिसि सुव्रत चतु-रङ्गरीनायुक्तं मयामञ्च च तं नय । षष्टिवयं महस्रानि जातस्य

मम कोशिक कच्छ्रेण उत्पादितश्वायं। न रामं नेतुं श्रहिम। किंबीर्था राचमास्तेच, कस्य प्रवाश्व के वा तं, कथं प्रमाणाः, के च एतान् रचन्ति. कथं वा कूटयोधिनस्ते प्रतिकत्तेव्याः, कथं वा अस्मह्ननः रणे स्थातव्यं इति सर्वं मे श्रंम भगवन्।

বাজন্মেষ্ঠ (দশর্থ) বিশামিত্রের বচন শুনিয়া মুহুতকাল সংজ্ঞাহীন পাকিয়া সংজ্ঞা লাভ করিয়া এই কথা বলিলেন। পদ্লোচন রামচন্দ্র পঞ্চন্দ ব্য বয়স্ক : রাক্ষসগণের সহিত যুদ্ধ যোগ্যতা দেখিতে পাইতেছি না। এই অক্ষেতিণী সেনা আমি ইহার সহিত যাইয়া সেই নিশাচরগণের সহিত যুদ্ধ করিব। আমার এই পরাক্রমশালী অস্ত্রবিশারদ ভ্তাসকল রাক্ষসদিগের সহিত যুদ্ধ করিতে সমর্থ। স্তুতরাং রামকে লইয়া যাওয়া উচিত নহে। যে প্র্যান্ত প্রাণ পাকিবে সেই প্রান্ত ধনু হস্তে লইয়া আমি স্বয়ং তাহাদিগের সহিত যুদ্ধ করিব, সেই ত্রত স্থরক্ষিত হুইয়া নির্নিল হুইবে। আমিই গাইব, রামকে লইয়া যাওয়া উচিত নহে। সে বালক ও অশিক্ষিত, অস্ত্রবলযুক্ত নহে, এবং যুদ্ধশাস্ত্রে ও পণ্ডিত নতে; স্তরাং রাক্ষসদিগের উপযুক্ত নহে, কারণ রাক্ষসেরা কূট যুদ্ধ প্রণালী অবলম্বন করে। রামবির**হিত হই**য়া আ**মি** মুহূর্ত্ত মাত্র বাঁচিতে পারিব না। স্কুতরাং হে মুনিশ্রেষ্ঠ অপিনার রামকে লওয়া উচিত নহে। আর যদি রামকে লটাতেই ইচ্ছা করেন তাহা হইলে আমার সঙ্গে চতুর**গ**েসনা

গ্রহণ করিয়া তাহাকে লউন। যপ্তি বংসর বয়ক্ষ আমার রামচন্দ্র বহু কটে জাত হইয়াছে। ইহাকে লইয়া যাওয়া উচিত নহে। হে ভগবন্ রাক্ষসদিগের কিরূপ বার্য্য তাহার। কাহার পুত্র, কিরূপ তাহাদের আকার, কাহারা তাহাদিগকে রক্ষা করে, কূটপ্রণালা যুক্ত তাহাদিগকে কি প্রকারে প্রতি-কার করিতে হয় এবং আমাদের সৈত্যেই বা কি উপায়ে রণক্ষেত্রে সনিবেশিত থাকিবে ইত্যাদি সকল বিষয় আমাকে বর্ণনা করুন।

(। तस्य तदचनं श्रुत्वा विखामित्रों भाषते—पांलस्य ग्रंग्रमवो रावणी नाम राचमः त्रह्मणा दत्तवर स्त्रैलोक्यं वाधते स्थां। यदा स्वयं यज्ञ विष्न कत्ता न भवति, तदा तन सञ्चोदितो ते। तु राचमा महावला मारोचय स्वाह्य यज्ञ विष्नं करिष्यतः। इतुन्ना सुनिना तन राजोवाच सुनि तदा—निष्ट् शक्तोऽस्मि संग्रामे स्थातुं तस्य दुरात्मनः। धर्मेज्ञ भवान् श्रक्ताऽस्मि संग्रामे स्थातुं तस्य दुरात्मनः। धर्मेज्ञ भवान् श्रक्ताश्यस्य मम दैवतं च गुरुषः, श्रतः मत्पृत्वे प्रसादं कुरुष्व। देवदानवगन्धर्व्वा यचाः पतगपन्नगाः न शक्ता रावणं सोदुं, किं पुनमानवा युधि। तन चाहं सवलो वा सहितो समासदैः न शक्तोऽस्मि संयोद्धं तस्य वा वलैः। कथं श्रपि श्रमराख्यं संग्रामाकोविदं वालं मे तनगं दास्थामि।

তাঁহার সেই কথা শুনিয়া বিশ্বামিত্র বলিলেন—পৌলস্ত্য বংশোদ্ভব রাবণ নামে রাক্ষস ব্রহ্মা কতুর্কি দত্তবর হইয়া তিন জগতকে সর্বনা উৎপীড়িত করে। যথন নিজে যজ্ঞবিদ্নকারী না হয় তথন মারীচ ও স্থাক্ত নামক তুই মহাবল রাক্ষম
তৎকর্ত্বক প্রেরিত হইয়া যজ্ঞ বিদ্ন করে। মুনি কর্ত্বক এইরূপ উক্ত হইয়া রাজা তাঁহাকে বলিলেন—আমি সেই তুরাজ্ঞার সহিত যুদ্ধে থাকিতে সমর্থ নিহি। হে ধর্ম্মজ্ঞ, আপনি
হতভাগ্য আমার দেবতা ও গুরু। অতএব আমার প্রতি
অনুগ্রহ করুন। দেব দানব গন্ধর্বব যক্ষ পক্ষা এবং সর্প
কেহই যুদ্ধে রাবণকে সহ্য করিতে পারেনা—মানুষেরা আর
কি করিবে? সৈন্যযুক্ত অথবং পুত্রযুক্ত হইয়াও আমি
তাহার সৈন্যের সহিত যুদ্ধ করিতে সমর্থ নহি। কেমন
করিয়া দেবতুল্য সংগ্রামানভিক্ত বলেকপুত্রকে প্রদান করি?

৬। (ক) বাংলা কর -

निष्णदास्तरवः सर्वेः निर्नोना स्ययित्तणः । नैशेन तमसा व्याप्ता दिशय रघुनन्दन ॥ श्वनिक्षज्ञाते सन्धा, नमी भैधेरिवावतः। नचलतारागहनं ज्ञातिभिरवनामते ॥ उत्ततिष्ठते च श्रोतांशः श्रशो लोकतमानुदः। ह्यादयन् प्राणिनां लोके मनांमि प्रभयास्त्रया ॥ नैश्चानि सर्व्वभूतानि प्रचरन्ति ततस्ततः। यच्चराच्यससङ्गाय रीदाय पिशिताश्नाः॥

(থ) প্রশ্নমালা---

किं वर्ण्यते स्रवः गभीरा रजनी ।

कानि विवरणवस्त्र्नि ? तरुग्धगपचितमांसि नभीनचव

शिशनः, मांसाशिनो निशाचराश्च ।

कोट्टगाः दिशः ? तमसा व्याप्ताः ।

को हमं नैमं तमः ? इदं दिगः व्याप्तवत्।

कोहगं नभः ? नच्चत्रैः ग्रोभितं।

नचवाणि कानि दव? नेवाणि दव।

कः प्राणिनां मनांसि ह्वादयति ? ग्रगो ।

৭। সংস্কৃত কর---

যম কহিলেন "মা তোমার ধর্ম্মপরায়ণতায় এবং এই স্থন্দর যুক্তিযুক্ত কথায় আমি বড় প্রীত হইয়াছি। সত্যবানের জীবন ভিন্ন যে কোন বর প্রার্থনা কর তাহাই দিব।"

সাবিত্রী কহিলেন—''আমার শশুর অন্ধ ও রাজাচ্যুত হইয়া বনে বাস করিতেছেন। তিনি চক্ষুলাভ করুন এবং অগ্নি ও সূর্য্যের মত বলশালী হউন।"

যম 'তথাস্তা' বলিয়া চ**লিলেন। সা**বিত্রীও সঙ্গে সঙ্গে চলিলেন।

৮। অশুদ্ধ—

राघवानुज र्लच्मणो श्राश्रमपदं प्रविष्ट्वा श्रगस्यिशिष्यं बाक्य-मेतत् वदित । राजः दग्रथो नाम । तस्य जेप्रष्ठःसुतो वलोः रामः मोतां भार्थां सह मुनिं दर्शितुं प्राप्तः । लच्मणेन नाम तस्य भार्था श्रहं । तं वयं वलं प्रविष्टा दृष्टुं इच्छामहे भगवतं । तद्दवनंश्रुत्य तपोधनः महिषं निवेद्यितः । ततरगत्स्य रामगमनं उपश्रुत्व इदं वचनं वदित—मयापि स्वयं रामगमनं मनमा काङ्कितवान् ।

শুদ্দ---

राववानुजी लद्धाण श्राश्रमपटं प्रविशा श्रास्यिशिष्यं वाक्यमेतत् वदित । ''राजा दग्रयो नाम । तस्य जिप्रष्ठः सुतो वली रामः सीतवा भाश्यया सह मुनिं द्रष्टुं प्राप्तः । लद्धाणो नाम तस्य स्त्राता श्रहं । तं बयं बनं प्रविष्ठाः द्रष्टुं इच्छामः भगवन्तं।" तह्वननं श्रुत्वा तपोधनो महर्षिं निवेदियतवान् । ततोऽगस्यो रामागमनं उपश्रुत्य इदं बचनं वदित—मयापि स्वयं रामागमनं मनसा काङ्कितं ।

৯। শুদ্দ কর--

(क) नारदवाकां शुत्य धर्मातमा मशिष्यो महामुनिं पूजितः। तेन यथाबिधि पूजितवान् देविषः तं श्राप्रष्टा विहायं गच्छिति। मुनि स्तदा तममातीरं गतं। तममातीरं संप्राप्ता श्रकर्हमं तीर्थं हुएय पार्श्वस्थितं शिष्यं उदितः रमणीयं प्रमन्नाम्बं अकर्दमं तोयं पग्रातां। न्यस्यन्तां कन्तमास्तात, इदं तममातीयं अवगाहितव्या। ततः कदन्तीं क्राञ्चीं इतिवदति।

- (গ) ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्वा ह्विजर्षमाः कर्मा छतं। वेदपारगैः यज्वनिः विधिवत् कर्माणि छतवन्ति ।
- (श) पार्ब्बर्तो कठोरं तपं श्राचिरतुं इष्टा। तथाविधः प्रेम स्वामिश्व ताष्ट्रगः-एतत्इयं श्रन्थथा न लक्षते। मेना सतां वज्ञेन परिरमित्वा निवारियतुं चेष्टितां। मनिष्वनी मा मर्खामुखेन पिता श्ररखनिवासं याचितः। गरीयेण गुरुणा दक्तादृशा गारीशिष्वरं गतं।

তৃতীয় অধ্যায়

পঞ্জনী বিভক্তি

প্রথম পার্চ

সরান্ত পুংলিঙ্গ

। बालकः अध्वात् पति—- বালক অশ্ব হইতে পতিত হইতেছে।
 बानराः ब्रचात् अवरोह्निन—- বানরের। বৃক্ষ হইতে অবরোহণ
করিতেছে।

नद्यः अदेः उत्पतन्ति—নদীসমূহ অদি হইতে উৎপতিত হয়। ऋषयः कवेः अन्ये—ঋষিগণ কবি হইতে পৃথকু।

पिता न गुरो: श्रन्य:—পিতা গুক হইতে পৃথক্ নহেন।

माधो: विना श्रास्त्रमं न प्रविशामि—সাধু ব্যতীত আশ্রম
প্রবেশ করি না।

<u>पित:</u> श्रन्यः को मां रच्चित—পিত। ভিন্ন কে আর রক্ষা করে ?

यहोतुः टाता श्रष्ठः—এহী তা অপেক। দাতা শ্রেষ্ঠ।

২। **স্মন্ত্রাম্প্রা বিনা হুনী বালকী ন হুন্মা**নী—-অপ্রদায় বাতীত এই বালকদ্বর দৃষ্ট হয় না।

हृत्ताभ्यां फलानि पतन्ति—वृक्षपत्र श्रेट कलमगृश পতি व रस।

শ্ব<u>দ্রিশ্বা শর্ব কর্ম আইদির হইতে ভর কর্ম্বর ।</u>

काणिस्यां **दमी शिशूरिचर्ता**—কপিদ্রর ইইতে এই শিশুদ্রর রিক্তি।

স্বন্ধ हमा विद्यां ब्र<u>म्थम्यां</u> शिचितवान् সামি এই বিদ্যা বন্ধদরের নিকট শিথিয়াছি।

নুক্তমা के আত্মন্তা:—গুরুদ্য হইতে কাহারা শ্লাঘাতর।

খ্বর্চ বিদ্<u>রশন্</u> मदाचारं लब्धवान्— আমি মাতা পিতা হইতে সদাচার লাভ করিয়াছি।

भित्तुक: दात्रभ्यां धनानि लभते— তিক্ষুকটী দাতৃদয় হইতে ধন পাইতেছে।

৩। আ<u>দ্র भ्य: भयं स्वाभाविकं</u>—ব্যাস্থগণ হইতে ভয় স্বাভাবিক। देवेभ्य: श्रम्तं प्राप्तव्यं— দেবগণ হইতে সমূত প্রাপ্ত হওয়া যায়। मु<u>निभ्य:</u> शास्त्राणि पठाम:—মুণিগণের নিকট শাস্ত্রসমূহ পাঠ
করিতেছি।

শ্ব**হিম্য: নহা:** তর্**দলা:** সর্বত সমূহ হইতে নদী সকল উৎপন্ন।

अस्मचारिणः गुरुभ्यः वरान् लभन्ते - ত্রক্ষচারিগণ গুরুদিগের নিকট হইতে বরসমূহ লাভ করে।

माधुभ्यः ग्रन्ताः इमे ग्रह्स्थाः—এই গৃহস্থেরা সাধুগণ হইতে নিকৃষ্ট নহেন।

पि<u>तृभ्यः</u> सर्व्वे স্বাৰ্গাব্দীর নিন্দল --পিতৃগণ হইতে সকল আশীর্ববাদ ভিক্ষা করে।

दात्वभ्यः वयं धनानि याचामई—দাতৃগণ হইতে আমর। ধন প্রার্থনা করিতেছি।

৪। নিম্নলিখিত শব্দগুলি বাবহার করিয়। এক একটী বাকা রচন:
 কর—

बवेः, कविभ्यां, पाटपाभ्यां, सागरात्, ऋषिभ्यः, पशोः, शिशुभ्यः, श्रोतुः, विधातुः, ग्रहोत्रभ्यः, सवितुः, भ्रात्रभ्यां ।

৫। সংস্কৃত কর---

হবি সমূহ অগ্নি হইতে সূর্য্যে উপস্থিত হয়। রবি হইতে রৃষ্টি উৎপন্ন হয়।

হিরণ্যকশিপু বিধাতার নিকট হইতে বর প্রাপ্ত হইয়। ঋষিগণের অপেক্ষা ও বলবান হইয়াছিলেন।

পাদপ সমূহ হইতে পক্ষিগণ উড়িয়া আসিয়া এখানে বাস করে। বিষ্ণু ভিন্ন কোন্ দেবতা জগৎ পালন করিতে সমর্থ ?

পশুগণ ব্যতাত কোন যজ্ঞ সাধন হইতে পারে ন। । স্কুতরাং পশুগণ গৃহস্থদিগের নিকট হইতে অনুকম্পার যোগ্য (স্বাহৃত্যি)।

কোন্ বিক্রেতৃষয় হইতে তুমি এই বস্তু সমূহ ক্রয় করিয়াছ ? শ্রোতৃগণ ব্যতীত বক্তারা সম্ভয়্ট হয়েন না। স্তুধাং শু হইতে কিরণ পতিত হইয়া পৃথিবীকে শুক্ল করিয়াছিল।

দ্বিতীয় পাঠ

ব্যঞ্জনান্ত পুংলিঙ্গ

১। पयोसुदः जनं पतिति—মেঘ হইতে জল পড়ে।

सम्बाजः सेवकः धर्मभोकः—সমাট্ অপেক্ষা সেবক ধর্ম্মভীরু।

पाप्<u>कतः</u> भयं उचितं—পাপকারী হইতে ভর উচিত।

बुह्मितः विद्या लभ्यते—বৃদ্ধিমান্ হইতে বিদ্যা লাভ

করা যায়।

<u> শাঘন: বিনা বাজা ন ম্মীনন- -গানকারী ব্যক্তীত রাজা শোভা</u>

পান না।

सुहृदः ग्रहं धनं दच्छामि—प्रुक्तत् बहेर् ज्ञामि धन हेण्छ। कति।

राजः अन्छः कः प्रजाः रचिति—রাজা বাতীত কে প্রজা

রক্ষা করে ?

पुष्पाणि मूर्जु: निपतन्ति—मञ्जूक ब्राह्म পूष्प्रमाह পড़ि-

তেছে।

শ্বহ্মন: শ্বনি: বদ্বিদান:—প্রস্তর হইতে অগ্নি বহির্গত হয়।

द्विजन्मनः ग्रन्यः कोऽपि वेदान् न पठति - দ্বিজন্মা ব্যতীত

অগু কেহ বেদ পাঠ করেন না।

स्वामिन: पत्नी धर्मा गिन्तते--श्रामी इट्टेंट शङ्गी धर्म शिका

করিতেছে।

विधम: सर्ज्जे देवा: जाता:—বিধাতা হইতে সকল দেবগণ জাত।

कणो<u>यमः</u> श्रिप हृदाः ज्ञानं लभन्ते—कनिष्ठं হইতেও বৃদ্ধের। জ্ঞান লাভ করেন।

विदुषः कः सुखी—विषान् अश्रिका तक सूथी ?

২। দ্বিবচন	বহুবচন
पयोसुग्भ्यां	पयीमुग्भ्य:
बारिमुग्भ्यां	बारिमुग्भ्य:
मम्त्राङ्भ्यां	सम्त्राड्भ्यः
परिव्राङ्भ्यां	परिव्राड्भ्य:
बिपश्चिद्गां	बिपश्चिद्गाः
नड़िलङ्काां	तिड्लद्भाः
बुडिमद्भग्रां	बुद्धिमद्भाः
ज्ञानवद्भगं	ज्ञानवद्भाः
गच्छद्भगं	गच्छद्गः
पतद्भगं	पतद्भाः
सुॡइगं	सुहृद्धाः
मभासद्भगं	सभासद्भाः
राजभ्यां	राजभ्य:
मूर्डभ्यां	मूर्डभ्य:
नुविमभ्यां	लविमभ्यः
त्रप्रसभ्यां	ग्रश्मभ्य:

व्रह्मभ्यां

দ্বিবচন ব্রুবচন

ग्रात्मभ्यां ग्रात्मभ्य:

स्वामिभ्यां स्वामिभ्यः

पचिभ्यां पचिभ्यः

विधोभ्यां विधोभ्यः

दिवाकोभ्यां टिवाकोभ्यः

उदार वेतीभ्यां उदार वेतीभ्यः

विद्रह्यां विद्रह्माः

तस्यवद्भां तस्यवद्भाः

गरीयभ्यां गरीयभ्यः

कणीयभ्यां कणीयभ्यः

৩। উপরিলিপিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটী বাক্য রচনা কর।

৪। সংস্কৃত কর --

কণিষ্ঠগণ হইতে কোন ভয় নাই।

বিপশ্চিৎদ্বয় ব্যতাত আর কেহ এথানে বসিবে না।

বিদ্বান্ অপেক্ষা মূগ হুংখী।

দিবৌকাগণ হইতে মানবেরা বর ভিক্ষা করে।

তৃতীয় পাঠ

পুংলিঙ্গ সর্বানান

۱ د	सञ्बंसात्	सर्व्वाभ्यां	सव्वंभ्यः
	तस्मात्	ताभ्यां	तभ्य:
	यस्मात्	याभ्यां	येभ्य:
	कस्मात्	काभ्यां	केभ्यः
	ग्रसा त्	ऋा भ्यां	एभ्य:
	त्रमुस्ना त्	ग्रम् भ्यां	त्रमीभ्यः
	मत्	ग्रावा भ्यां	त्रमा त्
	त्वत्	युवाभ्यां	युग्रत्

২। উপরিলিথিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়। এক একটা বাক্য রচনা কর।

৩। সংস্কৃত কর—

এই বৃক্ষ হইতে পতিত ফল সকল সুমধুর।
সেই সাধুদ্ব অপেক্ষা এই গৃহস্থটা ধার্ম্মিক।
স্কুদ্গণ হইতে তোমরা কোন্ পদার্থ ইচ্ছা কর?
কোন্ হন্তা হইতে ভীত হইয়া তাহারা দ্য়ালু মুনি হইতে
আশ্রয় প্রার্থনা করিয়াছিল ?
পরিব্রাট্গণ হইতে তাহারা শিক্ষা লাভ করিত।
ভোমাদের অপেক্ষা আমরা স্কুছ্নেদ্ বাস করি।

রাজা সকল লোকের নিকট হইতে কর লাভ করেন।
উদার চেতা ব্যক্তিগণ ভিন্ন অপর কোন লোকের সহিত রাজ
পুত্রেরা গমন করেন না।
সেই শাবক সকল এই পক্ষিদ্বর হইতে জাত।
শিপিল হস্তদ্বর হইতে পুস্তকটা পড়িয়া বাইবে।
এই নগরী সেই জনপদ হইতে নিকৃষ্ট নহে।
কোপা হইতে উৎপার হইয়া গজা কোপায় পড়িতেছে?
চন্দ্রমা হইতে পৃথিবী কি লাভ করে?
বিধাতা অপেক্ষা রাক্ষসরাজ কি শ্রেষ্ঠ প্
উদিধি হইতে চন্দ্র জাত হইয়া আকাশা হইতে কর বিকিরণ
করে।

চতুর্ঝাস

স্ত্রালিঙ্গ

১। নিম্নলিখিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটী বাক্য রচনা কর-

कन्यायाः कन्याभगं कन्याभगः

निशायाः निशाभगं निशाभगः

जमाँगाः जमाभगं जमाभगः

ग्रीषध्याः ग्रीषधिभग्रां ग्रीषधिभगः

(৭৬)

	(48)	
जनन्याः	जननीमग्रां	जननीम्य
विदुष्याः	विदुषीमग्रां	विदुषीम्य
धेन्वा:	घेनुभग्रां	धेनुभग्नः
चञ्चाः	चच्चुभग्रां	चच्चुभग्नः
बध्वाः	बध् म रां	बधूभग्रः
चम्बाः	च म् भगं	चम्रुभग्रः
दुह्नितुः	दुह्तित्वभग्रां	दुह्तित्वभाः
मातुः	मात्वभग्रां	सात्वभाः
ऋचः	ऋग्भग्रां	ऋग्भग्रः
वाचः	वाग्भग्रां	वाग्भग्रः
त्रापदः	श्रापद्वरां	त्रापद्भाः
परिषदः	परिषद्वरां	परिषद्भाः
बीरुध:	बोकद्वरां	बीरुद्धाः
युधः	युद्धरां	युद्धाः
सरितः सर्व्वस्थाः	सरिद्धगं सञ्बाभगं	सरिद्ध्य:
	राज्याग्रा	मर्व्वाभग्रः

नाभग्रां

ताभाः

तस्याः

कस्याः काभग्रां काभग्रः

यस्याः याभग्रं याभग्रः

त्रस्याः त्राभग्रं ग्राभग्रः

त्रमुखाः त्रमूभगं त्रमूभगः

কন্যায়া: का শ্বাবেশ্যায়া—কতা অপেক্ষা কে আদর্ণীয়া ? ज्योत्सावत्याः निमायाः कि सुखकरं—কোৎস্নাবতী নিশা অপেক্ষা কি স্তৃথকর ?

उत्तानाभ्यः जिम्मभ्यः भीरवी भीताः—উত্তাল উর্দ্মিসমূহ হইতে ভীক্ষণ ভীত।

बिदुषोभ्यां दुव्तित्वभ्यां श्रन्या का श्रादरणीया — বিছুধী ছুহিতৃদর ব্যতীত কে আদরণীয়া।

तथाः परिषदः गिचार्थिनो ज्ञानं लभन्ते—সেই পরিষৎ হইতে শিক্ষার্থীরা জ্ঞান লাভ করে।

धेन्वा यन्यः पशुः पूजनीयो न—ধেপু বাতীত অন্য কোন পশু
পূজনীয় নহে।

(96)

পঞ্চম পাঠ

ক্রীবলিঙ্গ

১। নিম্নলিথিত শব্দগুলি বাবহার করিয়া এক একটী বাক্য রচন। কর—

पुष्पभा:

सर्वेभाः

येभाः

पृष्पाभग

पुष्पात

मब्बेन्मात्

यस्मात

वनेभ्रः वनाभगं बनात् मध्न: मधुभग्रां सध्भाः दाक्गा: टारुभग्रं टाक्सर: श्रोमतः योमद्भग्रां श्रोमः र कर्माण्: असी भगां कम्प्रभाः श्रम्भण: ग्रम्भगां शसाभग्रः पयोभग्रां पयम: पयोभरः मनोभग्रां मनोभग्रः मनसः हिंबिभेगां ह्रविष: ह्विभग्न: **ऋायुभे**गां ऋायुषः त्रायुभाः धनुभगां धनुभग्रः धनुष:

मर्ब्बाभग्रां

याभग्रां

तमात् ताभगं तिभाः कसात् काभगं केभाः त्रसात् त्राभगं एभाः त्रमात् त्राभगं एभाः

२ । या बनात् प्रामादो विस्तृतः—वन পर्या छ প্রাসাদ विस्तृतः । या जन्मनः तं शुद्धाः — জग्म श्रृष्टाः ठाशाता छन्न । या श्रीमवात् यहं दुर्व्वलः — শৈশবাবিধি আমি छुर्वतः । या मनोः ययं याचारः — मञ् श्रृष्टाः आतस्त कतिता এই আচাत । पृष्पे भयः असरा सभु पिवन्ति — शुश्श्रिम् । श्रृष्टा ज्यादत्ताः । यशुश्रीन करतः ।

दारुग: श्राम्तः उत्पन्नः -- नाकः उद्देश शशि उद्देश इत ।
कम्मात् त्वं विज्ञम् -- नाकः इद्देश शृशि खत्र शाहेर् छ ?
नगरात् विज्ञः मीषणं वनं -- नगरतत वाहिरत कीष्ण वन ।
पृथिक्याः जर्षः यहाः -- श्रव्या शृश्यिती उद्देश हिर्देश ।
तस्मात् परं म धार्मिकः -- शहात श्रद्ध हिर्देश हिर्देश ।
नोभात् क्रोध:प्रभवति -- ला छ इद्देश क्रांथ उद्धिश हत्र ।

৩। সংস্কৃত কর—

সেথানে নানাদিগ্দেশ হইতে আসিয়া পক্ষী সকল বাস করে। লোভাকৃষ্ট কোন পান্তকর্তৃক লোভ হেতু আলোচিত হইল। অনিষ্ট হইতে শুভগতি জাত হয় না। অনেক গো-মানুষ বধ হেতু পুত্রগণ মৃত। তাঁহার উপদেশে আমি ব্রহ্মচারী হইয়াছি।

যে পাথী যোজনশতেরও অধিক দূরস্থান চইতে আমিষ দেখিতে পায়. সে প্রাপ্তকাল চইলে পাশবন্ধ দেখিতে পায় না।

হিরণাক বিবরাভ্যস্তর হইতে বলিতেছে। দৈব চুর্বিবপাক হেতু জরদগব গলিতনথদন্ত হইয়াছে। তাহারা নিজ আহার হইতে কিঞ্চিং দান করে।

বিজ্ঞা বয়োবৃদ্ধ স্থাপনাদের নিকট স্ক্রইতে ধর্মা শুনিতে এথানে আসিয়াছি।

বৃক্ষ পার্দ্বগত ছেত্তা হইতে ছায়া সংহরণ করে না। অতিপি এই গৃহ হইতে নিরাশ হইয়া ফিরিতেছে।

তাহা জানিতে পারিয়া মার্জ্জার কোটর হইতে নির্গত হইয়া বাহিরে পলায়ন করিল।

বিফু ভিন্ন কে আমাকে এই কালপাশ্বং ব্যাপ পাশ হইতে বিক্ষা করিতে সমর্থ ?

নৃশংসগণ হইতে ভয় শঙ্কনীয়। বন ভিন্ন আর কোথায় স্থুথ প্রাপ্তব্য ?

এইরূপ আলোচনা করিয়াও লোভ হইতে পুনরায় সেই অন্ন গ্রহণ করিতে চেফী করিয়াছিলাম। তাহার পর বহুপুণ্যফলে এই বন্ধু কর্তৃক আমি স্লেহের সহিত গৃহীত হইয়াছি।

হিরণ্যকাদি বন্ধুগণ স্নেহবশতঃ বিপদ আশঙ্কা করিয়া তাহার অনুগমন করিল।

যে পর্য্যন্ত এই ব্যাধ বন হইতে নির্গত না হয় সেই পর্য্যন্ত বন্ধুকে মুক্ত করিতে চেম্টা করা যাউক।

শৃগালের জন্য পাশ বন্ধ হইয়া সেই মুগ কাক কর্ত্তক রক্ষিত হইল।

ষষ্ঠ পাঠ

সাহিত্য পরিচয়

১। নিম্নোদ্রত শ্লোকগুলি বাংলা ভাষায় প্রকাশ কর-न मंश्रयमनारुद्ध नरी भद्रानि पश्यति। मंग्रयं पुनरारुह्य यदि जीवति पर्श्वति॥ · इज्याध्ययनदानानि तपः सत्यं छतिः चमा । ग्रलोभ इति मार्गोऽयं धर्मस्याष्टविधः स्मृतः॥ तत्र पूर्व्वश्वतुवर्गः दश्मार्यमिष सेव्यते । उत्तरम्तु चतुर्वगीं महात्मन्येव तिष्टति॥ गुङ्गाभिः सर्व्वसाकान्तमत्रं पानं च भूतने। प्रवृत्तिः क्रव कर्त्तव्या जीवितव्यं क्यं नु वा ॥ ईषीं घृणी लसन्तुष्टः क्रोधनी नित्यशङ्कितः। परभाग्योपजीवो च षड़े ते दुःखभागिनः॥ षडदोषा पुरुषेगेह हातव्या भूतिमिच्छता। निद्रा तन्द्रा भयं क्रीधी ग्रानस्यं दीर्घस्त्रता ॥ संहतान हरन्तेरते जानं मम विहङ्गमाः। यदा तु निपतिश्वन्ति वश्मेश्वन्ति मे तदा ॥ विना वर्त्तनमेवैते न त्यजन्ति ममान्तिकम्। तना प्राण्ययेनापि जं वियतान् ममाश्रितान्॥

योऽधिकाद्योजनग्रतात् पश्यती हासिषं खगः। म एव प्राप्तकालम्य पाग्रबन्धं न प्रश्वति ॥ जातिमालेण किं कश्विडन्यते पूज्यते कचित्। व्यवहारं परिज्ञाय वच्यः प्रज्योशवा भवेत्॥ हगागि भूमिरुदकं वाक् चतुर्थी च सूनृता। एतान्यपि सतां गई नोक्कियन्ते कटाचन ॥ बाली वा यदि वा हडो यवा वा ररहमागतः। तस्य पूजा विधातव्या मर्ज्वास्याभ्यागती गुनः॥ मर्व्वहिंसानिवृत्ता ये नराः सर्व्वंसहाय ये। सर्ज्ञस्वात्रयभूताय ते नराः स्वर्गगामिनः॥ एक एव सुहृदुर्सा निधनेऽप्यन्याति यः। श्रीरेण समं नाशं सर्व्यमन्यत्त् गच्छति॥ दुर्ज्जनः परिहर्त्तव्यो विद्ययाऽलङ्कृतोऽपि सन् । मणिना भूषितः सर्पः किससी न अयङ्करः ॥ धनेन वलवान् सर्वो धनाद् भवति परिख्तः । पश्चेनं सूपिकं पाएं खजातिसमतां गतम्॥ मनस्त्री म्वियतं कामं कार्पण्यं न तु गच्छति। ऋषि निर्व्वाणमायाति नानली याति शीततां ॥ रोगी चिरप्रवासी प्राह्मभोजी प्रावस्थ्यायी। युक्जीवृति तन्मरणं युनारणं सीऽस्य विश्वामः॥

दानं प्रियवाक् सहितं ज्ञानमगर्वं चमान्वितं शोर्थ्यम् । वित्तं त्यागिनश्रक्तं दुर्लभमेतचतुर्भद्रम् ॥ सुखमापिततं सेव्यं दुःखमापिततं तथा । चक्रवत् परिवर्त्तन्ते दुःखानि च सुखानि च ॥ निपानमिव मण्डुकाः नरः पूर्णमिवाण्डजाः । सोद्योगं नरमायान्ति विवधाः सर्व्यसम्पदः ॥ येन श्रक्षोक्षता हंसाः श्रकाथ हरितोक्षताः । मयूराथिविता येन म ते वृत्तिं विधास्यिति ॥ शोकारातिभयवाणं प्रोतिविस्त्रस्थभाजनम् । केन रत्यमिदं सृष्टं मित्रमिताचरद्वयम् ॥

২। উপরি উদ্ধৃত শ্লোকগুলি বাচ্য পরিবর্ত্তন করিয়া শুদ্ধ করিয়া লিখ।

৩। সংস্কৃত কর ---

ভগীরথের তপস্থায় প্রাত হইয়। হর জটাযুক্ত মস্তক হইতে গঙ্গাকে বিন্দুসরোবরে নিক্ষেপ করিলেন। গঙ্গা হরজটাদ্রই হইয়া সপ্তধা বিভক্ত হইলেন। কতিপয় স্রোত পূর্ববিদিক এবং কতিপয় পশ্চিম দিকে ধাবিত হইল। সপ্তম স্রোত ভগীরথের অনুগমন করিল। বস্তুন্ধরা পতিত ও পতনশীল মৎস্থা, কচ্ছপসমূহ এবং শিশুমারগণের দ্বারা শোভিত হইল। তথন দেবর্ষি গন্ধব্বাদি পুরুষগণ নগরা-

কার রথ অশ্ব অথবা গজ আরুত্ হইয়া গঙ্গাবতরণ দেখিতে লাগিলেন। অমিতৌজ দেবগণও এই অভুত ব্যাপার দিদৃক্ষু হইয়া তথায় উপস্থিত হইলেন। স্থরগণ এবং তাঁহা-দের আভরণের ওজঃশোভিত সেই স্থান গততোয়দ এবং শতসাদিত্যশোভিত গগনের স্থায় দীপ্তি পাইয়াছিল। চঞল শিশুমার, উরগ এবং মীনসমূহ বিত্যুৎ সমূহের স্থায় দৃষ্ট হইয়াছিল। সহস্রধা বিক্ষিপ্ত শুভ্র ফেননিচয় এবং হংসসমূহ শরৎক।লান অভ্রতুল্য অনুমিত হইয়াছিল। তংকালে মহাদেবের জটাভ্রম্ট সেই পবিত্র সলিলরাশি কোন স্থানে দ্রুতগামী, কোন স্থানে লঘুগামী, কোন স্থানে বক্রগামী হইয়া, কোন স্থানে বিস্তৃতভাবে ও কোন স্থানে সঙ্কুচিত ভাবে গমন করতঃ শোভা ধারণ করিল। পরে ধরাবাসী ঋষি ও গন্ধর্ববগণ পরম পবিত্রবোধে সেই সলিল স্পর্শ করিতে লাগিলেন; এবং বাঁহারা অভিসম্পাতবশতঃ স্বর্গজ্রষ্ট হইয়া ভূতলে বাস করিতেছিলেন তাঁহার৷ সেই পবিত্র জলে স্নানাবগাহন করিয়া নিষ্পাপ হইলেন: অপিচ সেই জলের মহিমায় পাপবিহান ও প্রমকল্যাণভাক্ হইয়া তৎক্ষণাৎ গগন-মার্গ অবলম্বন পূর্ববক স্ব স্থ লোকে গমন করিলেন। পরে গঙ্গাদেবী অভুতকর্ম্ম যজ্ঞদীক্ষিত জহুুর যজ্ঞস্থান প্লাবিত করিলেন। ইহাতে কুপিত হইয়া মহর্ষি সমস্ত জলপান করিয়া ফেলিলেন। কিন্তু দেবগণের পূজায় সন্তুষ্ট হইয়া স্রোত্রদ্বয়ের দারা বাহির করিলেন। অনস্তর জহুক্যাভাবে ভগীরথের

অনুগামিনী হইয়া সাগরথনয়িত। সগরনন্দনগণকে উদ্ধার করিবার জন্ম ভাগীরথী রসাতলে উপস্থিত হইলেন।

৪। প্রশ্নমালা—

हरः कयं गङ्गां विस्रजित ? स्त्रोतांसि कुत्र गतानि ? के गङ्गावतरणं पश्यन्ति स्त्र ? के ग्रमितोजसः ? गङ्गावतरणेन गगनसादृश्यं किं ? के ग्रादित्या दव ? काः विद्युतः दव ? कानि ग्रभ्यानि दव ? किंविधा स्त्रोतस्त्रतो ? ग्रवगाहनफलं किं ? के परमकल्याणभाजः ? जङ्गचरितं वणेगतां।

চতুৰ্থ অধ্যায়

চতুৰ্থী বিভক্তি

প্রথম পাঠ

 साधुः द्रिट्राय धनं वितरित—माधू पित्रिप्तक धन विज्ञ क कर्त्यन ।

श्रयी: त्यागाय मंग्रहोता:—ত্যাগের জুলু অর্থ সংগৃহীত হইত।

सुनये नमः—মুনিকে নুমস্কার।

ऋषये सर्ब्वाणि देयानि—श्वियिक मकल वश्वेष्ठे (एउ ।

मधु <u>बन्धवे</u> स्वदते—वक्न् भधु शब्न्म करतन। (भधू वक्नूत ভाল लारा)।

शिश्व एतानि क्रीतानि — শিশুর জন্ম এই সমুদয় ক্রীত।

<u>दात्ते</u> कोऽपि न क्रुध्यिति— দাতার প্রতি কেহও ক্রোধ

করে না।

पित्रे नम:—পিতাকে নমস্কার।

২। ম্বয় प्रस्तावः <u>वालकाभ्यां</u> सुखः—এই প্রস্তাবটী বালকদ্বরের পক্ষে স্থুখকর।

শ্বহ্মান্যা ঘানা: শ্বান্থনা:— সশ্বদ্যের জন্ম ঘাসসমূহ আছত।

प्रसानि कपिमां सुखानि—क्लाम् वानत्रवारात ज्ञा श्वापतः अविकार अविकारात ।

विभारमां स्वाप्ति—व्याप्ति अविकारात क्ष्मात ।

विभारमां नमः—विभाज्यात नमञ्जात ।

। वालकेभाः मिष्टाचं रोचते—गालकशरात भिक्तोन्न जाल लारा ।

सुनिभाः कानि श्रादेयानि—मूनिशंशर कि कि जरमः ?

इमानि माधुभाः हितानि— এই সমুদর সাধুগণের পক্ষে

रिতকর ।

भारतभाः स्वस्ति—ভাতগণের প্রতি স্বস্থি ।

৪। সংস্কৃত কর—

গৃহস্থেরা অতিথিগণকে ধন দান করিয়াছিল।
আমি বালকদ্বাকে পর্বত দেখাইয়াছিলাম।
তাহারা বন্ধুগণকে কি প্রেরণ করিয়াছে ?
ফল সমূহ ভ্রাতার ভাল লাগে না।
ভ্রমরেরা সহকার বৃক্ষ স্পৃহা করে।
নিরাশ অতিথি গৃহস্থকে পাপ দান করিয়া পুণ্য গ্রহণ করিয়া
(স্বাহায়) ফিরিয়া আসে।

(ょる)

দ্বিতীয় পাঠ

यनाना पुः निक

১। শব্দগুলি বাবহার কর—

पयीमुचे	पयोसुग्भग्रां	पयोमुग्भर
सम्बाजी	म म्बा ड्भग्रां	सम्बाड्भाः
विपश्चिते	बिपश्विद्गां	विपश्चिद्गः
वु डिम र्त	वु डिमद्ग रां	वुडिमद्गरः
गच्छत	गच्छद्भगं	गच्छद्वाः
सुहृदे	सुहृद्वग्रं	सहद्भाः
राज्ञे	राजभगं	राजभगः
मूड	म् ड्बेभग्रां	मूर्डमाः
श्रम्म न	ग्रस्मभग्रां	श्रम्भाः
डिजन्म ने	हिजन्म भग्रां	हिज न्म भग्रः
स्त्रामिन	म्बासिभग्रां	स्वामिभगः
वेध से	विधीभग्रां	विधोभग्रः
विदुषे	विद्वद्भां	विह्नद्राः
कगोयसे	कणोयभगं	कचीयभाः
मुळ्जस्म	मञ्जाभग्रां	सर्वे भाः
तस्रौ	ताभग्रां	तेभग्रः
यस्रो	याभगं	येभग्रः
-		

(৯০)

तस्म काभग्रा कभग्रः
 त्रस्म त्राभगं एभग्रः
 त्रमुष्म त्रम्भगं त्रमीभगः
 सह्यं त्रावाभगं त्रस्मभगः
 तभंग यवाभगं युष्मभगः

২। সংস্কৃত কর—

সেই বুদ্ধিমান্ রাজাকে নমস্কার।
আমাদের প্রতি তাহারা কুপিত।
দিজন্মাকে কি কি দান করা উচিত?
বিদ্ধান্ স্কুছেনের প্রতি স্বস্থি।
মাতা কনীয়ান্কে চন্দ্রমা দেখাইতেছেন।
চাতকেরা মেঘের জন্ম অস্থির।
বিপশ্চিতের প্রতি কেন কোপ সঞ্জাত?
বিদ্বানের নিকট দূত সকল প্রেরিত হইয়াছিল।

তৃতীয় পাঠ

শব্দগুলি বাবহার কর-

ে লঙ্গ

वालिकायै	बालिकाभग्रां	वालिकाभग्र
मत्ये	मतिभग्रां	मतिभग्रः
जनन्यै	जननीभग्रां	जननोभग्रः
वध्वै	बध्भग्रां	वधूभग्रः
धेत्वै	धे ~~नु~~ भग्रां	घेनुभाः
मावे	मात्रभग्रां	मात्स्रः
ऋचे	ऋग्भग्रां	ऋग्भग्रः
परिषदे	परिवद्ग्यां	परिषद्भाः
वीरुध	वोरुद्भग्रां	वोरुद्धाः
सरित	सरिद्धगं	सरिद्ध्यः
सर्वस्य	सर्व्वाभग्रां	सर्व्वाभग्रः
कस्यै	काभग्रां	काभग्रः
તસ્ થૈ	ताभग्रां	ताभग्रः
यस्यै	याभाां	याभग्रः
त्रस्य	श्राभगं	ग्राभग्रः
ग्रम चे	ग्रम् भग्रां	ऋमूभगः

२ ।

(৯২) ক্লীবলিঙ্গ

वनाय	वनाभग्रां	वनिभाः
मधुने	मधुभग्रां	सधुभाः
त्रोमते	श्रीसद्भगं	श्रीमद्भाः
क स्मेगो	कर्म्यभग	कर्मभा
पयसे	पयीभग्रां	पयोभगः
न्नविषे	ह्रविभग्नां	हिंक्सी
धनुषे	धनुभग्रां	धनुभग
मर्ज्ञस्म	मर्व्वाभग्रां	सर्व्वभग्रः
तस्म	ताभग्रां	त्भग्रः
ग्रमु ष	त्रम् भगं	ऋमूभर:
अस्म	ञ्चाभग्रां	एभगः

চতুর্থ পাঠ

চতুর্থী বিভক্তি ব্যবহারের দৃষ্টান্ত

>। वागधे प्रतिपत्तये पार्ब्बतीपरमेश्वरी वन्टे—वाका ७ अ(र्थत छात्मत कला शार्वतकी ७ शत्राभत्तक वन्मना कतिराक्षि। रघुवंशीयाः नृपतयः त्यागाय मन्भृतार्थाः. मत्याय मितभाषिणः, यश्चे विजिगीषवः. प्रजाये ग्रहमेधिनः—

রঘুবংশীয় নৃপতিগণ ত্যাগের জন্য অর্থসংগ্রহকারী, সত্যের জন্ম অল্পভাষী, যশের জন্ম বিজয়াকাঞ্জনী, এবং সন্তানের জন্ম বিবাহকারী ছিলেন।

स गजा राष्ट्रस्थित्वे दर्ग्छान् दिग्छितवान् —সেই রাজা রাষ্ট্রের জিল্য দণ্ডনীয়গণকে দণ্ডিত করিতেন।

ते प्रस्तिये नारीः उदहते मा—তাহারা সন্তানের জন্ম স্ত্রীলোকদিগকে বিবাহ করিত।

राजा यज्ञाय पृथिवीं दृग्धवान्, मघवा ग्रस्थाय स्वर्गें दृग्धवान्—त्राक्षा यरक्षत्र क्रग्र शृथिवीरक राष्ट्रिक कतिरञ्ज.

ইন্দ্র শস্তোর জন্ম স্বর্গকে দোহন করিতেন।

भूमिपति: पत्ने तत्तदर्भयन् यतिक्रान्तं यपि यध्वानं न ज्ञातबान्—রাজা পত্নীকে সেই সমুদর দেথাইতে দেথাইতে

পথ যে আক্রান্ত হইয়াছে তাহা জানিতে পারেন নাই।

सभार्थ्याय तस्म गोम्न राज्ञ मुनयः श्रहणां स्ततवन्तः—

মুনিগণ সন্ত্রীক সেই রক্ষক রাজাকে পূজা করিলেন।

भे नु: हिन्छे श्राम्ममं श्रिधितिष्ठति—ধেনু হবির জন্য আশ্রমে বাস করে।

मुनिः सं वेगाय राजानं श्राज्ञापितबान्— মুনি নিদ্রার জন্ম রাজাকে আজ্ঞা প্রদান করিলেন।

राजा बनाय धेनुं मुञ्चित स्म---রাজা বনগমনের জন্ম ধেনুকে

गুক্ত করিলেন।

রনায় নিন गोरस्रकेण राज्ञा अनुसर्वर्गः निषेधितः—এত নিয়মের জন্ম সেই গোরক্ষক রাজার দারা অন্তচরবর্গ নিবর্ত্তিত ইইয়াছিল।

मुनिधेनुः दिनान्ते निलयाय गन्तुं प्रक्रमते—िषिनारः
गूनिस्यनु গোশালায় যাইতে আরম্ভ করে।

ন্থানি: বংখান্থা বাধায় নিম্বন্ধান্থ বাধার বিধার করিতে ন্থাতি বধার্গের ব্যাধার জন্য ভূগ হইতে শার বাহির করিতে ইচ্ছা করিলেন।

द्रग्रं धेनु: नुधात्यमेत्र श्रानं—এই ধেনু ক্ষুধা তৃপ্তির পক্ষে

राज्ञी नरपति कूलभूत्ये गर्भ ज्ञितवती—রার্জ্ঞা রাজবংশের উন্নতির জন্ম গর্ভ ধারণ করিলেন।

নাहगो जनो लाकाभ्य द्याय भवति—সেই রূপ লেক জগতের উন্নতির জন্ম জন্মগ্রহণ করেন।

कुमारजन्म शंसते जनाय किमिप श्रदेयं न भवति--- কুমারের জন্মভ্যাপনকারী ব্যক্তিকে কিছুই হাদের নাই।

২। সংস্কৃত কর---

সন্যকরপে হুত অগ্নি যুদ্ধনাত্রী রাজাকে জয় দান করিল। উদ্ধি অভ্যর্থিত হুইরা পরশুরামকে স্থান দিয়াছিল। দিখিজয়ী রবু পরাজিত রাজগণকে স্ব স্থানে গমন আদেশ করিলেন।

হে বিদ্বন্, শুরুকে কোন বস্তু প্রদান করিতে হইবে ? আমার দারা মহর্নি গুরুদক্ষিণার জন্ম বিজ্ঞাপিত হইরাছিলেন। কোষগৃহ-রক্ষকেরা যুদ্ধযাত্রী রঘুকে স্থবর্ণর্ন্তি নিবেদন করিল। এইরূপে রাজাকে আশীর্বাদ প্রদান করিয়া দিজন্মা গুরুর নিকট উপস্থিত হইলেন।

ভোজরাজ কর্ত্তক রঘুর নিকট দূত প্রেরিত হইল। অনন্তর পরিচারিকা ইন্দুমতীকে অবন্তিনাথ দেথাইয়া দিলেন। কে ধন গ্রহণের জন্ম হস্ত প্রসারিত করিতেছে।

পঞ্চম অধ্যায়

সপ্তমী বিভক্তি

প্রথম পাঠ

यामयोः पण्डिता निवसन्ति—গ্রামদ্বরে পণ্ডিতেরা বাস করেন।

सुन्धोः विद्वांसः भितामन्तः—মুনিছরে বিদ্বানেরা ভক্তিমান্।
कव्योः राजा निष्ठ्रः—কবিদ্বরের প্রতি রাজা নিষ্ঠুর।
गु<u>र्व</u>ीः ग्रिष्याः सनुरक्ताः—গুরুদ্বরের প্রতি শিষ্যেরা অমুরক্ত।
पদ্ধী: কর্ম্মা दयानुः—পশুদ্বরের প্রতি কর্ত্তা দয়ালু।
<u>दातोः</u> सहोता क्रतम्ञः—দাতৃদ্বরের প্রতি গ্রহীতা কৃতজ্ঞ।

০। বালকিব কাবিবিদ্ধাধন: मोदन्ते—বালকেরা জীবিত থাকিলে সাধুগণ প্রীত হয়েন। বিবাদের সহা মান্ত্র মহা सাল্লী भवामि—বিবাদসমূহে আমি সাক্ষী হই। सुनित्र विखामित्र: श्रेष्ठ:—মুনিগণের মধ্যে বিশ্বামিত্র শ্রেষ্ঠ। মহিष হিমবান্ ভল্ল:—পর্বতসমূহের মধ্যে হিমালয় উচ্চ। মৃদ্ধ দার্রি: বিশ্ব যা—গুরুগণের প্রতি ভক্তি উচিত। মর্ত্র মানিত্য কার্য্য —শক্রগণের প্রতি আতিথ্য কর্ত্বরা। বিন্দু যুখ দার্রিদল্ন:—পিতৃগণের প্রতি তোমরা ভক্তিমান। সাত্র কা বলবান্—ভাতৃগণের মধ্যে কে বলবান?

দ্বিতীয় পাঠ

অন্যান্য পুংলিঞ্গ শব্দ

২। নিম্নলিথিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটা বাক্য রচনা কর—

पयोमुचि	पयोमुचोः	पयोमुच्च
सम्त्राजि	सम्बाजी:	सम्बाट्सु
विपश्चिति	विपश्चितोः	विपश्चित्सु
वुडिमति	बुद्धिमतोः	वुिबमत्सु
गच्छति	गच्छतीः	गच्छत्सु
सुहृदि	सहदो:	सुहृत्सु

राच्ची: राजस राज्ञि मृद्धस मुइनि मूर्डनो: स्वामिष् स्वामिनी: स्वामिनि वेध:स विधसो: वेधसि विदुषो: विद्यत्सु विदुषि कगोय:स कणीयसोः कगोयमि सर्वेष सव्वयोः सर्विस्मिन् तयो: तेषु तिस्मन येषु ययो: यस्मिन् केषु कयो: कस्मिन ग्रनयो: एषु ऋस्मिन् त्रमोषु **त्रमुयोः** ग्रमुभिन् ग्रावयोः श्रसास मिय युवयोः युषासु त्वयि

। সংস্কৃত কর—

জগদাধিপত্য তোমাতে উপযুক্ত।
বিদ্বান্ লোকদিগের প্রতি ভক্তি কর্ত্তব্য।
এই বৃক্ষ সমূহে পক্ষিগণ আসক্ত।
ঐ মেঘদ্বয়ে বিহ্যুৎ ক্র্রীড়া করিতেছে।
সকল পর্বতে বৃক্ষ আছে।
গুণবান্ রাজা বাঁচিয়া থাকিলে প্রজারা স্থাই হয়।
বন্ধ্রগণের মধ্যে কে দ্যালু?

মূর্দ্ধায় মালাদ্বয় শোভিতেছে। কোন্জনপদে পণ্ডিত বাস করেন না ? স্থামির প্রতি অনুরক্তা পত্নী স্বর্গগামী হয়। দিনগুলি যাইতে থাকিলে একদা তিনি বলিলেন

তৃতীয় পাঠ

নিম্নলিথিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটী বাক্য রচনা কর

>। द्यौनित्र

वान्तिकायां	वालिक्रयोः	वालिकासु
वुडाां	वृद्धाः	वुडिषु
जनन्यां	जनन्धोः	जननीषु
वध्वां	वध्वोः	वध,्षु
मातरि	मात्रोः	मात्रषु
ऋवि	ऋचोः	ऋनु
परिषदि	परिषदो:	परिषत्सु
वीरुधि	वीरुघोः	वीकत्सु
मरिति	मरितोः	मरिन्सु
सर्वे खां	सर्व्वयोः	मब्बासु
कस्यां	कयोः	कासु
यस्यां	ययो:	यासु
~~श्~~ रस्थां	श्रनयोः	त्रासु
ग्रमुखां	श्वमुयोः '	ऋमुषु

(>00)

২। ক্লীবলিঙ্গ

वने	वनयोः	वनषु
मधुनि	मधुनी:	मधुषु
त्रीमति	त्रोमतोः	श्रोमत्सु
कसामि	कसामी:	कर्ममु
पयमि	पयमो:	पयःसु
ह्विषि	ह्रविषो:	ह्रवि:षु
धनुषि	धनुषो ः	धनुःषु
सर्छिस्मिन्	सर्वयोः	सर्वेषु
तस्मिन्	तयी:	নিঘ্
यस्मिन्	ययो:	येषु
कस्मिन्	कयोः	केषु
ग्रमुषिन्	त्रमु योः	त्रमीषु
ग्रस्मिन्	ग्रन योः	एष

চতুর্থ পাঠ

সপ্তমী বিভক্তি ব্যবহারের দৃষ্টান্ত

১। तिस्त्रवसरे देवाः पालस्योपश्चृताः हिर्गे श्रिधगच्छिन्ति — সেই সময়ে দেবগণ রাবণ কর্তৃক উৎপীড়িত হইয়। হরিয় নিকট গমন করিলেন।

সাহ্বীয়া স্থাবা যথা স্থাবি নিদনন্দি নথা বিবিধ ধর্মানাধনা ওদায়া লহ্মাথি নিদনন্দি—জাহুবীর প্রবাহ সমূহ যেমন সমুদ্রে পতিত হয় তেমনি বিবিধ ধর্ম উপায় ব্রক্ষাতেই আসিয়া উপস্থিত হয়।

धार्मिका: व्ययि ग्राविशितचित्ता जीवन्ति—ধার্দ্মিকের।
তোমাতে চিত্ত নিবেশিত করিয়া বাঁচিয়া পাকেন।

নেলাক্ষমনবা বিষ্যা নিষ্কাৰ্ বাদ্ধি মন্ধনি হছৰান্—
জগৎকত্তা বিষ্ণু সেই রাজাতে জন্ম ইচ্ছা করিয়াছিলেন।
না: खन्नेषु স্বান্ধান বামনী: गुप्तं पश्चित्ति—সেই স্থালোকগণ
প্রথাবস্থার আপনাদিগকে বামনগণ কর্তৃক রক্ষিতা দেখিলেন।
না: गगने কান্বিদ্রন্ধা বিধ্বাব্যনা गरुक्तনা ভল্লান্ন —
সেই স্থালোকগণ আকাশে কান্তিপুঞ্জ বিস্তারকারী পক্ষীদারা
নীত হইতেন।

दिव्यायां तिस्त्रोतिस वृद्धार्षयः स्तर्ताभिषेताः— দিব্য আকাশ-গঙ্গায় ব্রহ্মধিগণ স্নান করিয়াছেন। ষয় মার্চিন্নী प्रस्तिसमये तमोपत्तं पुतं लभतं —প্রধান
মহিষী প্রসবকালে তুঃথান্ধকারনাশক পুত্র লাভ করিলেন।

বারশ: पृथिक्यां श्रश्रुविन्टून् मुञ्चति—রাবণ পৃথিবীতে

অশ্রুবিন্দু সমূহ ত্যাগ করিতেছেন।

श्रस्य भवन पुष्पद्वष्टिर्भू ता—ইহাঁর গৃহে পুষ্পা বৃত্তি হইয়াছে।

रष्ठुकुले कदाचित् श्रिथिता न विफलीक्षता—রঘুর বংশে

কোন দিন প্রার্থনা বিফল হয় না।

रचणविधा त्रामीर्व्वाद एव चम:— রক্ষণবিষয়ে আশীর্বাদই উপযুক্ত।

ताड़कोरसि राममायकेन विवरं क्ततं—তাড়কার বক্ষে রামের শরের দারা গঠ হইল।

निगाचरी रामग्रन्ण ताङ्ता यमपुरीं गता—রাক্ষসী রামের বাণের দারা তাড়িত হইয়া যমপুরী গমন করিল।

बीर: धनुषि अमोघं अस्तं संहितवान्— বীর ধনুতে অবার্থ অস্ত্র সন্ধান করিলেন।

त रात्राां श्रास्त्रमतस्यु बसतिं ग्रहीतवन्तः— হাহার। রাত্রিকালে আশ্রামতর সমূহে বাসস্থান গ্রহণ করিয়াছিল।

यूपबित क्रियाविधा अवसित सित कालवित् मुनिः राजानं पष्ठवान्—गृश्यूक यक ममाश्च श्रहेशा शाल मगर्रक मूनि त्राकारक क्रिकामा किर्तितन । मुनिवचनात् बालकेऽपि राधवे जनकः पराक्रमं विश्वस्तवान्

মুনিবচনে জনক রাজা বালক রাঘবেও পরাক্রম বিশ্বাস

করিলেন।

उषि प्रदोपार्चिः ग्रासन्ननिर्ज्याः भवित—প্রাত্যকালে প্রদীপের তেজ নির্ববাণোন্ম, খ হয়।

रामे राज्यभारं निचिप्तं—রামের উপর রাজ্যের ভার নিক্ষিপ্ত হইল।

च्येष्ठे दृढ़भिता भेरतो राज्यत्वणापराङमुख: भवति—জ্যেতির প্রতি দৃঢ়ভক্তিযুক্ত ভরত রাজ্যতৃক্ষাপরাঙমুখ।

বাম: স্থানিথিথীদ্ধ কথোস্থামীদ্ধ বাদ্ধন্দ বাদা সাহা गत:—
রাম আতিথ্যকারী ঋষ্যাশ্রামসমূহ বাদ করিতে করিছে।
দক্ষিণদিকে গমন করিলেন।

২। সংস্কৃত কর—

বামনেরা প্রাংশুলভ্য ফল সমূহে উদাত হইয়া উপহাস পাত্র হয়।

ক্ষীরনিধিতে যেমন ইন্দু জাত হইয়াছিলেন সেইরূপ এই শুদ্ধিমান্ বংশে দিলীপ প্রাত্নভূতি হইয়াছেন।

ধনুতে সংলগ্ন মৌর্কী এবং শাস্ত্রসমূহপ্রযুক্তবুদ্ধি এই দুই জিনিস বীরদিগের ভূষণ।

চৌর্য্য পরধন হইতে অপকৃষ্ট হইয়া শব্দে প্রযুক্ত হইতেছে। রাজা সেই সর্ববগুণসম্পন্না বিচুষী পত্নীতে সন্ততি আকাজ্ঞা করেন। রাজা বিদেশ গমন ইচ্ছা করিয়া সচিবদিগের প্রতি রাজ্যভার নিক্ষেপ করিয়াছিলেন।

আগ্রাদত্ত যূপচিত্রযুক্ত গ্রামসমূহে যাজ্জিকেরা বাস করেন। জলসেকের অন্তে মুনিকভাগণ কর্তৃক বৃক্ষসমূহ ত্যক্ত হয়। অগ্নিতে হবি নিক্ষিপ্ত হয়। এই বধূতে সন্তান উৎপন্ন হয় নাই।

তরুচ্ছায়াতে ধেনুগণ উপবেশন করে।
গঙ্গান্দোতের মধ্যে দিগ্গজগণ শব্দ করিতেছিল।
নাম কার্ত্তিত হইতে হইতেই কল্যাণী উপস্থিত হইয়াছে।
ধেনু গমন করিলে রাজা গমন করিতেন, বসিলে উপবেশন
করিতেন এবং জলপান করিলে পান করিতেন।

পঞ্চম পাঠ

সাহিত্য পরিচয়

১। বাংলা কর---

कोशलो नाम मुदितः स्कोतो जनपदी महान्। निविष्टः सरयूतीरे प्रभूतधनधान्यवान्॥ श्रयोत्र्या नाम नगरो तवासी(जिल)ह्मोकविश्वता। मनुना मानवेन्द्रेण या पुरी निर्मिता खयं॥ त्रायता दश च हे च योजनानि महापुरो। र्श्वामती वीणि विस्तीणी सुविभक्तमहापया॥ राजमार्गेण महता सविभन्नेन शोकिता। मुत्रापुष्पावकोर्णेन जलमित्रोन नित्यगः॥ तां तु राजा दग्रायो महाराष्ट्रविवर्डन:। पुरीमावासयामाम दिवि (ऋर्ग) देवपतिर्यथा ॥ कपाटतोरण(वश्चित्र)वती सुविभक्तान्तरापणां। मर्व्वचन्द्रायुध(श्रञ्ज)वतो सुषितां सव्वशिल्पिभिः॥ सूतमागधसम्वाधां(উविङ) श्रोमतीमतुलप्रभां। उच्चाहाल(अहोलिका)ध्वजवती शतन्नी(শস্ত্র) ग्रतसङ्गलां ॥ वधुनाटकसङ्कृष संयुक्तां सब्देतः पुरीं। उद्यानास्त्रवर्णोपेतां(यूक्त) महर्ता शालमेखलां(निञ्च) ॥ दुर्गमभीरपरिखां दुर्गामन्वैर्दुरासदां (ছপ্রাপ্য)। वाजि(অশ্ব)वारण्(হস্তो)सम्पूर्णां गोभिक्ष्ट्रै: खरै(গৰ্দ্দভ)स्तथा। सामन्त(क्षुज, कद्रष)राजसङ्घेश्व विलक्षं भिराष्ट्रतां।
नानादेशनिवासेश्व विण्णिभ्रुष्णिभितां॥
प्रासादे रत्नविक्ततेः पर्व्वतैरिव शोभितां।
क्रूटागारेश्व(क्षीज़ाशृष्ट) सम्पूर्णा मिन्द्रस्थे वामरावतों॥
चित्रामष्टापदा(श्वर्ण)करां वरनारीगणायुतां।
सर्व्वरत्नसमाकोणां विमानग्रह्मोभितां॥
ग्रह्माढ़ामविच्छिद्रां समभूमी निवेशितां।
प्रात्तितण्डुलसम्पूर्णा मिन्नुकाण्ड्रभोदकां॥
दुन्दुभोभिमृ दङ्गेश्व वोणाभिः पण्वैस्त्या।
नादितां भ्रयमत्ययं पृथिव्यां तामनृत्तमां॥
विमानमिव सिद्धानां तपसाधिगतं दिवि।
सुनिवेशित वेश्मान्तां नरोत्तमसमाह्नतां॥

(খ) উপরি বিরুত সাযোধ্য। বর্ণন সম্বন্ধে সংস্কৃতে প্রশোত্তর কর, এবং শ্লোকগুলির বাচ্য পরিবর্ত্তন কর।

২। (ক) বাংলা কর---

तस्यां पृथामयोध्यायां वेदवित् मर्व्वमंग्रहः।
दीर्घदर्शी महार्तजाः पौर(शूत्रवार्त्रा)ज्ञानपद(जनश्रम्वार्त्रा)प्रियः।
दच्चाकूणामितरयो यज्वा धर्मपरी वशी।
महिषक्तिस्य(जूना) राजिष स्तिषु लोकेषु विश्वतः॥
बलवाबिह्तामित्रो मित्रवान् विजितिन्द्रियः।
धनैय सञ्चयेश्वान्द्रैः शक्तवैश्ववणोपमः॥

यथा मनुर्महार्तजा लोकस्य परिरक्तिता।
तथा दश्रयो राजा लोकस्य परिरक्तिता॥
तिन सत्याभिमन्धेन(প্रिञ्जि) तिवर्गसनुतिष्ठता।
पालिता सा पुरो श्रेष्ठा इन्द्रेणवामरावती॥

तिसान् पुरवरे हुष्टा यसीत्मानी बहुश्रुताः। नरास्तुष्टा धनैः स्वैः स्वै रलुआः मत्यवादिनः ॥ नाल्पसिवचयः कश्चिदासीत्तसिन् पुरोत्तमे। कुट्म्बी यो ह्यमिडार्थोऽगवाय धन धान्धवान्॥ कामो वा ना कदर्यों वा कृशंमः पुरुषः क्षचित्। द्रष्टु शक्यमयो व्यायां नाविदान् न च नान्तिक: ॥ सर्वे नराश्च नार्थेश्व धर्मागीलाः सुनंबताः। मुदिताः ग्रोन्(চরিত্র)वृत्ताभ्यां(कार्या) महपेय दवामनाः ॥ नाकुन्तलो नामुकुटी नास्त्रग्वो(भालायुक्त) नान्यभोगवान् । नामृष्टी(অনিশ্মল) न निल्पाङ्गो नासुगन्धय विद्यर्त(शांकः)। नाम्रष्टभोजो(অপবিত্র) नादाता नाप्यनङ्गदनिन्ना "धृक्। नाइस्ताभरणो वापि दृश्वतं नाष्यनास्मवान् ॥ नानाहिताग्नि(অপূজিত) नीयच्या न नुद्रो वा न तस्कर:। कश्चिदामीदयोध्वायां नचावृत्तो न मङ्गरः ॥ स्वक्तमीनरता नित्यं ब्राह्मणा विजितेन्द्रियाः। दानाध्ययनग्रीलाश्च संयताश्च प्रतिप्रहं॥

উরোভৃষণ।

नास्तिको नानृतो(अप्रश्वाको) वापि न कश्चिद्वह्युतः नास्यको नचायको नाबिह्यन् विद्यते कचित्॥ नाषड्किवद्वेस्ति नावतो नासहस्रदः। न दोनः चिप्तिचित्तो वा व्यथितो वापि कश्चन॥ कश्चित्रो वा नारो वा न श्रोमान्त्र्यक्पवान्। दृष्टु, शक्यमयो यायां नापि राजन्य मिक्तियान्॥ व गृष्ठी ग्राचतुर्येषु देवतातिथिपूज्ञकाः। कतज्ञाञ्च बदान्याञ्च शूरा विक्रमसंयताः॥ दोघं पुषो नराः सर्व्यो धर्मां सत्यं च संश्रिताः। महिताः पुत्र पात्रेश्च नित्यं स्त्रोभिः पुरोत्तमे॥ च्वं ब्रह्मनु दं चामीत् वश्चाः च्वमनुव्रताः। श्रुद्धाः स्त्रकर्मान्रताः त्रोन् वर्णानुपचारिणः॥

सा तर्नच्चाकुनाथेन पुरी सुपरिरक्तिता।
यथा पुरस्तात् मनुना सानविन्द्रेण घीमता॥
काम्बीजविषये(दिन्न) जातेबाङ्गोक्रीय ह्योत्तमीः।
बनायुजैनदोजंथ पूणा हरिह्योत्तमीः॥
बिस्वापव्यत्तेजर्मत्तैः पूणी हैमवतेरिष।
मदान्वित व्यतिवने मतिङ्गः पर्व्यतोपमः॥
ऐरावतकुलोनैथ(११ का विस्वापव्यक्तिस्तया।
श्रञ्जनादिष निक्यान्तै वीमनादिष च दिषैः॥

तां पुरीं स महार्तजा राजा दशरदी महान्।
श्रास(भागन कित्रिष्ठन) श्रमितामित्री नचताणीव चन्द्रमा: ॥
तां सत्यनामां दृढ़ तोरणा(विष्ठिं ति)र्गलां
ग्रहैविंचित्र रूपशोभितां गिवां।
पुरीमयोत्यां नुसहस्त्रसङ्खां
श्राम वै श्रक(हेन्द्र) समो महोपति:॥

 । उत्तरस्यां दिति हिमालयो नाम नगाधिराजस्तिष्ठति । असी पूर्वापरी तोयनिधी वगास्य पृथिवीमानदग्ड इव स्थितः। मर्ज्जमैला: हिमबन्तं वत्मं परिकल्पा (प्रेरा दोग्धरिस्थित) पृथिवों भास्त्रन्ति रत्नानि महीवधीय दुग्धवन्तः। रत्नप्रंभवे अस्मिन् हिमं मीभाग्यविलीपि न जातं। एकी हि दोषो गुणसन्निपार्त (इन्दो: किरणेषु अङ्क दव) निमज्जित । श्रभी श्रमरोविलासालुङ्गणानि सम्पाट्यिवो धातमत्तां गिखरै इते ! हिमाल्यव।मिनः मिद्रपुरुषाः श्रामेखलं मञ्चरतां घनानां ऋधः सानुगतां छायां निषेच दृष्टिभिः उद्वेजिताः सन्त ग्रातपवन्ति मृङ्गाणि ग्राययन्ते। दरीमुखोखेन समोरलेन कीचकरन्युभागान् पूरयति। गुहासु लीनं अध्यकारं दिवाकरात् रच्चति । तूनं शरखाः शरणापने चट्टे श्रवि समतावन्तः। राजानी यथा क्रवचामरादिभिः ककुद्भिश्विक्रिताः, हिमवानिप तथा चमरी-लाङ्गृलै: सेवितो गिरिराजग्रब्दभाक् । त्रव भागीरथीनिर्भर शोकरवोढ़ा कस्पित हेवदारः वायुः श्वान्तैः किरातैः श्रामेर्व्यतः

উত্তর্নিকে হিমালয় নামে নগাধিরাজ আছে। সেই পর্ববর্তী পূর্ব্ব এবং পশ্চিম উভয়দিকস্থ তোয়নিধিদ্বয় প্রবেশ করিয়া পৃথিবার মানদভের ভায় বর্ত্তমান। শৈলসমূহ হিমবান্কে বংস করিয়া (নেরু দোগ্ধা হইলে) পৃথিবীর উজ্জ্বলরত্ন ও মহৌষ্ধিসনূহ দোহন করিয়াছিল। অসাম রত্নরাজির কারণ এই পর্ব**ে**তর তুনার সৌন্দর্য্যনাশকারী নহে। কারণ একটামাত্র দোষ বহুগুণের সঙ্গে থাকিলে চন্দ্র কিরণের মধ্যে কলক্ষের স্থায় লীন হইয়া যায়। সেই পর্বত শিথরসমূহে অপ্সরাগণের বিলাসালস্কারবিধায়ক ধাতুরাগ ধারণ করে। এতদাসী সিরূপুরুষগণ নিতম্ব পর্যান্ত সঞ্চরণকারী মেঘসমূহের নীচস্থ উপত্যকাগত ছায়া ভোগ করিয়া র্প্তি কর্তৃক উদ্বেজিত হইরা আতপযুক্ত শৃঙ্গসমূহ আশ্রয় করে। উহা গুহামুখোৎপন্ন বায়ুর দারা কাঁচকবংশের রক্ষ্রসমূহ পূরণ করে; এবং গুহান্তর্গত অন্ধকারকে দিবাকর হইতে রক্ষা করে। কুদ্র শরণাকাঞ্জীর প্রতিও আত্রারদাতৃগণ মমতাযুক্ত। রাজারা বেমন ছত্রচামরাদি রাজচিহুযুক্ত, হিমালয়ও সেইরূপ চমরী-লাঙ্গুলসমূহ কর্তৃক সেবিত হইয়া গিরিরাজ নামধারী হইয়াছে। এখানে ভাগীরখীর নিক'রের জলবিন্দুসমূহবহনকারী, দেবদারু কম্পানকারী বাতাস আত্ত কিরাতগণ কর্তৃক ভুক্ত হয়।

ষষ্ঠ অনুশীলন

কারক সমূহের বিবিধ বিশেষণ

প্রথম পরিচেছদ

সরলপদ

প্রথম অধ্যায়

কুদন্ত বিশেষণ

21(季)

লম্ব্যালি ধনালি কারে নেনি—যে ধন পাওয়া যাইবে তাহাকে কে ত্যাগ করে।

স্বৰ্ণীয়ানি एतानि वचनानि—এই বচনসমূহ শ্ৰবণ করা উচিত।

ন্দ্রক্ষ: पुत्र: निরুष्ट:—ত্যাগ করা উচিত এরূপ পুত্র নিকৃষ্ট।
(থ)

निम्निविश्व मक्छिल राजशांत कतिया এक এकि। वाका तहना कत-दातव्यानि, प्रष्टव्यः, त्यक्तव्येष, लोभनीयानि, त्यच्यात्, भच्येष्ठ, देवनोये, पंशनि। ২। (ক)

वासकी नदी पश्चन्ती गच्छतः—বালকদ্বয় নদী দেখিতে দেখিতে যাইতেছে।

एच्छतोः वालिकाः स वदति—সে জিজ্ঞাসাকারী বালিকা-গণকে বলিতেছে।

सेवमानाः सत्या: न तिर्ज्जितव्या:--সেবাকারী ভূতাগণ তিরস্কর্ত্র নতে।

चियमाणा इयं वधु:—এই বধৃটি খ্রিয়মাণ।

व्यथमानेन हृदयेन वक्तुं असमर्थः — ব্যথিত হৃদয়ে কথা বলিতে হৃদমৰ্থ ।

वहमाने नदी पर्व्य तात् उत्पत्ने—বহমান নদীদয় পর্ববত হইতে উৎপন্ন।

वर्ष्वमानां भोगलालसां साधुः निन्दति — गांधु वर्षक्रमान नानगारक निन्न। करतन ।

(থ)

निम्निलिश्व भक्छिल वादशत कित्रण এक এकि वाका त्राच्या कत मोड्नोभः, चलत्स, सूजता. तिष्ठन्त्रां, ध्यायन्तेत्र, जिन्नतीभ्यः, दशत्या, एच्छतः, स्पृशन्ताः, पश्चन्ताः। श्रावमानाभिः, स्वजमानान्, स्वियमाणे, एधमानाभ्यां, शङ्कमानासु, उद्ग्हमानी, वर्षमानैः, विपमानायै, प्रथमानाय, प्रममानायै, श्वे तमानानि ।

의 (本)

दुग्धं पपिवसे গিয়ব स्वस्ति— তুগা পান করিয়াছে এমন
শিশুর প্রতি স্বস্তি।

স্কুস্থবান ব্লানাবিশ্ স্বধ্যাদক: মাননি—শ্রবণ করিয়াছে
এরপ ব্রহ্মচারীকে অধ্যাপক সম্মান করেন।

নিষ্মিবব্লি: साधुनि: जग्मुष्य: योषित: उपदिष्टा:—গাঁহারা রহিয়াছেন এরূপ সাধুগণ কর্তৃক গাঁহারা গমন করিয়াছেন এরূপ স্ত্রীলোকগণ উপদিষ্ট হইয়াছেন।

धनं दिदवान् राजा पूजाते—ধনদানকারী রাজা পূজিত হন।
(থ)

निम्नलिथिত শক्छिल व्यवशंत कित्रा এक এकि वोका त्राह्मा कत्र—पितिवत्सु, जिषवांसः, मेदिवांसं, तस्युषः, जग्मुषि. विवि-दुषोभिः, श्रश्रुषे, पेतिवांसि, जग्मिवः, तस्यिवसी, देजिवसीषु ।

8। (क)

विद्याल ग्रं गिमच्यन् वालक: पुस्तकं पठित—विमान स याहेरव এরূপ বালক পুস্তক পাঠ করিতেছে।

हत्तान् द्रच्यिद्धः वालकैः सहसा ग्रब्दः क्रतः — दृक्नमभूर (पिश्रित এমন বালকগণ কর্তৃক সহসা শব্দ করা হইল। सेविष्यमाणाभिः कन्याभिः मातरः पूजिताः— সেবা করিবে

এমন কন্যাগণ কর্তৃক মাতৃগণ পূজিত হইলেন।

মন্দু য়ोকান্ কণ্ঠ सहिष्यमाणाः वधुः खन्नु उपदिग्रतः—

ভর্তৃশোকবশতঃ কফ করিবে এমন বধূগণকে শুক্রাদ্বর উপদেশ
প্রদান করিতেছেন।

पतिष्यन्ति पत्राणि ग्रन्कानि— যে সকল পত্র পড়িয়া যাইবে

তাহারা শুক্ব।

(খ)

निम्नलिथिত শকগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটা বাক্য রচনা কর—पतिष्यद्धि: सेबमानामु, ईचमाणै:, तुदमानेभ्यः, गिम-ष्यत्सु, पठिष्यन्तेर, विजमानयोः वेपमानानि, शङ्कमानायां।

৫। (ক)

वालक: पुस्तकं पठितवान्—বালক পুস্তক পাঠ
করিয়াছে।

पत्नी वनं दृष्टवती—পञ्जी वन प्रिशिष्ट । वनं ग्रीमां त्यक्तवत्—वन श्लांचा छात्र कित्रिष्ट । ग्रिशः इसितः—िशः शित्रिष्ठ । नदी चिलता—नेषे प्रिशिष्ट । फलानि पिततानि—क्लमभृश् পिष्शिष्ट । साधुना पृष्टाः वालिकाः वदन्ति—मध् कर्क्क शृक्षे श्रेशे । (थ) निम्नलिथिक भक्छिन व्यवशंत कतिया এक এकिंगे वाका तिका कत—पतितास, हमै:, श्रादिष्टेभाः, त्यक्ताभगं, पृष्टयोः, लब्धानि, सृष्टं, सिक्तेषु, ईचितायै, तीर्णासु।

৬। (क)

सेवितारं सृत्यं प्रभुः ग्रादिश्ति—সেবাকারী ভৃত্যকে প্রভু আদেশ করিতেছেন।

पुतं जनयित्रा माता दुग्धं पीयते—পুত্র প্রসবকারিণী মাতা কর্ত্তক দ্বন্ধ পীত হয়।

फलितेषु व्रचेषु सर्वे जलानि सिच्चन्ति—ফল দানকারী রক্ষ সমূহে সকলেই জল সিঞ্চন করে।

वदित्रों कन्यां पिता স্থাঘন—কথা বলে এমন কন্যাকে পিতা প্রশংসা করেন।

(왕)

निम्निविश्व नक्शिन त्रवशंत कित्रा এक এक के वाका त्रका कत—वन्नीषु, सेन्नुभाः, पात्रे, दात्रेंग, भनित्रों, शोचितिर, नित्तेत्रोभिः, चिलतरोः।

৭। (क)

राज्ञसाः पश्चमाः—রাক্ষসেরা পশু হননকারী।

क्रमन्नी नरी आगच्छतः—কৃতত্ব মানুষ তুইটী আসিতেছে।

क्रमनीऽयं क्रोशहरः—এই বাতাসটী কফ্টহারী।

योषितः एते निन्हार्ह्यः—এই স্ত্রীলোকগণ নিন্দার উপযুক্তঃ

৮। (ক)
স্বয়ম্বাধী বালকী हसित— অপরাধী বালকটী হাসিতেছে।
विद्रोहित्यः प्रजाः पराजिताः—বিদ্রোহী প্রজাসমূহ পরাজিত

सत्यवादिभिः वालकैः उद्यते—সতাবাদী বালকগণ কর্তৃক কথিত হইতেছে।

হইয়াছে।

पित्रचातिनं धिक्—পিতৃহন্ত। ব্যক্তিকে ধিক। (খ)

निम्नलिथिङ भक्छिल वावशंत कतिया वाका तहना कत— स्थाधिषु, सोमवाजिभिः, मनोहारिणैर, हृदयग्राहिणीः, मित्रघातिनः, पुत्रघातिन्ये, संसारिणे, गुणिन्यः।

৯। (क)
वीरस्ः एषा नारी—এই স্ত্রীলোকটী বীর প্রসবিনী।
देवहिषः इमे ससुरा:—এই অস্কুরেরা দেবহিংসাকারী।

সার্চ্ন মার্মনির্ট কার্ট মার্ক্র:—আমি মার্মভিৎ কফট সহ্য করিতে অক্ষম।

মন্ত্রজিন सेनापति सम्राट् मानते—শক্রজয়কারী সেনাপতিকে সম্রাট সম্মান করেন।

(到)

निम्ननिथिত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া বাক্য রচনা কর—धर्म-वित्सु, शास्त्रविदे, वीरसूभिः, मर्मभिदा, पापक्ततं ।

>01(本)

महिशावः तिग्रवः न हम्बन्ते—সহনশীল শিশুগণ দৃষ্ট হয় না। ত্র্মনিষ্মৃতি জলানি ন ক্রানি—উৎপতনশীল জলসমূহ ক্ষ হয় নাই।

निरेणाः पशः इतः—চলনশাল পশুটী হত।
स्थासुं पर्व्वतं व्रजामि —श्विजिशील পর্বত গমন করিতেছি।
(খ)

निम्ननिथिত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া বাক্য রচনা কর—उत्-पतिश्युभिः, चरिश्युषु, बर्डिश्युनो, ग्रनङ्गरिश्युन्, निराकरिश्योः, महिश्योः, जिश्याणा ।

>> 1 (季)

ताहशी रमणी महनीया—দেইরপ রমণী পূজনীয়।
देहरः साधुः विरतः—এইরপ সাধু বিরল।
कोहग्राय जनाय नम:—কিরপ লোককে নমস্বার।
माहशेषु लोकेषु क्षपा कर्त्तव्या—আমার মত লোকগণের
প্রতি রূপা উচিত।

(থ)

শব্দগুলি ব্যবহার কর—ईट्टग्रीभिः, एताटग्रासु, भवाटग्री

>ミ (本)

श्रध्वानः सुगमाः—পथ मकल द्ध्यम ।
कार्व्याणि दुष्करानि—कार्या ममृश् प्रकृत ।
दुर्लभेन यमसा किं—इल ७ या निष्धारम्भ ।
दुर्व्वहेन भारेण तुदितीऽहं—इर्व्वश्र ভात्तत कात्रा आमि कर्षे ।
थाश्य ।

(थ) भक्छिन गुवशत कत—दुरासदासु, द्वेषदगमान्, सुदुस्तरे, सुलभाय, सुवहै: दुष्कराणि।

দ্বিতীয় অধ্যায়

তদ্ধিত বিশেষণ

১। नैयायिकाः पण्डिताः वैदान्तिकैः सह विवदन्ते—
ेत्रां शिक পণ্ডিতগণ বেদান্তজ্ঞগণের সহিত বিবাদ করিতেছেন। वैदिकाः ब्राह्मणाः किं एच्छन्ति?—বেদজ্ঞ ত্রাহ্মণেরা কি জিজ্ঞাসা করিতেছেন?

স্মালङ্कাरिकाः बिहांस: वयाकरणान् बिपश्चितः मानन्ते— অলঙ্কারজ্ঞ বিদানেরা ব্যাকরণজ্ঞ পণ্ডিতগণকে সম্মান করেন।

- २ । श्राषं शिष वचनानि श्रमोघानि—श्विषिकथिक वठनमपृश् अवार्थ । व्रह्मचारिणः मानबोयं धर्म्मशास्त्रं पठन्ति—विश्वाठात्रीत्रा ममू कथिक धर्म्मशास्त्रं भार्ठ कतिरक्षकः । नारदीया बाक् पवित्रा—नात्रम कथिक वाका भवित् ।

যাবীবিন্ধী ন্তমি জানা—শরীর বিষয়িণী তৃপ্তি হইয়াছে।

बाचित्रात् पापात् यपि श्रात्मा रिचतित्वः—কথাবিষয়ক পাপ

হইতেও আত্মরক্ষা করা উচিত।

৪। **মূবা: साधव: বিখ্যা ন पूजन्ति--শি**বভক্ত সাধুগণ বিষ্ণুকে পূজা করেন না।

মার্নী: ग्टह्स्थै: बंशावा: निन्दान्ते—শক্তিপূজক গৃহস্থগণ কর্ত্তক বিষ্ণুভক্তেরা নিন্দিত হয়েন।

ৰিষ্যাৰিধ্য: মাৰা ল মিল্লন্ন— বিষ্ণু পূজকগণ হইতে শিবভাকেরা শিক্ষা করেন না।

ে कालिङ्गः श्रयं द्वत्वः — কলিঙ্গ দেশে জাত এই বৃক্ষ।
 वासन्तिकानि पुष्पाणि त्रातानि — বসন্তকালে জাত পুপ্প
 সমূহ আগ্রাত হইতেছে।
 इसन्तिकानि धान्धानि मनोहराणि — হেমন্তকালে জাত ধান্ত

স্মানালিক: मेघै: স্মানাম: सहसा কুৰিন:—অকাল জাত মেঘসমূহ কর্ত্তক আকাশ সংসা আচ্ছন।

সকল মনোহর।

सूर्यः माध्यन्दिनेन तेजसा शोभते — সূর্য্য মধ্য দিনে জাত তেজের দারা শোভা পায়।

कुलोनेभ्यः व्राष्ट्राणेभ्यः धनानि दत्तानि—সংকুল জাত আক্ষণগণকে ধন দান করা হইয়াছে।

७। स्रातियेया ग्रह्म्याः स्रभ्यागतान् सर्वेन्ति—अण्िश मल्कात्रभीन गृहत्रुगंग अज्ञागजगनत् अर्कता करत्त । सांयुगीनाः बीराः युधि शोमन्ते—युक्तशिष्ठिज तीत्रगंग यूक्त (भाजा शारात । राजकम्भे चारिणः सांयहिकाः—রাজকশ্মচারীরা সংগ্রহ তৎপর।

एतद्ग्रामबासिनो नराः मामाजिका:—এই গ্রামবাসী লোকেরা সমাজ হিতকর।

भासिकं वेतनं प्राप्तं—প্রতি মাসে দেয় বেতন প্রাপ্ত।
 बार्षिकीं वृक्तिं बिना कर्यं चारी कर्यं त्यच्यति—প্রতি বর্ষে
 দেয় রৃত্তি না পাইলে কর্ম্মচারা কর্ম্ম ত্যাগ করিবেন।
 राजा স্বায়য়য়য়য়য়িকं बिनं प्राप्तवान्—রাজ। অগ্রহায়ণ মাসে
 দেয় কর প্রাপ্ত হইয়াছেন।

दैनिकं कार्य्यं समाप्तं—ि मित्तत कोक श्वाय रुटेग्नार्छ । यज्ञमिदं वार्षि कं—এट यक्त मननवानी ।

৮। **राजा दण्ड्यान् पापिन: तर्ज्ञाति**—রাজা দণ্ডাঠ পাপিগণকে ভৎসনা করিতেছেন।

पश्वः वध्याः--- १७ मभूर वशा।

इमा: योषित: श्रर्व्या:—এই স্ত্রীলোকগণ অদের উপযুক্ত। धर्माां वाचं श्रुत्वा ते प्रोता:—ধর্মযুক্ত কথা শুনিয়া তাহারা প্রীত মান্দ্রীয়াশি কর্মাশি কর্ম্মথানি—শাস্ত্রোপদিষ্ট কর্ম্ম সমূহ কর্ত্তব্য।

কিময় বিবাহী নীথ:—এই বিবাহ কি বিধি যুক্ত?
ন্যাথীন ব্ৰন্ন স্বাথায়িনী হেন্দ্ৰ সাম্যায়িক।
আপ্যায়িত।

৯। মান বা যায়: रघुणा हृतं—শত্রুর যশ রঘু কর্তৃক হৃত হইল।
गাল্গ লভা पবিন্ন—গঙ্গার জল পবিত্র।
गव्यां प्टतं पुष्टिकरं—পুষ্টিকর গোগ্মত।
श्रासुरं वलं देवै: सोढ़ं—অস্ত্রুদিগের বল দেবগণ কর্তৃক সহ্য করা হইয়াছে।

पैतां राज्यं पुतो लभते—পুত্র পিতার রাজ্য প্রাপ্ত হয়।

- ১०। चुिधतौ बालको—क्क्षिठ वालकप्तरः।
  तारिकता यामिनो—त्रजनौ ठातकायुकः।
  पुलिकतानि मनांसि—मन পूलकयुकः।
  पुष्पिताः ब्रुचाः—পুष्प युक्त वृक्ष मगृरः।
- ১১।
   एतावान् लोभविरहो न दृश्यतं
   — এরপ লোভবিরহ দেখা
   यात्र ना।
   कियतो सा चस्
   — সেই সৈগ্র্টার পরিমাণ কিরপ।
- >২। श्रंश्रमान् स्र्यः द्योतते—िकत्रगयुक्त मूर्ग्य कीश्व श्रेरिक्त ।
  गुणबत्यः पत्नाः—न्ध्रग्वकी श्वी मकन ।
  प्रिवची राजन्वती कता श्रनेन— श्रेगंत कात्रा शृथिवी ताजयुक्त कत्रा श्रेशार्क ।
  मायाविनी राचसी रामं वद्दति—मायाविनी ताक्सी तामरक विल्ल ।

১৩। मांसलीऽयं छाग:—এই ছাগটী মাংস युक्त । स्नेष्ठला बालिका—वांनिका द्विश्यकु । श्रीतलानि जलानि त्रिश्यकु । श्रीतलानि जलानि त्रिश्रवाणि—गीठन कन সমূহ তৃश्यिकत्र ।

फेनिल: শ্বন্ধুरাগ্নি: हुम्यर्त—ফেনযুক্ত সমুদ্র দেখা যাইতেছে।

- ১৫। इन्द्रकत्योऽयं राजा—এই রাজা ইন্দ্র হইতে ঈষৎ ন্যুন।
  स्वानुदेशीयी मुनि:—অগ্নি হইতে ঈষৎ ন্যুন মুনি।
- ১৬। सायन्तनं कर्म्म समाप्तं—সন্ধ্যার কর্ম্ম সমাপ্ত।

  प्रातस्तनानि मन्त्रानि उच्चारितानि—প্রাতঃকালের মন্ত্রসমূহ।
  উচ্চারিত হইয়াছে।

इरानीन्तनोऽयं धर्माः—এই ধর্ম আজকালকার (আধুনিক) মধন্বন: দ্রন্ন: ন্দুর:—নিম্নস্থ রক্ষটী মৃত। ১৭। निम्नलिथिङ শफ्छिल गुउरात कतिया এक এकটা वाका तहना कत —ज्यातिषिक्षेभ्यः, ताकिकेषु, बैदान्तिकैः; बाहस्यत्यानि, पातञ्जलेन, श्राश्यात्, मानवोयाय, बाज्योकोयं,

मानसिकोः शारोरिकाणि, शाक्तेभ्यः आग्नेग्रैः;

त्रारखकात्, शारदः, यामीलः, सामुद्रिकाः, त्राद्ये, त्राधि-भौतिकानि ;

सभ्याः, सामाजिकः, सांग्रह्निकेश्यः, आतियेवाय, सांग्रगीनेषु अर्थास्, धन्माः, वेधेश्यं, पैत्रगं, गर्व्यं, पार्थिकीं शात्रव्ये, ऐन्द्रीष्, आसुरान्;

मदीयेषु, त्वदोयान् ; धुर्योः ; मार्ळ्यन्तिकां, तुत्ये. जलीयेभ्यः. दं।बारिकानः, चाचवाणि, मार्ज्यमामाः :

पन्नबिताः, फलितां तरङ्गितासु, निहितायः, दिवष्ठां, निदिष्ठेषु, प्रष्ठायः श्रेष्ठान्, श्रीनकल्पात्, सायन्तनात् ।

দ্বিতীয় পরিচ্ছেদ

সমাস্তুক্ত পদ

- >। श्रय्यागताः रोगिनः ऋन्दन्ति—भयागि । दांशिशं काँपिटिहा दुःखप्राप्ताः योषितः देवान् यवन्ति—इःश्रेथाश्च क्वीत्नांकशं । प्रति शृङ्गां करतः । धनाकाङ्किणो नारो यवागता—धनाकाङ्किणो नाती अशास्ति जांशियाहः ।
- २ । धनहीनो जन: कठित—धनशैन वाक्ति करुँ करत ।

  ग्रहङ्कारश्चा बालिका विरला—शब्कातशृण वालिका
  वितल ।

  मनुप्रणोतानि पास्तानि ग्रधीतानि—गण् कर्ड्क तिष्ठ शास्त्र

  गण्ड शिठ्ठ ।

  वित्काथिताः उपदेगाः गिरोधाधाः তোমার কথিত
  উপদেশ সমূহ শিরোধায়া ।
- । ख्रुचपिति वानको क्रन्तः বৃক্ষ হইতে পতিত বালকদয়
   कां দিতেছে।
   व्याधमीतो स्माः पलायते বাাধ হইতে ভয় প্রাপ্ত মৃগ
   পলাইতেছে।

शापमुक्तो मुनि: त्रच्चाणं उपतिष्ठति—শাপ হইতে মৃক্ত মুনি ব্রন্যাকে পূজা করেন।

৪। **धनतु**ञ्चो जनो धावति—ধনে লোভযুক্ত ব্যক্তি ধাবিত হুইতেছে।

মা**स्त्रनिपुणाः यज्वानः यज्ञ° স্মন্তরি—শাস্ত্রে নিপুণ** যাজ্ঞিকেরা যজ্ঞ আচরণ করিতেছেন।

क्रीड़ासत्ता बालकाः दुःखभोगिनः—ক্রীড়ায় সাসক্ত বালকেরা হুঃথ ভোগী।

৫। বন্ধা: पोतप्रतिवद्धाः—বংসগণ পূর্বের পীত পশ্চাৎ প্রতিবন্ধ।

स्नातानुनिप्तः साधुः देवं ग्रचिति—পূর্কে স্নাত পশ্চাৎ অনুলিপ্ত সাধু দেবপূজা করিতেছেন।

समुद्रः শ্বगस्तेरन पीतोजिभतः—সমুদ্র অগস্ত্য কর্তৃক পূর্বের পীত, পশ্চাৎ ত্যক্ত।

७। श्रत्यवृद्धिः मानवः देवं निन्दति— यञ्जदृक्षिविभिक्षे मानव त्नव निन्ना करत ।

सलक्ष्मणो रामो वनं व्रजति—লক্ষ্মণের সহিত রাম বনগমন করিতেছেন।

सुवुिह्निमा काकः श्रव वसति—সুবুদ্ধি নামে কাক এখানে বাস করে।

दीर्घकर्णः गई नाः त्रणाणि खादन्ति— দীর্ঘকর্ণবিশিষ্ট গর্দ্দভ-গণ তৃণ ভক্ষণ করিতেছে। पण्डितसखः राजा शोभते—পণ্ডিত বন্ধুযুক্ত রাজা শোভিত

याच्छतस्यः राजा सामतः—गाउ७ प्रतूपुच्य द्वाका (ना।७ इरायन ।

। নিম্নলিথিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়। এক একটা বাক্য রচনা
 কর—

लवुपतनक्र नान्ति, पाग्रहस्तं, हितवुदयः, द्रलः हित् व बारः, भयान्तेः, पार्श्वगतात्, वनजातेन, उदारचितिषु, ग्रहमतो, कष्टलभ्यं, चम्पकािनधानायां, कथाविरक्तः, ग्रिक्त-होनः, ग्रान्तचेतोभिः, धनुलुखेषु, करप्राप्ते, त्यागिनयुक्तं, क्रतस्वे च्छाहाराः, लुक्कवािसतः, प्रहृष्टमनाः, उन्निमताननी, युपिवक्नेषु, ग्रातिष्यिक्रयागान्तं, ब्रह्मयोिनना, स्तृतवाक्। তৃতীয় পরিচ্ছেদ

বিভক্তিযুক্ত শব্দ

ষষ্ঠা বিভক্তি

প্রথম পাঠ

সরাস্ত পুংলিঙ্গ

২। दशरथस्य पुर्ता वनं गच्छतः—দশরপের পুত্রদয় বনগমন
 করিতেছে।

ऋषे: वाक्यानि मनोहराणि—ঋষির বাক্য সমূহ মনোহর।

<u>बन्धोःमाता पोङ्ता—</u>বন্ধুর মাতা পাঁড়িত।

पितः स्नानन्द एवत-পিতার আনন্দ বর্দ্ধিত হইতেছে।

वालकयोः पुम्तकानि अपहृतानिः—বালকদয়ের পুস্তক সমূহ

অপহত।

मुन्धोः श्रायमोऽयं—गृनिषरः त এই আশ্রম।

गुर्ज्वाः धेनवः ग्रामक्कन्ति— छक्षप्रायत (भ्रू छनि

আসিতেছে।

दातोः मनसी प्रशस्ते—माज्यस्त मन श्रमेख।

দ্বিতীয় পাঠ

অত্যাত্য পুংলিঙ্গ শব্দ

নিম্নলিথিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটী বাক্যরচনা কর—

पयोमुची: पयोसुचां पयोमुच: सम्बाजी: सम्त्राजां सम्बाज: विपश्चितां विपश्चितोः विपश्चितः वुद्धिमतो: विडमतां वृद्धिमतः गच्छतोः गक्कतां गक्कतः सुहृदो: मुद्धदां सृहद: राज्ञीः राज्ञां राज्ञ: यञ्चनोः यञ्चनां यज्वन: मृ**द**ीं मुड्: मूद्धी: खामिनो: स्वामिनां स्वामिनः

(>00)

विधसः विधसोः विधसां विदुषः विदुषोः विदुषां

कनीयसः कनीयसोः कनीयसां

सर्ब्वस्य सर्ब्बयोः सर्वेषां

तस्य तयोः तषां

यस्य ययोः येषां

कस्य कयो: केषां

त्रस्य त्रनयो: एषां

त्रमुख त्रमुयोः त्रमीषां

मम श्रावयी: श्रस्माकं

तव युवयो: युषाकं

তৃতীয় পাঠ

ন্ত্ৰীলিঙ্গ

নিম্নলিথিত শব্দগুলি ব্যবহার করিয়া এক একটী বাক্য রচনা

কর---

बालिकायाः बालिकयो: बालिकान

वुद्धाः बुद्धाः बूद्धीनां

जनन्याः जनन्योः जननीनां

बध्वा: बध्वी: बध्नां

(>0>)

मात्री: माहना मातुः ऋचां ऋचो: ऋचः परिषदां परिषदोः परिषद: बीक्धां बोरुधोः बीरुधः मरितां सरितो: सरितः मर्व्वासां मर्ळायो: सर्व्व खाः यासां ययो: यस्याः कासां कयो: कस्याः तासां तयी: तखाः ग्रामां ग्रनयोः ग्रस्थाः

চতুর্থপাঠ

ग्रम्योः

यम्स्याः

ग्रमुषां

ক্লীবলিঙ্গ

फलानां फलयो: फलस्य मधुनां मधुनोः मधुन: श्रोमतां श्रोमतोः श्रोमतः कर्म्मणां कर्म्मणीः कम्भेगः पयसां पयमी: पयसः हिंबषां ह्रविषो: च्चविष:

धनुषो: धनवां धन्ष: सर्बस्य सर्व्यो: मर्खेषां तयो: तेषां तस्य ययो: येवां यस्य कयो: केषां कस्य श्रनयो: ण्यां ग्रस्य त्रमीषां ग्रम्थ त्रमयो:

পঞ্চম পাঠ

ষষ্ঠী বিভক্তি ব্যবহারের দৃষ্টান্ত

১। **जगतः पितरी बन्टे पार्व्वतोपरमेखरी**—জগতের মাতাপিত। পার্ববর্তী ও পরমেশ্বরকে প্রণাম করিতেছি।

যার যার বায়ান্তানা হে শা মন্ত্র বহিছা। মি — গামি আজন্য শুদ্ধ রঘুবংশীয়দিগের বংশবিবরণ করিব।

हेम्बः गुणाः श्रम्को संलच्चन्ते—ञ्चरर्गत গুণ সগ্নিতে সংলক্ষিত হয়।

मनुः मनीषिणां माननीय:—মনু বিদ্বান্গণ কর্ত্তক মাননীয়।
प्रण्वः छन्द्सां স্বাद्यः—ওঙ্কার সকল ছন্দের প্রথমে জাত।
मनुः महीन्तितां স্বাद्यः—মনু রাজাদিগের প্রথম।

नियन्तुः तस्र राज्ञः प्रजाः सनातनात् बर्सनः परं किञ्चित् স্বিদি न गताः—স্কুচালক সেই রাজার প্রজারা সনাতন পথ হইতে কিঞ্চিৎও যায় নাই।

प्रजानामेव भूत्यधं स ताभ्यो बिलं ग्टहोतवान्—প্রজাগণেরই উন্নতির জন্ম তিনি তাহাদের নিকট হইতে করগ্রহণ করিতেন।

मंहतमन्त्रसम् सम्बाजः कार्य्याणि फलानुमेयानि—গুপুসন্ত্র সমাটের কার্য্যসমূহ ফলের দারা অনুমের।

২। সংস্কৃত কর---

এই রক্ষটী কার্ত্তিকের মাতার স্তননিঃস্ত চুগ্ণের রসজ্ঞ। সিংহের আক্রমণ অপেক্ষাকারী অধোমুখ সেই প্রজাপালনশীল রাজার উপর পুপার্ম্ভি পতিত হইল।

রক্ষিত পৃথিবীর ষষ্ঠ ভাগের আয় (ঋষির অনুজ্ঞা প্রাপ্ত হুট্য়া) বংসপান এবং যজ্ঞের অবশিষ্ট ঔধসা ভোগ করিতে ইচ্ছা করি।

তাদৃক লোকেব জন্ম লোকের উপকারের জন্য।
তিনি নিজকে পিতৃগণের ঋণ হইতে মুক্ত করিলেন।
সমগ্রসম্পদ্বিশিষ্ট পিতার যত্নে সেই বালক দিনে দিনে বৃদ্ধি
পাইতে লাগিল।
ধনুধারী রক্ষিগণের সম্মুখেই ইন্দ্র যজ্ঞীয় অশ্ব অপহরণ

कपूर्वाता तामगणात्र मध्यूष्यर २०० गञ्जात अन अगरतः कति**रागन**।

হে দেবেন্দ্র, মনীষিগণ কর্ত্তক তুমিই যজ্জভাগে ভোক্তাদিগের প্রথম বলিয়া কথিত হও। তথাপি সর্ববদা যজ্ঞকারী আমার পিতার যজ্ঞনাশের জন্ম কেন চেফা করিতেছ? মহোজা কুস্তবোনির উদয় হেতু জল প্রসন্ন হইল। অনম্রদিগের সমুদ্ধর্ঘী সেই রাজ হইতে তাঁহারা আপনাদিগকে রক্ষা করিতে সমর্থ হইলেন না। অশক্ষ্য এলাসমূহের উৎপতিষ্ণু ফলরেণুগুলি গজগণ্ডে সংলগ্ন হইল। তাঁহারা রঘুকে তাত্রপর্ণী সমেত মহোদধির মুক্তাসার প্রদান কবিলেন। ভায়ে অলঙ্কারত্যাগী কেরলযোষিৎগণের অলকসমূহে চমু-রেণু পতিত হইল। পুষ্পিত পুনাগ বৃক্ষসমূহ হইতে ভ্রমরেরা থর্জ্জরী ক্ষক্ষবদ্ধ হত্যিগণের গণ্ডে বসিতে লাগিল। হিমবানের ঐশ্বর্যা রাজ কর্ত্তক জ্ঞাত হইল, এবং হিমার্দ্রি কর্ত্তক রাজার বল জ্ঞাত হইল। বারিমুক্দিগের ন্যায় সৎব্যক্তিগণের গ্রহণ ত্যাগের জন্য। মন্ত্রকৃৎ ঋষিগণের প্রধান আপনাদের গুরু কুশলী ত? স্থারগণ কর্ত্তক পর্য্যায়ক্রমে পীত হিমাংশুর কলাক্ষয় বৃদ্ধি

অপেকা শ্লাঘ্যতর।

জ। পরিশিষ্ট

প্রথম অধ্যায়—পুংলিঙ্গ

(১) পতিশব্দ

একবচন

দ্বিবচন

বহুবচন

प्रथमा	पतिः	पती	पतयः
द्वि तीया	पतिं	पतो	पतीन्
ढ तीया	पत्या	पतिभ्यां	पतिभिः
चतुर्थी	पत्ये	पतिभ्यां	पतिभ्यः
पञ्चमी	पत्युः	पतिभ्यां	पतिभ्यः
षञ्चना षष्ठी	पत्यु:	पत्थो:	पतीनां
षष्ठा सप्तमी	पत्थी पत्थी	पत्योः	पतिषु
	पति पति		
सम्बोधन	पत (২)	স্থিশব্দ	
प्रथमा	सखा	संखायी	सखाय:
प्रथमा द्वितीया	सखायं	सखायी	सखोन्
	संख्या	संखिभ्यां	. सिखिभिः
ह्रत्रोया		संखिभ्यां	संख्भ्य:
चतुर्थी	संख्ये	सीख्यां	संखिभ्य
पश्चमी	संख्युः		सम्बीनां
पष्ठी	संख्युः	संख्योः	
सप्तमी	संख्या	सख्योः	संखिषु
सम्बोधन	सबे		

(১৩৬)

(৩) গো-শব্দ

गावी र्गाः प्रथमा गाव: हितीया गावं गार्वा गाः त्वतीया गोभ्यां गोभिः गवा चतुर्थी गवे गोभ्य: गोभ्यां पञ्चमो गी: गोभ्यां गोभ्य: षष्ठी गी: गवी: गवां सप्रमी गवी: गवि गोष सम्बोधन र्गाः

(৪) ভিষজ ্(বনিজ , ঋত্বিজ , ক্রতুভুজ ইত্যাদি)

দ্বিবচন বহুবচন একবচন भिषजी भिषक्र भिषज: प्र भिषजी हि भिषजं भिषजः भिषजा भिषग्भ्यां भिषगिः त्र भिष्रजे भिषगभ्यां भिषगुभ्य: च **भिषग्**भ्यां भिषज: भिषग्भ्यः प भिषज: भिषजी: भिषजां ब भिषजि भिषजी: भिषद्य स भिषक सम्बो

(>09)

(৫) যুবন্ শব্দ

युवानी युवान: युवा यून: युवानी युवानं युवभि: युवभ्यां यूना युवभ्यां युवभ्यः य्न युवभ्य: युवभ्यां युन: यूनां यूनो: यून: युवसु यूनो: यनि

(৬) পথিন শব্দ

युवन्

पन्यानः पन्याना पन्थाः पथ: पन्धानी पन्थानं पथिभि पश्चिभ्यां पथा पथिभ्य पि्यभ्यां पथे पथिभ्य पथिभ्यां पथ: पथां पथो: पथ: पथिषु पद्योः पिथ पन्थाः

(১৩৮)

(৭) পুমস্ শব্দ

पुमान्	पुमांसी	पुमांस:
पुमांमं	पुमांसी	पु सः
पु सा	पु भ्यां	યું મિ:
पुंसे	पुंभ्यां	पुंभ्य:
पु सः	पुंभ्यां	पु भ्य:
पुंसः	पु'सोः	पु'सां
पुंसि	पु'सोः	पुंसु
पुमन्		

দ্বিতীয় অধ্যায়—স্ত্রীলিঙ্গ

(১) শ্রী শব্দ (হ্রী, ধী, ভী)*

न्त्रीः	त्रियी	श्रिय:
न्त्रि यं	স্থিতী	न्त्रिय ः
न्त्रि या	त्रीभग्नां	र्श्वीभिः
त्रियै	त्रीभ्यां	श्रीभ्यः
त्रि याः	श्रीभ्यां	श्रीभ्यः
त्रि याः	स्त्रियो :	त्रीगां
त्रियां	श्रियो :	श्रीसु
यो		

ল্লীশব্দ সর্ববক্ত শ্রী শব্দের তুল্য। কেবল প্রথমা ও সম্বোধনের একবচনে স্তি।

(১৩৯)

(২) জ্ৰ শব্দ (ভূ)

भुवी भ्रुवः स्र्रः भ्रुवी भ्रुव: भ्रुवं भ्रूभि: भ्रुभ्यां भ्रुवा भ्बूभग्रः भ्द्रभ्यां भ्रुवै भ्रद्भाः भ्रब्रुभ्यां भ्रुवाः भ्रुवी: भ्रुवां भ्रुवाः भ्रूषु भ्रवी: भ्रुवां

भ्र

(৩) অপ ্শব্দ (বহুবচনান্ত)

ग्राप:

श्रप:

ग्रद्भि:

ग्रद्धाः

ग्रह्माः

ग्रपां

ऋपु

(>80)

(৪) পুর্ (ধুর্)

पुरी पू: पुर: पुरी पुरं पुर: पूर्भि: पूभग्रां पुरा पूभेग्रां पुर पूर्भग्रः पूर्भग्रः पुर: पृभगं पुरो: पुरां मुर्:

पुरो:

पृ:

पुरि

(व) मिव्

पुषु

दिव: द्याः दिवं। दिवी दिव: दिवं द्यभि: दिवा द्यभग्रां दिवे ख्मतां खुभग्र द्वि: द्युभग्रां द्युभग दिवां दिवो: दिव:

दिवि दिवी: द्युषु

द्यो:

(282)

(৬) দিশ্শক

टिश: दिगी दिक् दिग: दिशी दिशं दिग्भि: दिगा दिग्भगं दिग्मग्रः दिग्मग्रां दिशे दिग्भाः दिग्भग्रां दिग्: दिशां दिगो: दिश: दिच्च दिग्री: दिगि

दिक्

(৭) আশীস্শব্দ

आशिष: आग्रिषा ऋार्थाः त्राशिषा त्रागिष: त्रागिषं त्राशोभि: आशीर्भगं **ज्या**शिषा चागोभंगः याशीभेगां आग्रिषे आशोभंग **ब्रागोभेगां** माशिष: त्राशिषां ग्रागिषीः म्राशिष: आशी:ष ग्राशिषीः श्चाशिवि आशी:

(582)

তৃতীয় অধ্যায়—ক্লীবলিঙ্গ

(১) অক্ষি (দধি, অস্থি)

त्रचि	त्रचिणो	त्रज्ञीणि
अ चि	त्रचिगो	श्रदीणि
श्रद्धा	त्र चिमाां	त्रचिभिः
ग्र च्चे	अ चिभग्रां	त्रचिभग्रः
त्रजु:	त्रचिभग्रां	ऋचिभग्रः
अनु:	अच्ची:	শ্বনু
শ্বল্পি	अच्ची:	শ্বন্থি
त्रचि		
	(২) কর্তৃ শব্দ	

कत्तृ	कर्त्तृ खो	कत्तुं णि
कत्तृ	कर्त्तृ गी	कत्त्रे णि
कत्तृ णा	कत्तृभ्यां	कत्तृ भिः
कक्तृं गो	कत्तृभ्यां	कत्तृ भिः
कर्त्तृणः	कत्तृभ्यां	कत्तृ भ्यः
कर्त्तृ गः	ं कत्तृ जोः	कत्त _ृ `गां
कर्त्तृ णि	कर्त्तृ गीः	कत्तृेषु
0		

(580)

(৩) নামন্ শব্

नामानि नाम्त्रो नाम नाम्त्री नामानि नाम नामभिः नामभग्रां नाम्त्रा नाम्बे नामभग्रां नामभग्रः नामभग्रां नामभाः नाम्त्र: नाम्त्रोः नाम्त्रां नाम्त्रः नामसु नाम्त्रोः नाम्त्रि

नामन्

, श्रहः

(৪) অহন্ শব্দ

त्रज्ञी ग्रहानि 정당: त्रही ग्रहानि ग्रह: श्रहोभिः त्रहोभग्रां ग्रहा ग्रहोभग्र **ग्रहो**भग्रां ऋक्रे ग्रहोभा श्रहोभग्रां 정류: बहुां ग्रह्नी: ग्रज्ञ: ग्रही: ग्रह:सु শ্বক্লি

(388)

(৫) পায়িন্শক

पायिनी पायीनि पायि पायीनि पायिनी पायि पायिभग्रां पायिभि पाधिना पायिने पायिभग्रां पायिभा पायिन: पाधिभग्रां पाधिभा पायिन: पायिनोः पायिनां पायिषु पायिनि पायिनोः

पायिन्

চতুর্থ অধ্যায়—সংখ্যাবাচক শব্দ (১) দ্বি শব্দ—দ্বিবচনান্ত

भुश्तिक की उ श्रीतिक ही है ही है हा स्थान हा स्थान हा स्थान हा स्थान हो हो है हा स्थान हो हो हो है हो है हो है हो है हो है हो स्थान हो स्थान

(>8¢)

(২) ত্রি শব্দ—বহুবচনান্ত

পুংলিঙ্গ ञ्जीलिङ ক্রীব লিঙ্গ वीणि तिस्त्रः वय: वोन् तिस्रः वोणि विभि: तिसृभिः विभि: त्रिभाः तिस्थाः विभार: `तिसृम्यः त्रिभाः विभग्न: तिसृगां त्रयाणां त्रयागां तिसृष विष् त्रिष्

(৩) চতুর্ শব্দ—বহুবচনান্ত

चत्वारि चलस्रः चलार: चलारि चतुरः चतस्त्रः चतुर्भिः, चतुभिः चतस्रभिः चतुर्भग्रः चतुर्भाः चतसृभाः चतुभेगः चतुर्भग्रः चतस्भाः चतुर्णां चत्रणां चतसृणां चतुषु चतुथुँ चतसृष्

```
( $8% )
```

(8)	পঞ্ন ্,	দপ্তন্,	নবন্,	দশন্—বহুবচনা ভ
-----	---------	---------	-------	----------------

पञ्च

पञ्च

पञ्चभिः

पञ्चभाः

पञ्चभग्रः

पञ्चागां

শ্বস্থা

ऋष्ट्री

पञ्चसु

(৫) বষ্ শব্দ (৬) অফীন্ শব্দ

•

षट् षट्

षड्भिः श्रष्टभिः

्ष्ट्रभाः श्रष्टभाः

षड्भाः —: श्रष्टानां

वसां ग्रष्टाना ग्रष्टाना ग्रष्टाना

षट्स

চতুর্থ পরিচ্ছেদ সাহিত্য পরিচয়

 महादेवस्य पूर्वभाव्या त्यत्तदेहा सतो भूधराणां त्रिधिपेन हिमवता तस्यां ग्रेलवध्वां मेनकायां उत्पादिता। स्फ्रत्-प्रनामग्डलया तया दुहिता मावित्रो सुतरां काग्त सा। दिने दिने सा परिवडमाना लावख्यमयान् विशेषान् उपचितवतो। वस्यप्रियां तां वस्यजनः पार्श्वती इति वंगगर्तन नामा त्राहतवान्। परन्तु सुमुखी सा मात्रा तपसो निषिद्धा मती उमाख्यां प्राप्ता। पुत्रवती महीभूती दृष्टिः तिस्मिन् ऋपत्ये तृप्तिं न गच्छिति स्म। तया वसन्तस्य दिरेकाः च्तकुसुमे एव ग्रत्यन्तासकाः। सखीनां मञ्जाता मन्दाकिनीसैकतिषु क्रविमपुत्रकैः सुदुः रमते सा। मेधाविनीं तां पूर्व्वजनाभ्यस्तबिद्याः उपदेशकाले उपस्थिताः। श्रथं सा वाल्यात् परं वयः प्राप्ता । विम्बस्जा एकस्थमीन्द्र्यदिष्टचया दव सा मर्व्वीपमाद्रव्यसभुचयेन निर्मिता। नारदः कटाचित् पितुः समोपे तां कन्धां प्रेच्य हरस्य एकवधूं भवितीं त्रादिष्टवान्।

মহাদেবের পূর্বভার্যা দেহত্যাগ করিয়া পর্বত সমূহের অধিপ হিমবান্ কর্তৃক সেই শৈলবধূ মেনকায় জাত হইলেন। উজ্জ্বল দাঁপ্তি বিশিষ্ট সেই কতা। যুক্ত হইয়া মাতা অত্যন্ত

শোভা প্রাপ্ত হইলেন। প্রতিদিন সেই কলা বর্দ্ধিত হইতে হইতে স্থন্দর অবয়ব সমূহ লাভ করিতে লাগিলেন্। বন্ধু লোকেরা বন্ধুপ্রিয় সেই কন্সাকে পার্ববতী এই বংশগত নাম ধরিয়া ডাকিত। কিন্তু তিনি মাত কর্ত্তক তপ হইতে নিবারিত হইয়া উমা নাম প্রাপ্ত হইয়াছিলেন। পুল্রবান পূর্বতের নয়ন সেই অপত্য দেখিয়া তুপ্তি লাভ করিত না। বসন্তকালের ভ্রমরসমূহ চৃত-কুস্থুমের প্রতিই অত্যন্ত আসক্ত হইয়া থাকে। তিনি স্থিগণ প্রিবৃত হইয়া মন্দাকিনীর তার্দেশে থেলানা সন্তান সমূহ লইয়া বহু আনন্দিত হইতেন। পূর্বজন্মের শিক্ষিত বিদ্যা সমূহ শিক্ষার বয়সে সেই মেধাবিনী কন্সাকে আসিয়া সেবা করিল। অনন্তর তিনি বাল্যকালের পরবর্তী বয়স প্রাপ্ত হইলেন। মনে হয় এক স্থানে সন্নিবেশিত সৌন্দর্যা দেখিবার ইচ্ছা করিয়া বিশ্বস্থক কর্ত্তক তিনি সকল উপমা দ্রব্য সমূহের একত্রীকরণের দারা গঠিত হইয়াছিলেন। একদিন নারদ পিতৃসমীপে তাঁহাকে দেথিয়া হরের একমাত্র বধূ হইবেন প্রকাশ করিয়াছিলেন।

२। तारकेण विष्रक्रताः दिवौक्तसः देवेन्द्रं पुरोधाय स्वायन्भवं धाम गच्छिति स्म। ते सर्ब्बेतोसु इं सर्ब्बेस्य धातारं प्रणिपत्य श्रष्ट्याभिः वाग्भिः उपस्थिताः। हे भगवन्, सृष्टेः पूर्व्बं एकक्ष्पाय, सृष्टिकाले भेदं उपयुषे श्रतएव तिसूर्त्तये तुभ्यं नमः। ह श्रज, श्रपां श्रन्तः त्वया यत् श्रमोधं वीजं उपं ततः चराचरं विश्वं उत्पन्नं। यतः विश्वस्य प्रभवः तं लोकः मह्मि। त्वं तिस्तिः श्रवस्थािनः प्रलयस्थितिस्वगानां कारणतां गतः। स्त्रीपुंसां सिम्हच्या द्विधाङ्गतशरीरस्य तव देन्नभागां पृथिव्याः पितरा स्मृता। जगद्योनि रयोनिस्तृं जगदन्तो निरन्तकः, जगदादिरनादिस्वं जगदीशो निरीश्वरः। हं भगवन् त्वं सरित्मसुद्रादिवत् रसात्मकः, महीधरादिवत् कठिनः, घटादिवत् इन्द्रियग्रहणयोग्यः परमाणादिवत् सूद्धाः, तृलादिवत् लघुः। एवं विभृतिषु तव यथाकामत्वं भवति। प्रण्वः यामां वाचां श्रादः. यज्ञः यामां कभा, स्वगः यामां फलं तासां त्वं प्रभवः। त्वं पिरुण्यामपि पिता, देवानामपि देवता, विधाता वेधसां श्रपि। गाखतः त्वमेव ह्र्यं होता च भोज्यं भोक्ता च वेयश्व वेदिता ध्याता ध्ययञ्च।

তারক কর্তৃক উৎপীড়িত হইয়া দেবগণ দেবেক্সকে সম্মুথে করিয়া স্বয়স্তৃর (ব্রহ্মার) স্থানে গমন করিলেন। তাঁহারা সকল দিকে মুথবিশিষ্ট সকলের স্রস্থাকে প্রণাম করিয়া অর্থযুক্ত বাক্যসমূহের দারা স্তৃতি করিলেন। হে ভগবন, স্পৃত্তির পূর্বের একরূপ বিশিষ্ট, স্পৃত্তি কালে বিভিন্নতা প্রাপ্ত অতএব ত্রিমূর্ত্তি আপনাকে নমস্বার। হে জন্মহীন, জল সমূহের মধ্যে আপনা কর্তৃক যে অব্যর্থ বীজবপন করা হইয়াছিল তাহা হইতে চরাচর বিশ্ব উৎপন্ন হইয়াছে। অতএব বিশ্বের স্রস্থ্য আপনি লোকদিগের দারা পূজিত হয়েন।

আপনি তিন অবস্থার দারা প্রলয় স্থিতি এবং স্থান্তর কারণ হইয়াছেন। স্ত্রী এবং পুরুষ স্বষ্টি করিবার ইচ্ছায় দিধা বিভক্ত শরীরবিশিষ্ট আপনার শরীরের হুই ভাগ পৃথিবীর মাত। ও পিত। বিবেচিত হয়। জন্মহীন আপনি জগতের জন্মদাতা, সন্তহীন আপনি জগতের সন্ত, আদি হাঁন আপনি জগতের আদি, নিরীশ্বর আপনি জগতের ঈশ্বর। হে ভগবন আপনি নদী ও সমুদ্রাদির ভায়ে রসবিশিষ্ট, পর্বতাদির ভায় কঠিন, ঘটাদির তার ইন্দ্রিয়ের দারা বোধা, প্রমাণু প্রভৃতির ভায় সূক্ষ্ম এবং তুলা প্রভৃতির ভায় লঘু। এই রূপে সকল গুণলাভ বিষয়েই আপনার যথেচছাচার রহিয়াছে। ওস্কার त्र ममुन्य वात्कात প्राथम, राष्ट्र (य ममुन्यात कर्या, अर्ग त्य সমুদ্রের কল. আপনি সেই সমুদ্রের স্রফী। আপনি পিতৃপুরুষগণেরও পিতা, দেনগণেরও দেবতা, স্রক্ষ্ট্রগণেরও প্রাক্তঃ। সনাতন আপনিই হবি ও হোতা, ভক্ষা ও ভোক্তা, জেয় ও জ্ঞাতা, ধ্যানকারী ও ধ্যানের বস্ত।

৩। সংস্কৃত কর—

সনন্তর রাবণপ্রপীড়িত দেবগণ (গ্রীস্নান্তের। যেরূপ বৃক্ষতলে গমন করে সেইরূপ) হরির নিকট গমন করিলেন। অনন্তর স্থরদিষগণের বিনাশককে প্রণিপাত করিয়া প্রাঞ্জলি হইয়া তাঁহারা তাঁহাকে অর্চনা করিলেন। পূর্বের বিশ্বস্রফা পশ্চাং বিশ্বধারী এবং বিশ্বসংহক্তা, অতএব তিনরূপে প্রকটিত আল্লরূপ আপনাকে নমস্কার। আকাশে উৎপন্ন একরস বিশিষ্ট জল যেমন পৃথিবীতে স্থানে স্থানে ভিন্ন ভিন্ন রস প্রাপ্ত হয়, তেমনি বিকৃতিহীন আপনি ভিন্ন ভিন্ন রূপ ধারণ করেন। পরিমাণ হীন আপন। কর্ত্তক লোকগণ পরিমিত হয়, স্পৃহাহীন আপনি লোকের কামনা দানকারী। কর্ত্তক অজিত, আপনি স্বয়ং জিষ্ণু, এবং স্বয়ং অব্যক্ত হইয়া ব্যক্ত সমূহের আদিকারণ। মনীষিগণ কর্ত্তক আপনি হৃদয়স্থ, অথচ অবোধ্য হেতু অতি দূরস্ব বলিয়া জ্ঞাত। আপনি নিক্ষাম অগচ তপন্ধা বলিয়া বিদিত। আপনি দয়ালু অথচ জঃথহান। আপনি সর্বজ্ঞ অথচ কাহারও জ্ঞাত নহেন আপনি সকলের জন্মদাতা স্থাচ আপনার কোন জন্ম-দাতা নাই। আপনি সকলের প্রভু অগচ আপনার কোন ঈশর নাই। আপনি এক হইয়া সর্ব্যরূপে অবস্থান করেন। জ্যোতিৰ্শ্বয় আপনি যোগিগণ কৰ্ত্তক ভোগ হইতে নিবৃত্ত চিত্তের দারা মুক্তির জন্ম উপাসিত হয়েন। পুরুষার্থসাধক উপায়সমূহ শাস্ত্র কর্তৃক বক্তভাগে বিভিন্ন হইয়া আপনাতে নিপতিত হয়। আপনাকে স্মরণ করিয়াই লোকেরা পবিত্র হয়।

8। तेभ्यः दिवीकोभ्यः यथायाः स्तुतीः श्रुत्वा विधाः तान् वदित । किसिदं युषाकं ? कयं युषाकं मुखेभाः स्वाभाविकी द्युतिः लुप्ता ? श्रिचिषां प्रगमात् इन्द्रस्य कुलिग्रं कुग्छितकोटि इव दृश्यते । प्रचेतसः पाग्रः सन्त्रेण इतवोर्थस्य प्रणिनः दैन्धं श्रास्तिः । कुविरस्य गदाहीनः वाहः सन्नशाखो द्रुस इव

ग्रतुभाः पराजयं शंसित । यमस्य दण्डोऽपि निस्तेजस्तः सन् लघीयान् जातः । श्रादित्यास प्रतापचयेण श्रीतलाः सन्तः चित्रन्यस्ता इव स्थिताः । मन्तः चलितगतयः सन्तः प्रवाहगून्यानि श्रश्नांसि इव वर्त्तन्ते । न्द्राणामिष मूड्रान पराभवं कथयन्ति ।

किं यूयं वलवत्तरेः पराजिताः ? श्रव समागताः यूयं मां किं याचध्वे । लोकानां सृष्टिः मयि श्रवस्थिता, रचा तु युषासु एव ।

तती वासवः तस्में गुक्ं प्रेरितवान्। वाचस्यतिः प्राञ्ज्ञिलः सन् जलजासनं वदित—हे भगवन्, श्रस्माकं पदं परेः श्रिष्ठितं। भवतः लखेन वरेण उदीणः तारकाख्यः महान् श्रसुरः लोकानां उपभ्रवाय धूमकेतुः दव उखितः। श्रस्य पुरे रिवः तावन्तमेव श्रातपं वितरित यावसालेण दीर्घिकासु कमलानां उस्मेषः भवति। चन्द्रः सर्व्वाभिः कलाभिः क्षण्णपविऽपि तं निषेवते। वायुः उद्याने निष्ठत्तगितः सन् भीत्या मन्दं मन्दं वाति। ऋतवः सर्व्वे क्रमसेवां उत्सृत्त्र्य पुष्पसन्भारतत्परा तं सेवन्ते। सरितां पितः तस्य उपायन योग्यानि रत्नानि सर्व्वदा श्रतियत्नेन रत्त्वितः। वासुकिप्रमुखाः भुजङ्गाः स्थिरप्रदीपतां एत्य निग्रायां एनं सेवन्ते। इन्द्रोऽपि तारकानुग्रह्नापेची दूतप्रापितैः कल्पदुमकुसुमैः तस्य श्रानुकूल्यं भिचते।

সেই দেবগণের নিকট যথার্থ স্তুতি সমূহ শ্রবণ করিয়া বিধাতা তাঁহাদিগকে বলিতেছেন—তোমাদের কি হইয়াছে?

ভোমাদের মুখ হইতে সাভাবিক পান্তি কেন লোপ পাইল?
তেজের নির্বাণ হেতু ইন্দ্রের বজ্ঞভগ্নকোটিবৎ দেখাইতেছে।
বরুণের পাশ মন্ত্রের দারা হতবীর্য্য সর্পের তুরবস্থা প্রাপ্ত
হইয়াছে। কুবেরের গদাহীন বাল শাখাভগ্ন ব্লেকর ন্যায়
শক্রগণ হইতে পরাজয় বির্ত করিতেছে। যমের দণ্ড ও
নিস্তেজক হইয়া অতি লগু হইয়া পড়িয়াছে। আদিত্যগণ
তেজকয় হেতু শীতল হইয়া চিত্রাক্ষিতের ন্যায় রহিয়াছে।
বায়্সমূহ গতিকক হইয়া প্রবাহহীন জলের ন্যায় বোধ
হইতেছে। কুদ্দিগের মস্তক ও পরাভব জ্ঞাপন
করিতেছে।

তোনরা কি তোনাদের অপেক্ষা বলবান্ পুরুষগণ কর্তৃক পরাজিত হইয়াছ ? এথানে সমাগত হইয়া তোমরা আমাকে কি প্রার্থনা করিতেছ? জগৎ সমূহের সৃষ্টি আমাতে অবস্থিত, কিন্তু রক্ষা তোমাদের হাতে।

শনন্তর ইন্দ্র বিধাতার নিকট বৃহস্পতিকে প্রেরণ করেন।
বাচপ্পতি প্রাঞ্জলি হইয়া কমলাসনকে বলিলেন—হে ভগবন্
সামাদের পদ শত্রুগণ কর্ট্বক অধিকৃত হইয়াছে। সাপনার
নিকট হইতে প্রাপ্ত বরের দারা উদ্ধৃত হইয়া তারকা নামক
মহা সসূর জগৎ সমূহের ধ্বংসের জন্য ধূমকেতুর ন্যায়
প্রাত্ত্র্ভুত হইয়াছে। ইহাব নগরে সূর্য্য কেবল মাত্র সেই
প্র্যুন্তই কর বিতরণ করিতে পারেন যে প্র্যুন্ত না সরোবর
সমূহে কমলের বিকাশ হয়। চন্দ্রদেব সকল কলার দারাই

কৃষ্ণ পক্ষে ও ইহাঁকে নিস্নবা করেন। পবনদেব উদ্যানে নিষিদ্ধগতি হইয়া ভয়েগ, ধীরে ধীরে প্রবাহিত হইতেছেন। খতু সকল ক্রমিক সেবা পরিত্যাগ করতঃ পুষ্প সংগ্রহে নিযুক্ত থাকিয়া ইহাঁকেই সেবা করিতেছেন। নদী সমূহের স্বামী (সমুদ্র) তারকের উপঢ়োকনযোগ্য রত্ন সমূহ অতি যত্নে রক্ষা করেন। বাস্তৃকি প্রভৃতি ভুজঙ্গগণ স্থির প্রদীপের কার্য্য প্রাপ্ত হইয়া রাত্রিকালে ইহাঁকে সেবা করেন। ইন্দ্র ও ইহাঁর অনুগ্রহাপেক্ষা হইয়া দৃতবাহিত কল্পতক্র পুষ্পা সমূহের দারা ইহাঁর আনুক্রল্য ভিক্ষা করেন।

৫। বাংলা কর---

ताः समित्य यथान्यायं
तिस्मिन् सदिस देवताः ।
अन्नुवन् (वितित्त्रिन) लोककत्तागं
ब्रह्माणं वचनं ततः ॥
भगवन् त्वत्प्रसादेन
रावणो नाम राचसः ।
सर्व्वान् नो (व्यागांपित्रीत्क) वाधतं वोद्यात्
ग्रामितुं तं न शक्तुमः (शितित्विष्ठ) ॥
त्वया तस्मै वरो दत्तः
प्रोतेन भगवं स्तदा ।
मानयन्तस्य तिन्तः
सर्व्वं तस्य चमामहे ॥

उद्वेजयित लोकां स्त्रीन् **ভক্তিবান্** (সম্ভ্রান্ত ব্যক্তি) **ভ্রতি दुर्ग्गत: (হিংস**া করে) श्कं (ইন্দ্ৰ) तिदश (স্বৰ্গ) राजानं प्रधर्षयितु मिच्छति॥ ऋषीन् यचान् मगस्वर्वान् व्राह्मणानसुरांस्त्या । श्रतिकामित दुईषी वरदानेन मोहितः॥ नैनं सूयः प्रतपति पार्खें वाति न मार्तः। चलोिमाना तं दृष्टा ससुद्रोऽपि न कम्पर्त॥ तत् महत् नी(यागात्वत) भयस्तसात् राज्ञमात् घीरदर्शनात्। वधायं तस्य भगवन् उपायं कर्त्तु सहिमि 🔭

एवमुक्तो सुरै: मज्जै: चिन्तयित्वा ततोऽव्रवोत्। इन्तायं विदितस्तस्य वधोपायो दुरात्मन:॥ तन गन्धक्रयचाणां देवतानाञ्च रचसां।
श्रवक्षीऽस्मोति(व्हे) वाक्ष्ठका।
तथेत्युक्तञ्च तत्मया॥
ना कीर्त्तयत्(कृत्वथ कता) श्रवज्ञानात्
रच्ती मानुषां स्तदा।
तस्मात् स मानुषां ब्यो
सत्युनीन्यस्य विद्यति(कार्ष्क)॥
रतच्युन्तवा प्रियं वाक्यं
व्रज्ञाणा मसुदाहृतं।
देवा महर्षयः मर्व्व
प्रहृष्टास्तेऽ स्वं(क्ष्वेर्णन) स्तदा॥

एतसम्बवमरं विश्वः उपागतो महाद्यृतिः । ग्रङ्कचक्रगदापाणिः पीतवामा(त्रञ्ज) जगत्पतिः ॥ तमब्रुवन् सुराः मर्ब्वे तमिष्टृय मन्नताः । त्वां नियोच्यामहे विश्वो नोकानां हितकाम्यया ॥ राज्ञो दग्रथस्य त्वं अयोध्याधिपतिर्व्विमो ।

धक्षेत्रस्य वदान्यस्य मह्रर्षिसमतेज्ञमः ॥ श्रस्य भार्यासु तिसृष् श्रीकोत्तुं।पमासु च। विश्वो पुत्रत्वमागच्छ ह.त्वात्मानं चतुञ्जिधं ॥ तव वं मानुषी भूत्ता प्रवृद्धं लोककर्टकं। अवध्यं दवते विष्णो समरे जिह्न रावणम्॥ एबं स्तुतस्त् देवेगी विष्णुस्तिद्य((प्रत)पुद्गव:। पितामइ पुरोगांस्तान सञ्बलीकनमस्कृत:॥ अववोत्(विलालन) विदगान् सञ्जान् समितान् धर्मं संहितान्। भयं त्यजत भद्रं वा हितार्थं युधि रावणं ॥ सपुत्रपीतं सामात्यं समन्त्रिज्ञातिवान्धवं। हत्वा क्र्रं दुराधर्षः देवर्षीणां भयावहं ॥

दश वर्ष सहस्राणि
दश वर्ष शतानि च।
वत्स्थामि मानुषे लोकी
पालयन् पृथिबोमिमां॥

সেই সময়ে মহর্ষি ব্যাসদেবও সেই উদ্দেশ্যে শোকাভিভূতা গান্ধারীর নিকটে আসিলেন। গান্ধারীকে সম্বোধন করিয়া ব্যাস বলিলেন—মা, তুমি চির্রাদন স্থশীলা ও ক্ষমাশীলা, আজ কেন কুপিতা হইয়াছ? যুদ্ধের সময় তুর্য্যোধন প্রতিদিন তোমার নিকট আশীর্বাদ ভিক্ষা করিতে আসিলে তুমি তাহাকে বলিতে—যেথানে ধর্ম্ম সেই থানেই জয়। তোমার মত সাধ্বীর বাক্য কথনও মিথ্যা হয় না, তাই কুরুক্ষেত্রের মহাসমরে ধর্ম্ম জয়যুক্ত হইয়াছে, অধর্ম্ম বিজিত হইয়াছে। আজ মা, সেই কথা স্মরণ করিয়া কোপ শান্তি কর। পাগুবগণকে ক্ষমা কর।

तदा महिष व्यासदेवश्व तद्यं शोकाभिमूतां गान्धारीं श्रासाद्य वदित स्म—ग्रवत् सुशीला चमावती च तं कयं साम्पृतं कुपिता? युधः प्राक् त्वत्तः श्राशिषः याचमानी दुर्व्योधनः त्वया उपदिष्टः यतोधक्षंस्ततोजयः। भवादृश्याः साध्याः वाक् श्रमोवा एव। तयाहि कुरुच्चित्समरे धक्षं एव जेता श्रध्यां विजितः। श्रतस्तां त्वदोया मेव वाचं संस्मृत्य कीपं संश्रत्य पाण्डवान् चमस्त।